

ČASOPIS

ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

RAZPRAVE: BAŠ F., DONESKI K
ZGODOVINI GORNJEGRAJSKEGA.
III. ZADREČKI LONČARJI. —
BREZNIK A., IZ ZGODOVINE NO-
VEJŠIH SLOVENSКИH SLOVAR-
JEV. — ILEŠIČ F., NARODNA
»BĚSEDA« PRI MALI NEDELJI
L. 1867. — ILEŠIČ F., PRIGODNA
GLEDALIŠKA IGRA »SAMO« IN
NJE AVTOR FRANCE REMEC. —
MIŠIČ F., O LEDINSKIH IN IIIŠ-
NIH IMENIH OKOLI SOLČAVE.
IZVESTJA. - PREGLED. - SLOV-
STVO. - DRUŠTVENI GLASNIK.

1938

IZDAJA ZGODOVINSKO DRUŠTVO V MARIBORU

Vsečina. — Table des matières.

I. Razpravo. — Dissertations.

Baš F., Doneski k zgodovini Gornjegrajskega. III. Zadrecki lončarji. — Zur Geschichte des Gebietes von Gornji grad. III. Die Drotataler Schwarzhafner	129
Breznik A., Iz zgodovino novejših slovenskih slovarjev. — Zur Geschichte der neueren slovenischen Wörterbücher	147
Hečič F., Narodna »biseda« pri Mali Nedelji l. 1867. — Das Volksmeeting bei Mala Nedelja i. J. 1867	165
Dašič F., Prigodna gledališka igra »Samo« in njo avtor Franco Remec. — Das Golegenheitschauspiel »Samo« und sein Verfasser Franz Remec	181
Mišič F., O ledinskih in hišnih imenih okoli Solčave. — Flur- und Hofnamen in der Umgehung von Solčava	191

II. Izvestja. — Rapports.

Mravljak J., Trg Dravograd 1638. — La bourgade de Dravograd en 1638	201
Mravljak J., Iz vuzeniško zgodovine. (Popravek in dostavek.) — Fragments de l'histoire de Vuzenica. (Correction et supplément.)	204
Potkovšek V., Janka Barleta »Prinosi slovenskim nazivima bilja« in naš botanični slovar. — Les »Prinosi slovenskim nazivima bilja« de Janko Barlo et notre vocabulaire botanique	205

III. Pregled. — Chronique.

Baš Fr., † Viktor Skrabar	209
Baš Fr., † Fra Lujo Marun	210
Baš Fr., Sestanek zgodovinarjev v Celju. — Assemblée des historiens à Celje	211
Zontar J., Za delovno skupnost slovenskih zgodovinarjev. — Pour la communauté de travail des historiens slovènes	212

IV. Slostvo. — Littérature.

Grivec Franc, Slovenski knez Kocolj. Franjo Baš	216
Zwitter Fran, Prebivalstvo na Slovenskem od XVIII. stoletja do današnjih dni. Franjo Baš	217
Prekmurska knjižnica. I. zvezek. Dr. Jos. Tominšek	219
Loučar Dragotin, Dr. Janko Sernec. Franjo Baš	221
Dr. Ivan Dočko in njegova deha. Janko Glaser	221
Dr. Lavo Čermelj, Life-and-death struggle of a national minority. — La minorité alava en Italie. Dr. J. Kotnik	222
Dr. Matthias Murko, Das Original von Goethes »Klaggesang von der edlen Frauen des Asan Aga« (Asanaginica) in der Literatur und im Volkumunde durch 150 Jahre. Dr. Jos. Tominšek	222
Kus-Nikolajev Mirko, Migracioni pntovi soljaških elika na staklu. Franjo Baš	225
Gahcis A., Lanriacum. Franjo Baš	225

V. Društveni glasnik. — Chronique des Sociétés.

Zgodovinsko društvo v Mariboru. — La société historique à Maribor	225
Muzojasno društvo v Mariboru. — La société du musée à Maribor	227
Študijska knjižnica v Mariboru. — La bibliothèque d'études à Maribor	229
Banovinski arhiv v Mariboru. — Les archives de Dravska banovina à Maribor	232

Letna udnina, oziroma naročnina Din 50,—, za inozemstvo Din 60,—

Knjižotška cena Din 75,—

Za uredništvo in Zgodovinsko društvo v Mariboru odgovarja ravnatelj J. Glaser.

Za vsečino posameznih člankov so odgovorni pisatelji sami.

Tisk (ČZN) Mariborsko tiskarno d. d. v Mariboru; odgovarja ravnatelj Stanko Dotela.

Časopis
za
zgodovino in narodopisje.

Izdaja
Zgodovinsko društvo v Mariboru.

Leto XXXIII.

Uredili
† Prof. Fran Kovačič,
Franjo Baš in Janko Glaser.

Maribor 1938.
Mariborska tiskarna.

Ko so se tiskale zadnje pole tega letnika,
je 19. marca 1939 umrl

prelat dr. Fran Kovačič,

ustanovitelj, predsednik in častni član Zgodovinskega društva ter urednik Časopisa za zgodovino in narodopisje.

O njegovem življenju in delu, ki ga je nesebično in neutrudno posvečal društvu in njegovemu glasilu, bo spregovoril Časopis v prihodnjem letniku.

Vsebina. — Table des matières.

I. Razprave. — Dissertations.

Baš F., Doneski k zgodovini Gornjegrajskega. — Zur Geschichte des Gebietes von Gornji grad.	
I. Gornjegrajsko na prehodu iz XVIII. v XIX. stoletje. — Das Gebiet von Gornji grad am Übergange des XVIII. ins XIX. Jahrhundert	1
II. Trg Ljubno. — Der Markt Ljubno	65
III. Zadrecški lončarji. — Die Dretataler Schwarzhafner	129
Breznik A., Iz zgodovine novejših slovenskih slovarjev. — Zur Geschichte der neueren slovenischen Wörterbücher	17, 87, 147
Ilešič F., Narodna »biseda« pri Mali Nedelji l. 1867. — Das Volksmeeting bei Mala Nedelja i. J. 1867	165
Ilešič F., Prigodna gledališka igra »Samo« in nje avtor France Remec. — Das Gelegenheitschauspiel »Samo« und sein Verfasser Franz Remec	181
Mišič F., O ledinskih in hišnih imenih okoli Solčave. — Flur- und Hofnamen in der Umgehung von Solčava	191

II. Izvestja. — Rapports.

Baš F., Radenska tlaka v letih 1806.—1815. — Robot der Radencer in den Jahren 1806—1815	43
Hofmann E. — Schmid W., Zogleneli ostanki rastlin v rimskih najdbah iz Poetovija. — Verkohlte Pflanzenreste von römischen Ausgrabungen in Poetovio	33
J. A. G., Kritični dnevi pred Falhom. — Dies critici seu infortunati ante Falbum	45
J. A. G., Ruska žena: ne tepena, ne ljubljena. — Femme russe qui n'est pas rossée, ne se croit pas aimée	44
Kekolj M., Še k bibliografiji del Mikloša Küzmiča. — Quelques remarques sur la bibliographie des oeuvres de Mikloš Küzmič	106
Minašič F., Ob Režekovi knjigi o Rogaški Slatini. — En marge du livre de A. Režek sur Rogaška Slatina	99
Mravljak J., Iz vuzeniške zgodovine. (Popravek in dostavek.) — Fragments de l'histoire de Vuzenica. (Correction et supplément.)	204
Mravljak J., Sodna uprava v Dravogradu. — L'administration judiciaire à Dravograd	35
Mravljak J., Trg Dravograd 1638. — La bourgade de Dravograd en 1638	201
Novak V., Opombe h Kúharjevemu »Narodnemu blagu vograkij Slovincov«. — Remarques sur »Narodno blago vograkij Slovincov« (Les matériaux ethnographiques des Slovènes de Hongrie) de Kúhar	108
Petkovšek V., Janka Barleta »Prinosi slovenskim nazivima bilja« in naš botanični slovar. — Les »Prinosi slovenskim nazivima bilja« de Janko Barle et notre vocabulaire botanique	205

Saria B., »Noriški vojak« v Celju ni rimski? — Der »norische Krieger« aus Celje — keine römische Skulptur?	32
Smodič A., Rimska kameja iz Poetovija. — Römische Kamée aus Poetovio	34

III. Pregled. — Chronique.

Baš Fr., † Fra Lujo Marun	210
Baš Fr., Sestanek zgodovinarjev v Celju. — Assemblée des historiens à Celje	211
Baš Fr., † Viktor Skrabar	209
Zontar J., Za delovno skupnost slovenskih zgodovinarjev. — Pour la communauté de travail des historiens slovénes	212

IV. Slostvo. — Littérature.

Brodar S., Das Paläolithikum in Jugoslawien. Franjo Baš	111
Budimir M., O etničkom odnosu Dardanaca prema Ilirima. F. Dohrovolje	57
Cusin Fabio, Documenti per la storia del confine orientale d'Italia nei secoli XIV e XV. Franjo Baš	119
Čermelj L., Life-and-death struggle of a national minority. — La minorité slave en Italie. Dr. J. Kotnik	222
Dr. Ivan Dečko in njegova doba. Janko Glaser	221
Dohrovoljci, kladivarji Jugoslavije. F. Baš	54
Gahis A., Lauriacum. Franjo Baš	225
Graf A., Übersicht der antiken Geographie von Pannonien. Dr. B. Saria	115
Grivec Franc, Slovenski knez Kocelj. Franjo Baš	216
Karlovišek J., Slovenski ornament. I.—II. F. Baš	60
Klemenc J., Archaeologische Karte von Jugoslawien: Blatt Zagreb. Franjo Baš	111
Prekurmarska knjižnica. I. zvezek. Dr. Jos. Tomiček	219
Kranjec S., Med Napoleonom in Leninom. B. Stupan	53
Kreft B., Velika puntarija (uvod). F. Baš	46
Kus-Nikolajev Mirko, Migracioni putevi seljačkih slika na staklu. Franjo Baš	225
Lončar Dragotin, Dr. Janko Sernec. Franjo Baš	221
Lukman F. K., Izbrani spisi avetega Cecilija Cipriana. Dr. A. Trstenjak	118
Marolt F., Slovenske narodoslovne študije. St. Bunc	59
Mavrel Blaž, Koroški ženitovanjski običaji in nove camarske pesmi. Josip Mravljak in Janko Glaser	124
Murko M., Das Original von Goethes »Klaggesang von der edlen Frauen des Asan Aga« (Asanaginica) in der Literatur und im Volksmunde durch 150 Jahre. Dr. Jos. Tomiček	222
Nahtigal R., Starocerkvenoslovanške študije. St. Bunc	57
Prijatelj I., Borba za individualnost slovenskega književnega jezika v letih 1848.—1857. J. Glaser.	51
Prijatelj I., Duševni profili slovenskih preporoditeljev. J. Glaser	49
Saintyves P.: 1. Manuel de folklore. 2. En marge de la légende dorée. 3. Les cinquante jugements de Salomon. J. Glonar	120
Singer St., Kultur- und Kirchengeschichte des oberen Rosentales. I. Voštar	55
Die Kärntner Slowenen in Vergangenheit und Gegenwart. Franjo Baš	120
Spomenica varaždinske gimnazije. 1636—1936. Fr. Kovačič	46
Stoinschegg A., Chronik des Männergesangsvereines in Maribor. F. Baš	56
Tompa F. V., 25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn. J. Košar	112
Vošnjak B., Ob stoletnici Mihe Vošnjaka. F. Baš	53
Zadružni zbornik. F. Baš	53
Zwitter Frau, Prebivalstvo na Slovenskem od XVIII. stoletja do današnjih dni. Franjo Baš	217

V. Društveni glasnik. — Chronique des Sociétés.

Banovinski arhiv v Mariboru. — Les archives de Dravska banovina à Maribor . . .	64, 232
Muzejsko društvo v Mariboru. — La société du musée à Maribor	227
Muzejsko društvo v Ptuj. — La société du musée à Ptuj	125
Študijska knjižnica v Mariboru. — La bibliothèque d'études à Maribor	126, 229
Zgodovinako društvo v Mariboru. — La société historique à Maribor	61, 225

Priloga. — Annexe.

Arhiv za zgodovino in narodopisje. III.	1—48
---	------

Sotrudniki letnika 1938. — Les collaborateurs de l'année 1938.

Baš Franjo, ban. arhivar, Maribor.
 Dr. Breznik Anton, ravnatelj šk. gimnazije, Št. Vid nad Ljubljano.
 Bunc Stanko, profesor, Maribor.
 Dobrovoljc France, profesor, Maribor.
 Glaser Janko, ravnatelj štud. knjižnice, Maribor.
 Dr. Glonar Joža, bibliotekar, Ljubljana.
 Dr. Hofmann Elise, docentka, Wien.
 Dr. Ilešič Fran, univ. profesor, Zagreb.
 Kokolj Miroslav, strokovni učitelj, Dolnja Lendava.
 Košar Jože, profesor, Maribor.
 Dr. Kotnik Janko, profesor, Maribor.
 † Prelat dr. Kovačič Fran, bog. profesor v p., Maribor.
 Mag. pharm. Minařik Fran, lekarnar, Maribor.
 Dr. Mišič Fran, profesor, Maribor.
 Mravljak Josip, posestnik, Vuzenica.
 Novak Vilko, profesor, Kranj.
 Petkovšek Viktor, profesor, Maribor.
 Dr. Saria Balduin, univ. profesor, Ljubljana.
 Dr. Schmid Walter, univ. profesor, Graz.
 Smodič Anton, učitelj, Ptuj.
 Stupan Bogomir, profesor, Maribor.
 Dr. Tominšek Josip, gymn. ravnatelj v p., Maribor.
 Dr. Trstenjak Anton, profesor, Maribor.
 Voštar Ignacij, profesor, Maribor.
 Dr. phil. et iur. Zontar Josip, profesor, Kranj.

Doneski k zgodovini Gornjegrajskega.

Franjo Baš.

III. Zadrecki lončarji.

Težko je podati strnjeno zgodovino kake obrtne panoge, še težje je to, če gre za kako panogo domače obrti. Za zgodovino obrti imamo obranjena cehovska pravila, predpise cen, mere ali teže, množino produkcije v posameznih dobah in krajih, izdelke posameznih obrti itd.; velika večina vsega tega manjka pri domači obrti, kjer je gosposčina posamezne obrtnike imela v evidenci večinoma samo kot posestnike, kateri kot obrtniki tudi niso bili nikdar organizirani. Najtežje je to pri tistih panogah domače obrti, katerih izdelki ne prenešajo trajnejše uporabe, kakor je n. pr. lončarstvo, posebno še, ker je to kot domača obrt že zamrlo in tudi naši muzeji ne hranijo točno datiranih in krajevnih izdelkov te obrti.

Zadreckih lončarjev ni več. Za zgodovino zadreckega in gornjegrajskega lončarstva imamo na razpolago sporadično po Savinjski dolini ohranjeno zadrecko lončarsko kuhinjsko posodo, redke književne beležke o nekdanjih lončarjih na Gornjegrajskem, prav tako redke upravne beležke v arhivu gornjegrajske gosposčine in končno še eno živo pričjo in predstavnika nekdanjega zadreckega lončarstva, g. Franca Cigalo v Potoku pri Kokarjah št. 12.

Lončarstvo kot domača obrt, torej ločeno od lončarske meščanske obrti, je v severni Sloveniji deloma tradicionalno, to je tisto, ki ga lahko zasledujemo nazaj vsaj v srednji vek in ki ga predstavljajo današnje lončarske delavnice v Prekmurju; poleg tradicionalnega lončarstva pa imamo še importirano lončarstvo, utemeljeno v novejši dobi po priseljencih, za kar imamo pri nas primer v lončarstvu na Dravskem polju, razvitem od prišlekov iz Severne Italije. Kot sestavni del tradicionalnega našega lončarstva spada zadrecko lončarstvo v vrsto izumrlih domačih obrti ter deli tako usodo tradicionalnega lončarstva na Murskem polju (Ljutomer), v Slovenskih goricah (Sv. Anton), Dravski dolini (Sv. Lovrenč n. P.) obratno od lončarstva v Savinjski dolini, ki je v dobi, ko je lončarstvo večinoma propadlo, dobilo pod vplivi kapitalističnega gospodarstva industrijski značaj (Liboje).

Prvo zgodovinsko poročilo o zadreckih lončarjih imamo iz leta 1340., ko sta menjala Marjeta Vrbovska in gornjegrajski opat Leopold dve kmetiji, ki sta ležali v Kokarjah in na Pustem polju in katerih posestnika sta bila v

Kokarjab lončarja¹⁾ Mihael in Konrad. Dokaz za obstoj lončarstva na prehodu iz srednjega v novi vek so nova rodbinska imena tako v slovenski obliki Lončar kakor v nemški Hafner, katera najdemo v XVII. stoletju v davčnih zapisnikih gornjegrajske gosposčine v zadrečkem in savinjskem uradu. Točnejše podatke o zadrečkih lončarjih pa najdemo šele iz XVIII. stoletja, kateri so v zvezi s splošno reorganizacijo obrtništva svoje dobe.

21. junija l. 1732. je izšel v Gradcu generalni obrtniški red, po katerem so morali prikrojiti dotedanja pravila vsi obstoječi cehi ter predložiti tako prikrojena pravila osrednji vladi v novo potrditev in odobritev. Posledica tega ukaza je velika večina današnjih ohranjenih cehovskih pravil in redov iz naših mest, izvirajočih največ iz časa Marije Terezije. Na Gornjegrajskem pa imamo primer, ko je v duhu generalnega obrtniškega reda poizkušala zemljiška gosposčina organizirati tudi domačo obrt, zadrečko lončarstvo.

Zadrečka obrt je predstavljala po poročilu²⁾ gornjegrajske zemljiške gosposke celjski kresiji z dne 11. avgusta 1774. prastaro domačo obrt, ki je izdelovala črno kuhinjsko posodo, katero so lončarji zlasti iz Zadrečke doline razpečevali po sejmi in cerkvenih prošenjih po vsem Gornjegrajskem, nadalje pa tudi po spodnji Savinjski dolini ter pod Celjem po vsem Dolenjskem tja do Sotle, torej povsod, kjer je obstajal politični in gospodarski vpliv Gornjega grada. Iz istega poročila tudi izvemo, da so vozili zadrečke lončarske izdelke na vzbod do Sotle kmetje iz uradov Dreeta in Savinja³⁾, ki so na tlaki vozili gornjegrajsko vinsko desetino od Sotle v Gornji grad. Lončarstvo je bilo poleg platnarstva v XVIII. stoletju edina domača obrt, ki je delala za izvoz iz domače zemlje, medtem ko so vse druge domače obrti delale samo za samopreskrbo kraja ali rodbine. To je bilo tudi razumljivo iz socialnega značaja posameznih domačih obrtnikov; tkalec v gorovju nad Ljubnim ali lončar v dolini za Dreto sta bila kočarja, ki sta od svoje obrti živela leto in dan, pa čeprav je lončar lončaril samo poleti, medtem ko so drugi obrtniki vršili obrtniška dela samo pozimi in po hišah. Lončarji so v XVIII. stoletju šteli na Gornjegrajskem svojih 60—70 lončarskih rodbin, ki so živlele v vaseh Pusto polje, Spodnje Kraše, Potok, Lačna vas, Kokarje, Doblatina, Trnovec, Spodnje in Gornje Pobrežje, sporadično pa tudi na Kropi, na Varpolju in na Prihovi.

Misel, opredeliti zadrečke lončarje kot obrtnike, se pojavi pri gornjegrajski zemljiški gosposčini že v začetku XVIII. stoletja v sestavi davčnega

¹⁾ Orožen I., Das Benediktiner-Stift Oberburg. Marburg 1876, 120. — Beleške o zadrečkih lončarjih vsebujea nadalje deli Kocbek Fr., Savinjske Alpe. Celje 1926, 281 in Mišič Fr., V perečju bistre Savinje. Maribor 1933, 14—15.

²⁾ Koncept, danes v Marijinem gradu; po njem imenujemo gornjegrajske lončarje zadrečke, nadalje tudi zato, ker je bile njih središče v Zadrečki dolini in pa ker se je za Dreto obdržale dalje kot za Savinjo, kjer tudi ni nikjer dosegle tistega gospodarskega pomena kakor v Zadrečki dolini.

³⁾ Prim. ČZN XXXIII, 1938, 4.

zapisnika iz l. 1711.⁴⁾), kjer so v večini naštetih vasi za posestniki navedeni lončarji. Misel na smotno organizacijo zadrečkih lončarjev pa je dobila svojo prvo konkretno obliko, ko je merkantilistični dub časa, poosebljen v upravniku gornjegrajske gosposčine Leopoldu Andreju Auerneggu, obenem z novim generalnim obrtniškim redom iz l. 1732. omogočil nova obrtniška gibanja in odprl široko polje za obrtniško reorganizacijo. Na pobudo Leopolda Andreja Auernegga so se sestali dne 26. maja 1740. v Gornjem gradu vsi zadrečki lončarji, ki so obravnavali in sprejeli prvi nam znani lončarski red⁵⁾), katerega je gornjegrajska gosposčina sporazumno z vsemi lončarji predpisala za vse svoje upravno ozemlje.

⁴⁾ V arhivu trške soseske na Ljubnem, na kar me je opozoril g. I. Fludernik, kateremu se za opozorilo na tem mestu najlepše zahvaljujem.

⁵⁾ Zu wissen, daß die sammentliche Haffner im Landgericht Oberhurg vor mich Endabenenten des Kays. Stifts Oberhurg bestelten Anwaldten ersühnen sind, um in gehr. vorgschracht wie daßsella schon öfters hey denen vorigen Herrn Anwaldten um einrichtung ihres Hafnerhaodwerch angeiangt, anch schon unterschiedliche Erkantnussen hierumen ergangen, jedoch niemahlens über die heeschene Erkantnussen, die Ordnung gehalten worden seye, dahero habe ich anf ihr Hafner aigne Verlangen volgeode einrichtung anfericht und fest zuhalten beschlossen, als nehmliehen.

Erstlichen solle künftigh hin hey Straff drey Kronnen keiner sich nuterstchen einige Häffen au machen, er seye den in den hierumen aigneo Fleiß haltenden Hafnerregister beschriben.

Andertens solle bey eben Straff drey Kronnen kein Hafner ainigen herrum Vagirrer, oder Häffen Trager, ansser auf eimen freyen Kirehtag oder Markt Kräzen weiß die Häffen verkaufen, und zwar aus Ursachen damit daß his anhero sehr in Sehwnng gekomene mit denen Häffen hernu Vagierende zur Arbeit faulle Gesindl abgesteit werde.

Drittens solle künftighin ein jeder, so sich des Hafner Handwerchs im Landgericht Oberhurg erlehnen will hei denen bestelten Oberhafner, weliche in den Hafner Register schon annotiert, ordentlich anmelden, und sich in hey seyn ihnen mit seinen Lehr-Meister dahin verdingen, daß er drey Jahr lang lehrnen solle, und da nach Verfließung der drey Jahren als an lehr Zeit er sich wohin Sesshaft machet und von sich selher die Häffen machen wolte, ist er verhunden hey drey Kreunen Straff, sich chevor hey den an Oberburg haltenden Herrn Anwaldten anzumelden, und sich in das Hafner-Register einanverleiben, seine Dienstbchrkeit gleich aodern au entrichten.

Viertens würdet hey Straff drey Kronnen allen beschriebenen Hafnern verboten nicht mehr dan einen einzigen aufgedingten gehülffen zu haben.

Ucher diese gesetate einrichtung und puncten hchen sie Hafner eine Urknud hegehrt, weliche ich ihnen unter meiner Amts Fertigung ertheilen wollen. Actum Stift Oberhurg den 26ten May des Jahres 1740ten.

L. S.

Leop. And. Auernegg m. p.
Anwalt.

Pripis: Da sich einer in dem Register einkommeoden in aldasig Oberburgisch Landgericht wohnenden Hafnern unterstehen solte, einem Fürkanfler viel oder wenig Häffen au verkaufen, so solle solcher vor jedesmahl 30 Kr. Straff zur Anwaltey zu bezahlen schuldigh seyn.

Jos. Peer m. p.
Anwalt.

BAM, Gornji grad.

Lončarski red za gornjegrajsko gospoščino iz l. 1740. je bil zamišljen kot splošni red za lončarje na Gornjegrajskem, ki se naj v bodoče razširi s podrobnimi določili, torej kot nekaka lončarska ustava. Predpisal je veljavo in sestavo registra lončarjev, kamor se je moral vpisati vsak lončar, ki je moral pri vpisu tudi dokazati potrebno lončarsko sposobnost. Kdor bi izdeloval lončarsko robo, a bi ne bil vpisan v register lončarjev, se kaznuje z globo treh kron. Pod enako kaznijo treh kron je bilo lončarjem prepovedano, prodajati lončarsko robo ljudem, zlasti tujcem, da bi jo prodajali po deželi naprej; samo na sejnih ali na lepe nedelje je bilo dovoljeno lončarju, da za prodajanje lončarskih izdelkov najame nosilca; enako je bilo lončarjem proti globi 30 krajcarjev prepovedano prodajati lončarske izdelke prekupcem. Kdor je imel namen, posvetiti se lončarstvu, se je moral učiti tri leta; ob začetku lončarskega vajeništva se je moral kandidat javiti pri nadlončarjih, to so bili načelniki lončarjev, zabeleženi kot taki v lončarskem registru, ter se v prisotnosti mojstra zavezati za triletni lončarski uk. Po preteku triletno učne dobe se je moral javiti pri upravniku gospoščine v Gornjem gradu in mu naznaniti, kje bo izvrševal lončarstvo, nakar ga je upravnik vpisal v register lončarjev. Kot lončarski mojster je plačeval — kar razvidimo iz poznejšega registra⁹⁾ samega — 17 krajcarjev letnih lončarskih pristojbin. Lončar, ki bi imel več ko enega lončarskega pomočnika, katerega je lončarski red dovoljeval, je bil kaznovan z globo treh kron.

Stremljenja, katera zasledujejo z lončarskim redom iz l. 1740. tako uprava zemljiške gospoščine kakor lončarji sami, so jasna. Lončarji kot kočarji in najmanjši posestniki zemlje so poizkušali domačo obrt, od katere je bilo pri pomanjkanju poljske, travniške in gozdne zemlje odvisno njihovo življenje, dvigniti po vzgledu meščanskih obrti na stopnjo organizirane in legitimirane obrti. Pri tem so se skušali zavarovati zlasti pred izrabljanjem od strani posredovalcev z vprežno živino, ki so izvažali lončarske izdelke v Zasavje in na Dolenjsko pod Celjem, ter raznašalcev in prenašalcev, ki so razpečavali zadrečke lončarske izdelke po Gornjegrajskem in na Gorenjskem okoli Kamnika, a sami niso bili lončarji. Zasluzek za trgovanje in raznašanje lončarskih izdelkov naj bi po preliminiranem lončarskem redu prevzeli člani lončarskih rodbin sami, da bi se na ta način lončarski posel delil: lončar sam bi glinasto robo doma izdeloval, njegova rodbina pa bi bila zaposlena z raznašanjem in razpečevanjem izdelkov. Trgovanje in prekupčevanje z lončarskimi izdelki bi bilo s tem izločeno in s prenosom teh poslov na lončarske rodbine bi bila življenjska možnost teh rodbin zavarovana. Obenem pa je z registriranjem lončarjev bila ugotovljena tudi upravičenost in sposobnost za individualno izvajanje lončarstva in za enako davčno obremenitev. Vsebina lončarskega reda kaže tako na eni strani posnetek cehovskega obrtnega mono-

⁹⁾ Hafners Freyrecht Register des Kaiserlichen Stifts und Herrschaft Oberburg za leta 1779, 1780, 1781, 1782, 1783, 1784; BAM, Gornji grad.

pola, na drugi strani pa že zamisel poznejše združne samopomoči. Za bodočnost lončarske obrti na podlagi lončarskega reda pa je garantirala zemljiška gosposka v Gornjem gradu, ki je s predpisanimi globami imela zadostno izvršilno ingerenco, da zajamči nadaljnji razvoj lončarstva na Gornjegrajskem. Poleg rešitve lončarskega socialnega vprašanja je zemljiška gosposčina skušala doseči tudi svoj stari namen, da prepelje razne raznašalce blaga iz podeželske trgovine od hiše do hiše na delo na kmetih.

Lončarski red za gornjegrajske lončarje, l. 1740. je postal izhodišče za nadaljnjo podrobno organizacijo lončarjev na Gornjegrajskem. Nedvomno so na to vplivala v času vladanja Marije Terezije izdana številna nova cehovska in obrtna pravila, katera so dobili na osnovi generalnega obrtniškega reda iz l. 1732. cehi v mestih, tako tudi v bližnjem Celju. Tako je gornjegrajska zemljiška gosposčina potem, ko so dobili zgodovinski cehi v okoliških mestih potrjena nova cehovska pravila, izdala 25. januarja 1776. nov lončarski red⁷⁾, ki kaže po svojem naslovu cehovske ambicije in ki predstavlja v bistvu razširjen lončarski red iz l. 1740.

V uradnem prepisu lončarskega reda iz l. 1776., poslanem l. 1779. na okrožni urad v Celju, najdemo v uvodu vse značilnosti istodobnih obrtniških redov, oziroma cehovskih pravil in drugih odločb obrtne zakonodaje, izdanih od osrednje državne oblasti. Po ugotovitvi, da so vsi lončarji na Gornjegrajskem soglasno zaprosili škofa Karla grofa Herbersteina, da izda lončarski red za vse ozemlje gornjegrajske deželne sodnije, ugotavlja kompetenco gornjegrajske gosposke, da sme in more ugoditi prošnji svojih podložnikov lončarjev, in predpisuje nato v svrhu razvoja in dviga lončarske produkcije, življenja v duhu krščanske morale, radi vzdrževanja in čuvanja od deželnega kneza predpisanih mer lončarski red ter ukazuje vsem in vsakomur, da se novega lončarskega reda drži, ga izpolnjuje in varuje.

Po vsebini se deli lončarski red iz l. 1776. v 14 členov, ki v bistvu v razširjeni obliki in podrobneje podajajo lončarski red iz l. 1740.

Prvi člen določa, da je lončar upravičen za izdelovanje lončarske robe šele potem, ko je vpisan v registru lončarjev; kdor pa se bavi z lončarstvom drugače, se kaznuje z globo treh kron.

Globo treh kron plača po drugem členu lončar, ki bi prodal lončarske izdelke raznašalcem, in to tudi v slučaju, da je najel raznašalca za sejem ali za lepo nedeljo. Posebej pa kaznuje upravnik gornjegrajske gosposčine lončarja, ki prodaja lončarsko robo raznašalcem in ki ni vpisan v registru lončarjev.

Po tretjem členu se mora vsak, kdor se hoče na ozemlju gornjegrajske deželne sodnije posvetiti lončarstvu, javiti pri cehovskem predstojniku ali nadlončarju, pri katerem se nahaja lončarska blagajna in register lončarjev,

⁷⁾ Handwerks und Respective Zunft Einführung deren Ehreamen Hafner in dem Löhlichen Landgericht Süß Oberburg z dne 25. januarja 1776. BAM, Gornji grad.

da ga nadlončar v navzočnosti lončarskega mojstra zaveže, da se bo učil lončarstva tri leta. Po uspešno končani triletni učni dobi se mora lončarski kandidat, ako želi začeti samostojno obrt, javiti pri upravniku gornjegrajske gospoščine in mu navesti kraj, kjer bo izvrševal lončarsko obrt, nakar ga upravnik vpiše med plačevalce lončarskih dajatev ter ga zaveže na izvrševanje lončarskega reda. V slučaju pa, da bi novi lončar najel za izvrševanje obrti potujočega lončarja ali raznašalca lončarskih izdelkov, se v vsakem ugotovljenem slučaju kaznuje z globo treh kron in dveh funtov voska.

Četrty člen določa pod kaznijo treh kron, da ne sme imeti nikdo v svojem lončarskem obratu lončarskega blapca, temveč samo enega samega pravilno prijavljenega učenca.

Po petem členu je moral imeti v uk sprejeti vajenec poroka, da se bo učil tri leta, in porok je moral prevzeti tudi skrb za povračilo eventualne škode, ki bi mogla nastati lončarskemu mojstru, ako bi vajenec iz uka nšel ali izvršil obrti nedostojna dejanja. Vajenec pa je dolžan vplačati v lončarsko blagajno 1 forint, ko je vstopil v uk k svojemu mojstru, 1 forint, ko se je za to prijavil nadlončarju, 1 forint 30 krajcarjev, ko se je izučil pri mojstru, in 1 forint, ko ga je nadlončar proglasil za izučenega.

Šesti člen določa, da morajo biti pri preizkušnji za dosego pravice za izvrševanje lončarstva vsi bivši nadlončarji in nadlončarji tistega leta, v katerem se izkušnja vrši; za kritje s tem zvezanih stroškov pa so imeli nadlončarji pravico, uporabiti iz lončarske blagajne 1 forint in 30 krajcarjev.

Po sedmem členu je imela skupščina lončarjev pravico, kaznovati po lastni uvidevnosti lončarja, ki bi bil pretepač, prepirljivec ali ki bi škodoval ugledu lončarjev; kazen je izrekla skupščina lončarjev, izvršil pa jo je gornjegrajski sodnik.

Po osmem členu se je morala po ugotovitvi takega slučaja takoj sklicati skupščina lončarjev na nadlončarjevem domu; ako pa je bil slučaj težji, je vršil preiskavo v navzočnosti nadlončarja upravnik gornjegrajske gospoščine, ki je izrekel tudi kazen.

Devety člen ponavlja, da ne sme imeti noben lončar lončarskega blapca ter da ga v takem slučaj kaznuje lončarska skupščina po svoji uvidevnosti. Če bi pa kateri lončar odpustil lončarskega hlapca ter ga proglasil za lončarsko obrt sposobnega ali, če bi lončar proglasil vajenca sposobnega za lončarsko obrt, preden je končal triletno učno dobo, ga kaznuje lončarska skupščina po svoji uvidevnosti, obenem pa ga preda upravniku gornjegrajske gospoščine radi nadaljnje kazni.

Desety člen naroča lončarjem, da izgubi pravico do lončarstva vsak vajenec, ki bi imel razmerje z ženskami ali ki bi se drngače nespodobno obnašal; v vsakem takem primern mora lončarsko združenje takoj predati krivca upravniku gornjegrajske gospoščine.

Enajsty člen pravi, da sodijo in kaznujejo vajenca, ki bi se udeležil prepirov, spopadov ali pretepov na javnih prostorih, trgih ali v gostilnah ali celo

dal povod za nje, lončarji na svoji skupščini po svoji uvidevnosti; ako bi pa napravil isti greh lončarski mojster, morajo lončarji dotičnika naznaniti radi nadaljnjega kazenskega postopanja upravniku gornjegrajske gospoščine.

Po dvanajstem členu morajo cebovski mojstri ali nadlončarji skrbeti, da vsi lončarji izvršujejo predpise lončarskega reda, morajo biti v tem oziru sami vzgled vsem drugim lončarjem in odgovarjajo v nasprotnem slučaju gornjegrajskemu upravniku.

V trinajstem členu se je gornjegrajska gospoščina obvezala, da bo skrbela, da ne bo posedoval na gornjegrajskem ozemlju nikdo razen lončarjev lončarskih nosil in da bodo lončarjem na razpolago mala in velika nosila, od katerih bodo največja za 23 posod stala 45 krajcarjev. Ako pa bi se kdo pregrešil proti temu, bo kaznovan v vsakem primeru s 30 krajcarji v lončarsko blagajno.

Po štirinajstem členu je smel uporabljati posamezni lončar samo lastno nosilo; prepovedano je bilo, da bi uporabljala dva ali več lončarjev eno nosilo, kakor je bilo tudi prepovedano drugače razpečavati lončarske izdelke kakor samo na nosilih. V slučajih, da bi se razpečavala lončarska roba drugače, mora lončarsko združenje ugotoviti dejanski stan, nakar kaznuje krivce občni zbor po svoji uvidevnosti.

Petnajsti člen tvori zaključek novega lončarskega reda. V njem se nalaga vsem lončarjem dolžnost, da živijo častno, spodobno in redno, da izvršujejo vse, kar v obrtnih zadevah odloči deželni knez, in da se točno ravna po določilih izdanega lončarskega reda. Gornjegrajska gospoščina si pridržuje pravico in dolžnost, nastopiti proti vsakemu lončarju, ki bi se proti predpisnemu lončarskemu redu pregrešil. Skrb za izvrševanje lončarskega reda prevzame deloma gornjegrajska uprava, deloma pa bo pritegnila k sodelovanju novo, z lončarskim redom ustanovljeno lončarsko organizacijo, o katere odločitvah bo končno veljavno odločala. Občnemu zboru lončarjev prepušča gornjegrajska gospoščina izrekanje kazni v najvišji izmeri dveh funtov voska, medtem ko je sama upravičena v prestopkih proti lončarskemu redu obsoditi krivca do enega tolarja, in to v slučajih goljufij med posameznimi lončarji.

Kot sklep lončarskega reda ponavlja škof Karl grof Herberstein povelje, da se morajo cebovski mojstri ali nadlončarji in lončarji držati lončarskega reda, katerega je v njegovem imenu sestavil in katerega izdaja v interesu lončarstva in lončarjev v njegovem (škofovem) zastopstvu upravnik gornjegrajske gospoščine Filip Jožef Walter.

Izdaja lončarskega reda za ozemlje gornjegrajske gospoščine je bila s političnega vidika neupravičena in zaradi tega lončarski red sam nezakonit iz dveh razlogov. Generalni obrtniški red iz l. 1772. je proglasil vsa obrtna pravila, oziroma vsak obrtniški red za neveljaven, ki nima deželnoknežjega konsenza in ki z generalnim obrtniškim redom ni povsem v skladu. Lončarski red za gornjegrajske lončarje pa je izdala zemljiška gospoščina navzlic temu, da je bila obrtna zakonodaja izrecno pridržana osrednji državni oblasti.

Vsebinsko je zahteval generalni obrtniški red iz l. 1732. za vsak obrtniški red nadzorstvo politične uprave nad delovanjem obrtniške organizacije, točno kvalifikacijo za vajenca, pomočnika in mojstra, precizirano sodstvo nad prestopki v obrti, ravnanje s cehovskim denarjem, ureditev npravnstvenega življenja, določeni delovni red, postopanje v nečistih obrtnih delih in končno nadzorstvo nad izvrševanjem cehovskih pravil. Če primerjamo s tem vsebino l. 1776. za zadrečke lončarje od gornjegrajske zemljiške gospoščine predpisanega lončarskega reda, vidimo, da gornjegrajski lončarski red ni upošteval predpisov generalnega obrtniškega reda iz l. 1732., temveč, da je samo poizkušal v okviru gornjegrajske zemljiške gospoščine rešiti socialno življenjsko vprašanje lončarjev na Gornjegrajskem. Dejansko izvajanje lončarskega reda je bilo torej mogoče samo pri disciplini vseh organiziranih lončarjev in pa s smotrnim sodelovanjem zemljiške gospoščine tako dolgo, dokler je ostalo notranja zadeva gornjegrajske zemljiške gospoščine.

Gornjegrajska zemljiška gospoščina je po izdaji lončarskega reda utemeljila l. 1778. register lončarjev, ki nam daje podrobno sliko o topografski razširjenosti lončarskih delavnic na Gornjegrajskem h koncu XVIII. stoletja. L. 1779. najdemo v registru lončarjev vpisanih 76 članov lončarskega ceha, ki so plačevali letno lončarsko pristojbino 17 krajcarjev, in vzporedno z njimi 74 posestnikov lončarskih nosil, torej dva manj — Tomaž Krefl s Pustega polja in Ignac Prodnik iz Potoka —, ki sta po l. 1779. prenehala z lončarskim obratom.

Topografska in rodbinska razdelitev lončarske domače obrti na Gornjegrajskem je po registru lončarjev l. 1779. naslednja:

K r o p a: Juras Jožef.

S p o d n j e K r a š e: Komar Jožef, Gornik Ivan, Komar Štefan, Podrižnik Tomaž, Juras Anton, Novak Luka, Majdič Mihael, Flajs Jakob.

P o t o k: Tratnik Jakob, Vinišnik Janže, Ignac na Tratah, Čendelak Anton, Anton U Grabnu, Mlinar Janže, Goričar Ignac, Novak Tomaž, Jakob Pavel, Mihael Na Prodah, Prodnik Ignac, Omuk Matija.

L a č n a v a s: Josek Matija, Krigl Gašpar, Berguč Ignac, gostač Petelinšek, Goričar Mihael, Goričar Luka, Petelin Jože.

P u s t o p o l j e: Oberštej Martin, Matevžovič Jožef, Jezernik Martin, Krefl Tomaž, Lovrač Martin, Partl Valentin.

K o k a r j e: Pajšenik Klement, Turk Jakob, Pakelec Franc, Pongrac Ignac, Vešovčnik Lovro, Lukinc Jernej, Novak Janže, Arnež Matevž, Černe Juri, Florjanc Matija, Bašovič Anton, Šolej Miklavž.

D o b l a t i n a: Tovčej Anton, Petelinšek Matevž, Vouk Andrej, gostač Primož, Krigl Juri, Krigl Matija, Kramer Matija.

T r n o v e c: Vurjak Simon.

S p o d n j e P o b r e ž j e: Jurc Jernej.

G o r n j e P o b r e ž j e: Matevž Blaž, Mošič Luka, Hadaleš Gašpar,

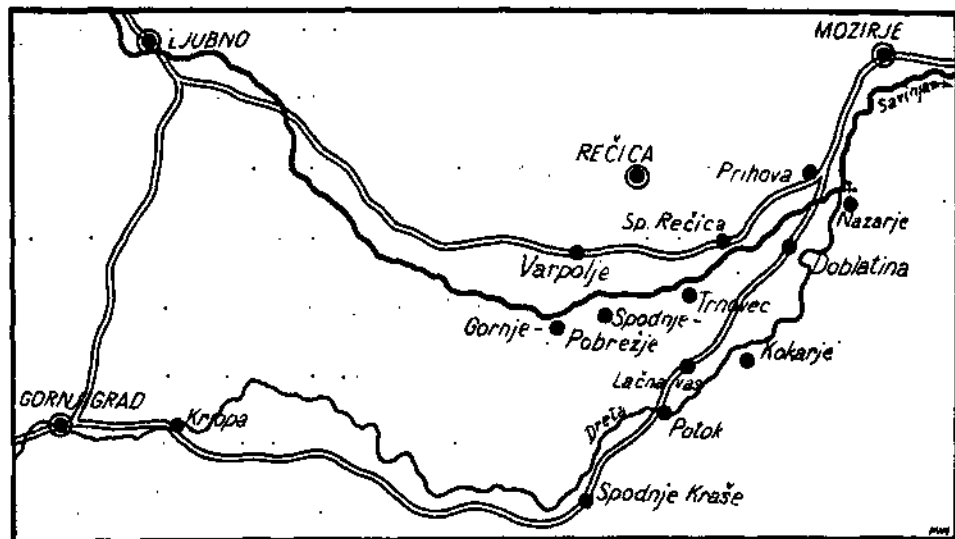
Lukač Anton, Jakopin Luka, Benda Janže, Mibeličnik Andrej, Vider Luka, Sečnik Boštjan.

Varpolje: Gmajnar Janže, Kramer Valentin, Truntnik Simon, Jurjovič Ignac.

Spodnja Rečica: Kovač Jožef, Strigel Jožef, Grabner Peter, Kmet Janže.

Prihova: Jožef Na Prihovi.

Socialni pomen in življenjsko nujnost lončarstva za posamezne vasi ugotovimo po primerjavi števila prebivalstva s številom živine, ki je bila po

Topografska razširjenost lončarstva na Gornjegrajskem v XVIII. stoletju.

navedbi zemljiške gospoščine⁸⁾ temelj kmetškega gospodarstva v vseh zgoraj navedenih vaseh, in s številom lončarjev v posameznih vaseh⁹⁾. Pri tem

⁸⁾ Rohothabolizions- und Mayrschaftsverrückungs Contract des Gulhs Oberburg... x dne 21. februarja 1787, člen 12.: Da die Viehzucht der wesentliche Theil einer wohlgerichteten Landwirtschaft ist, so werden die Unterthanen auf die Vermehrung Füllwachstums und Emporbringung, dann Verhesserung der Viehzucht nach Möglichkeit bedacht sein, sie werden auch aus der beschenehen Anfehung der Rohoth nicht Anlaß nehmen ihre Pferde abzulegen, oder sonst in der Bespannung eine Minderung vorzunehmen, sondern werden solche wie hishero beibehalten. BAM, last g. M. Troheja, ki je dal kontrakte o aboliciji tlake iz lastne iniciative na razpolago, za kar mu izrekam na tem mestu posebno zahvalo.

⁹⁾ Schmutz C., Historisch Topographisches Lexicon der Steiermark. Graz 1822. Kljub časovni razliki med izdajo lončarskega reda l. 1776. in izdajo Schmutzovega Lexicon l. 1822. smemo uporabljati poznejše Schmutzove podatke za nazaj, ker so ostale določila o jožofinski aboliciji tlake v veljavi do agrarne reforme po l. 1848. in ker so ta določila s tlako vprežne živine vzdrževala kontinuiteto živine še vso prvo polovico XIX. stoletja.

izločimo Kropo, kjer je lončar Juras priseljenec iz Spodnjih Kraš, s katerim lončarstvo tudi preneha. V ostalih vaseh pa je razmerje naslednje:

Spodnje Kraše imajo 8 lončarjev med 31 v vasi živečimi rodbinami, ki so posedovale v celoti 10 konj in 19 krav.

Potok ima 12 lončarjev med 24 vaškimi rodbinami, ki posedujejo 21 krav, nobenega vola in nobenega konja.

Lačna vas šteje 7 lončarjev med 17 vaškimi rodbinami, ki imajo skupaj 8 konj, 4 vole in 16 krav.

Pusto polje ima 8 lončarjev med 22 vaškimi rodbinami, ki posedujejo 11 konj in 26 krav.

V Kokarjah je živelo 13 lončarjev med 35 vaškimi rodbinami, ki so imele v celoti 11 konj, 2 vola in 23 krav.

Doblatina je štela 7 lončarjev, vseh vaških rodbin pa je bilo 18, ki so imele 7 konj in 12 krav.

V Trnovcu je živel 1 lončar skupaj z 12 rodbinami, ki so posedovale 6 konj in 9 krav.

Spodnje Pobrežje je imelo prav tako enega lončarja med 16 rodbinami, ki so imele 5 konj, 2 vola in 12 krav.

Na Gornjem Pobrežju je živelo 9 lončarjev med 20 vaškimi rodbinami, katere so imele 13 konj, 2 vola in 18 krav.

Varpolje je štelo 4 lončarje med 17 vaškimi rodbinami, katere so posedovale 4 konje in 18 krav.

Na Spodnji Rečiči so bili 4 lončarji med 28 vaškimi rodbinami, ki so imele 13 konj in 22 krav.

Enega prihovskega lončarja pa smemo smatrati za vaškega lončarja, ki je oskrboval vas s bribovitim zaledjem z lončarsko robo; Prihova sama je v začetku XIX. stoletja štela 40 rodbin, ki so posedovale 12 konj, 2 vola in 40 krav.

Glede gospodarskega položaja moramo po teh podatkih ločiti zadrečke vasi Spodnje Kraše, Potok, Kokarje in Doblatino kot najšibkejše, medtem ko nalikujejo Lačna vas in Pusto polje savinjskim vasem Gornje Pobrežje, Prihova ali Varpolje, ki so bile gospodarsko za spoznanje boljše. Splošno gospodarsko stanje vseh vasi, v katerih je lončarstvo bilo pomembneje razvito, pa je bilo nizko. Življenjski položaj lončarjev v vseh teh vaseh določno objasnjuje poročilo gornjegrajske gosposčine celjski kresiji dne 14. junija 1779.¹⁰⁾, ki pravi, da so lončarji brez zemlje in živine ter da radi prevladujočih majhnih posestnikov v vaseh, kjer lončarji živijo, tudi nimajo možnosti, da bi se živili z delom na kmetih, ter da je iz teh razlogov nujno potrebno, zasigurati bodočnost domači lončarski obrti. Po tem poročilu moremo gledati v lončarjih vaški proletariat, ki se je množil tudi z nastajanjem novih domačij, kakor jih dokazujejo Anton U Grabnu, Ignac Na Tratah in Mihael Na Prodah v Potoku,

¹⁰⁾ Koncept ali prepis v arhivu trga Rečice.

ki v starejših davčnih zapisnikih še manjkajo in ki jih kot novo nastale domačije izpričujejo tudi še neizoblikovana rodbinska imena.

Gornjegrajska zemljiška gospoščina je poizkusila rešiti življenjsko vprašanje zadrečkih in savinjskih lončarjev z monopoliziranjem pravice do lončarske obrti in z monopoliziranjem razpečavanja lončarskih izdelkov na kočarje in gostače v vaseh nad sotočjem Savinje in Drete. To je storila z lončarskim redom l. 1776., to je v času, ko se v javnem in političnem življenju že uveljavlja načelo svobodne trgovine in obrti. Bil je to od gornjegrajske zemljiške gospoščine poizkus s sredstvi, ki so se v naprednejšem gospodarstvu takratne dobe že preživela ali vsaj preživljala.

Pri tem stremljenju je z gornjegrajsko zemljiško gospoščino sodelovala velika večina lončarjev, ki je izpolnjevala določila lončarskega reda. Vendar pa sta že l. 1778. kršila določila lončarskega reda Petelin Jožef iz Lačne vasi in Goričar Ignac iz Potoka. V nasprotju z veliko večino ostalih lončarjev sta bila Petelin in Goričar posestnika celotne kmetске posesti v izmeri okoli 30 oralov ter sta začela izvrševati lončarstvo s pomočjo lončarskih blapcev, lončarske izdelke pa prevažati s svojo vprežno živino po ozemlju gornjegrajske deželne sodnije in izven nje v okolico Celja. To pa je nasprotovalo členu 14. lončarskega reda, ki je dovoljeval samo osebno transportiranje in razpečavanje lončarske robe z nosili, hoteč baš s tem ščititi malega lončarja pred gospodarsko močnejšim trgovcem ali kmetškim posestnikom. Proti tem delovanju Petelina in Goričarja se je pritožil nadlončar Oberštej Martin iz Pnstega polja na upravnika v Gornjem gradu, ki je Petelinu in Goričarju prepovedal nadaljnje izvrševanje lončarske obrti in razpečavanje lončarskih izdelkov z vprežno živino.

Petelin in Goričar sta se proti odločbi gornjegrajske gospoščine pritožila na kresijo v Celjn. Iz obravnavanja pritožbe na celjski kresiji, ki je zaslila tudi gornjegrajskega upravnika in nadlončarja, dobimo socialno sliko vasi na koncu XVIII. stoletja. Petelin¹¹⁾ je izrazil tip delavnega in energičnega posestnika, ki se poleg kmetijstva bavi s trgovino z lesom, z živino, z volno, z ovsom in lončarskimi izdelki in ki vidi v svojem trgovskem poslovanju koristno delo, brez katerega bi ne mogel prodati producent svojih pridelkov in izdelkov. Šele njegova trgovina z deželnimi pridelki omogoča njegovim sovaščanom in okoličanom, da se s svojim ročnim delom okoristijo. To poudarja tudi glede lončarjev, ki sami z individualnim razpečavanjem lončarskih izdelkov nikdar ne bi bili v stanju, razpečati in zaslužiti toliko, kakor zaslužijo z njegovim posredovanjem. Zemljiška gospoščina¹²⁾ poudarja v temeljitvi svoje prepovedi na celjsko kresijo, da je nemogoče predpostavljati bonum privatum Petelina in Goričarja bono publico 74ih lončarjev, ki lahko živijo svoje žene

¹¹⁾ Nedatirana vloga lončarjev na zemljiško gospoščino, rešena v Gornjem gradu 26. maja 1779. BAM, Gornji grad.

¹²⁾ Koncept a dne 20. februarja 1779. BAM, Gornji grad.

in otroke samo z lončarstvom. Oba, Petelin in Goričar, sta pri vpisu v register lončarjev obljubila držati se lončarskega reda, kar sta pa oba z razpečavanjem lončarskih izdelkov prekršila in s tem škodovala eksistenci lončarskih nemaničev. Lončarji pa so preko nadlončarja utemeljevali potrebo po točnem izpolnjevanju lončarskega reda, ker jim samo ta omogoča življenje, in posebno poudarjali Petelinovo lakomnost in pohlep po denarju. Posebej so lončarji poudarjali, da izgubijo njihovi rodbinski člani v slučaju, da bi posestniki prevažali lončarsko robo, ves zaslužek ter da bo v tem slučaju radi odvisnosti lončarjev od posestnikov, ki imajo vprežno živino, zaslužek lončarjev preveč padel. Člani lončarskih rodbin ne bodo mogli dobiti nobenega dela za preživljanje, ako se jim odvzame osebno razpečavanje lončarske robe.

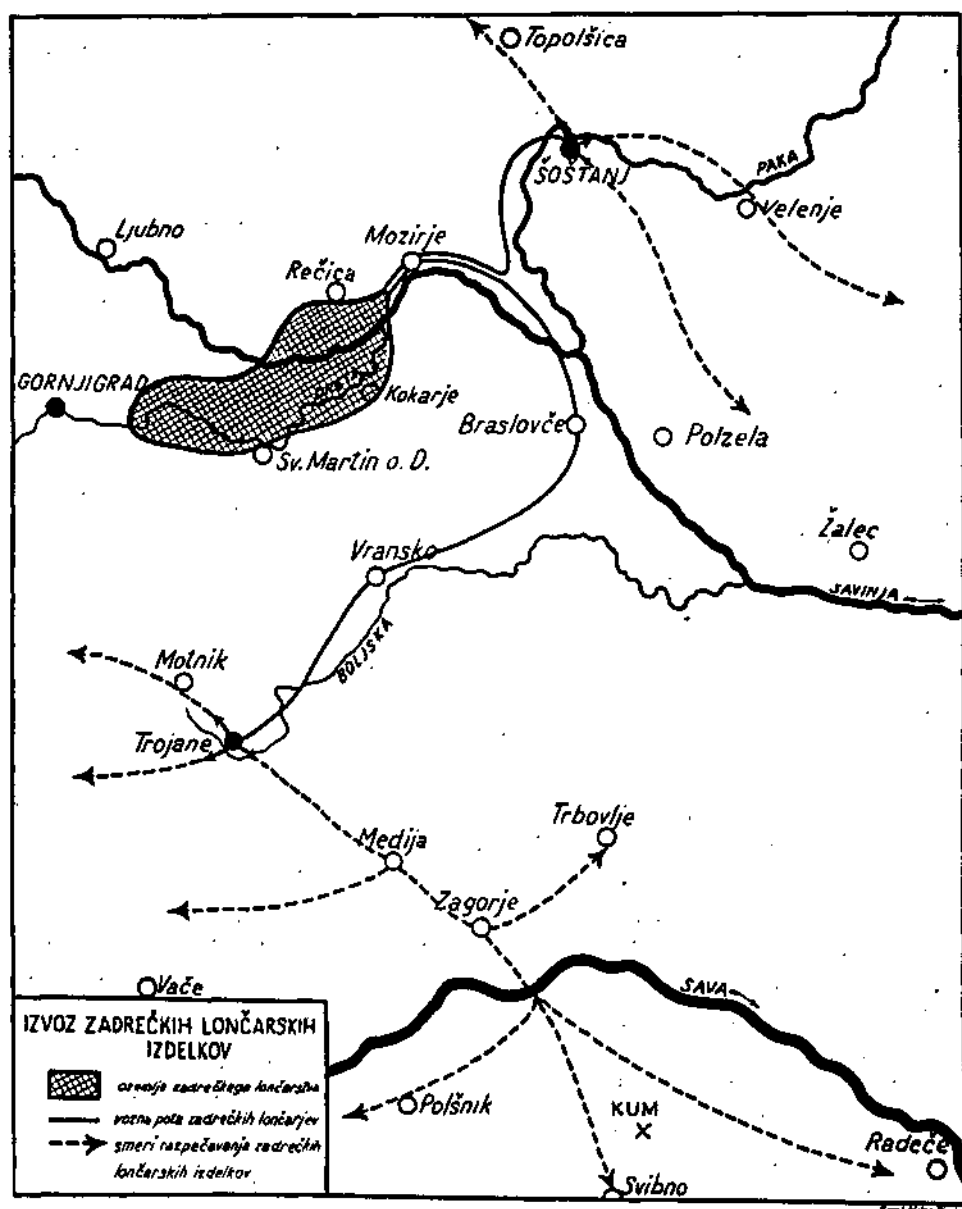
Okrožna ali kresijska oblast v Celju je ugodila pritožbi Petelina in Goričarja ter v svoji odločbi¹³⁾ 27. januarja 1779. ukazala upravniku gornjegrajske gospoščine, da mora dovoliti vsem svojim podložnikom prosto trgovanje in prosto razpečavanje lončarskih izdelkov; obenem je razveljavila prepoved, izdano od gornjegrajske zemljiške gospoščine Petelinu in Goričarju v zadevi razpečavanja lončarskih izdelkov z vprežno živino. Proti odločbi okrožne oblasti v Celju je gornjegrajska gospoščina intervenirala pri guberniju v Gradcu za potrditev lončarskega reda iz l. 1776., odkoder pa je prejela 26. februarja 1779. odgovor¹⁴⁾, da je izdaja obrtniških pravil ali obrtniških redov v kompetenci osrednje državne oblasti in ne privatnih dominijev. Iz tega razloga ni gubernij potrdil predloženega lončarskega reda ter je tudi odsvetoval gornjegrajski zemljiški gosposki, potegovati se za njegovo potrditev na dvoru, ker da je to predrago.

Namera gornjegrajske zemljiške gospoščine, rešiti socialno vprašanje zadrečjih lončarjev z osnovanjem obveznega lončarskega ceha na Gornjegrajskem, je z odločitvijo okrožne oblasti v Celju propadla. Register lončarjev je obstajal še nadalje kot zapisnik dajatev lončarjev zemljiški gospoščini; enako zapisnik posestnikov lončarskih nosil kot kontrola cene, po kateri so se nosila prodajala. Istočasno pa je konkurenca lončarjev z ozemlja Griž in Liboj, iz okolice Laškega, Slov. Bistrice ter Lemberga izrinila zadrečke lončarske izdelke z Dolenjskega¹⁵⁾ pod Celjem, tako da so morali iskati novih trgov za svoje izdelke, katerih Gornjegrajsko samo ni moglo konzumirati.

¹³⁾ Odlok z dne 27. januarja 1779., izdan od pomočnika okrožnega natelnika Jožefa pl. Pellizarolija. BAM, Gornji grad.

¹⁴⁾ Poročilo gubernija osebno gornjegrajskemu npravniku: ... Nachdem Handwerchs Articuln zu bestättigen nicht einem privat Dominio zu stehen, sondern nur Von Allerhöchsten Hoff abhanger, alß wirdet in Verfolge der anmit ruckfolgende Articuln allhier nichts zu erwünschen seyn. Privilegium aber von Hoff zu erwürkhen, wurde all zu Vill kosten... BAM, Gornji grad.

¹⁵⁾ Na vsem ozemlju med Sv. Jurjem pri Celju in Pilštanjem ni bilo mogoče ugotoviti nikake tradicije o zadrečjih lončarjih, kar dokazuje, da pred tremi generacijami ali v začetku XIX. stoletja niso več prihajali na Dolenjsko pod Celjem.

Izvozno ozemlje zadrčških lončarjev v XIX. stoletju.

Glede tega so prevozniki lončarskih izdelkov polagoma uveljavili dvoje eksportnih črt za zadrčko lončarsko robo, ki sta ostali važni vse do druge polovice XIX. stoletja in poleg katerih so propadle stare poti, po katerih so se zadrčki glinasti izdelki razpečavali na Gorenjsko okoli Kamnika, na Koroško v Mežiško dolino in v Mislinjsko dolino.

Zlasti v prvi polovici XIX. stoletja cvetoči izvoz¹⁶⁾ zadrečke glinaste robe se je vršil na eni strani v Š o š t a n j, na drugi pa na T r o j a n e. V Šoštanj se je izvažala večja posoda, zlasti glinaste posode za kuhanje žganja, manjši glinasti sodčki za žganje in pijačo, debele posode za mast, velike posode za hob, fižol in podobno. V splošnem je pri izvozu v Šoštanj prevladovala posoda, ki je služila za shranjevanje živil, šele na drugem mestu je bila kuhinjska posoda, od katere najdemo še danes v zaledju Šoštanja pogosto eno posebnost kokarskih lončarjev, v kateri so Kokarčani imeli monopol, to je tako zvani klobuk za peko domačih krvavic. Voz s 100—120 komadi lončarske robe so vozniki pripeljali v Šoštanj navadno v jeseni. Iz Šoštanja pa so nato lončarji na nosilih raznašali glinasto robo v glavnem na tri strani: na sever do zadnjih kmetij na Plešivcu, kjer je razpečavanje zajelo hribovito ozemlje od Belib vod preko Zavodnje tja do Valdeka; druga smer osebnega razpečavanja iz Šoštanja je šla po dolini na jugu od Kozjaka in zajela kraje od Velenja preko Št. Janža na Vinski gori vse do Vojnika in Nove Cerkve; tretja smer pa je šla preko gričevja na vzhodu od Gore Oljke in dalje na severu od Savinjske doline. Srednji in vzhodni del tega ozemlja, kjer je razpečaval Zadrečan svoje lončarske izdelke, je staro sadjarsko in vinogradniško ozemlje, zahodno in severno pa svet s prevladujočim gozdarskim in živinorejskim gospodarstvom; obema je prilagodil svoje lončarske izdelke. Druga izvozna pot zadrečke glinaste robe je potekala okoli Dobrovelj, tako da se je voznik, oziroma lončar izognil strminam v hribovju in pripeljal 300—500 komadov posode, v prvi vrsti kuhinjske, naenkrat na Trojane, ki so bile drugo izhodišče za podobno razpečavanje. Iz Trojan so Zadrečani v nosilih za 20—25 posod raznašali svoje izdelke na eni strani preko Motnika naprej v Tuhinjsko dolino, po Črnem grabnu v smeri proti Brdu, predvsem pa naprej proti Zagorju. Zagorje samo je bilo geografsko vzeto sicer najvažnejše križišče, kot počivališče pa je ostal do danes v dobrem spominu Sv. Jurij. Mimo Medije so šle lončarske poti na zabod do Sv. Gore in Vač, na jug preko Save v ozemlje Polšnika, nadalje v območje Kuma in po planoti nad Savo vse do Radeč na jugovzhod. Predvsem iz Medije in Zagorja so prodajali Zadrečani kuhinjsko posodo čez Trbovlje do Hrastnika, katerega so v manjši meri dosegali tudi čez Čemšenik. Če je bila sreča in če je bila v Zasavju dobra letina, je šel voz lončarskih izdelkov v enem tednu. Obratno od šoštanskega razpečevalnega ozemlja, kjer se je prodajalo samo za denar, se je v trojanskem teritoriju razpečevalo blago v večji meri za žito; radi tega so šli prvi prevozi iz Zadrečke doline na Trojane takoj po mlačvi ter so bili za življenje lončarjev pomembnejši ko poznejši jesenski izvozi v Šoštanj. Izmenjavalo se je blago po ceniku; eno nosilo loncev za eden mernik (28 li-

¹⁶⁾ Večino naslednjih podatkov imam od že imenovanega g. Franca Cigale v Potoku, od pokojnega M. Končeka na Trojanah, L. Smolnikarja v Zavodnji in J. Obuja (Obla) v Št. Andražu pri Velenju.

trov) pšenice, katero so lončarji nosili na Trojane, odkoder so jo po končani razprodaji odpeljali preko Vranskega in Braslovč domov. Vendar pa je bila pšenica bolj samo cenik. V večji meri so se lončarji vračali domov z ržjo in ječmenom, v pozni jeseni pa s prosom.

Konkurence koroških lončarjev iz Labudske doline in lončarjev iz Posavja, zlasti iz okolice Laškega in iz gornje Mirenske doline so se reševali na terenu s tem, da so prvi razpečevalci morali oskrbeti in pripraviti tudi poznejše kupčije, doma pri izdelavi pa tako, da so izdelovali po vzorn Korošcev trebušaste, po vzoru Dolenjcev pa pokončne posode, torej prav take, kakršne so razpečevali okoli Šoštanja Korošci, po Zasavju pa Dolenjci.

V začetku druge polovice XIX. stoletja je z železnicami poživljeno gospodarstvo dvignilo zlasti na Hrvaškem povpraševanje po lesu, čemur je sledilo tudi poživljeno splavarstvo; tako so lončarji začeli odbajati med splavarje. Istočasno pa se je razvila v Zasavju premogokopna industrija v Zagorju, v Trbovljah in v Hrastniku, katera je izpremenila gospodarski značaj krajev v Zasavju, kamor je dotlej izvažala Zadrebčka dolina največ svojih lončarskih izdelkov. Odprta ognjišča so začela izginjati in z njim je padla tudi uporaba glinaste kuhinjske posode. Podobno je bilo z izvozno glinasto robo v šoštanjski okolici. Zaledje Trojan in Šoštanja je zajela poplava kovinastih in drugih, zlasti kamenitastih industrijskih izdelkov, ki so stopali na mesto nekdanje zadrebčke glinaste robe v isti meri, kakor se je umikalo odprto ognjišče štedilniku, glinasto sbrnilo pa lesenemu ali kovinastemu. In v tej meri je nazadovalo tudi zadrebčko lončarstvo, ki je že v sedemdesetih letih XIX. stoletja v vaseb za Savinjo dokončno propadlo in ostalo samo še v Potoku, zlasti pa v Kokarjah, kjer je zapustilo Kokarčanom do danes porogljivi priimek kokrski »piškrca«, s katerim budomušno označujejo okoličani, zlasti Savinječani, potomce tradicionalnih zadrebških lončarjev.

Na koncu XIX. stoletja pa je prenehalo lončarstvo tudi v Kokarjah in kokarski neposredni sosesčini. Svetovna vojna je s pomanjkanjem trgovskega blaga zopet obndila k življenju dve lončarski delavnici, od katerih pa je zadnja, Čigalova v Potoku, končnoveljavno prenehala l. 1931. in z njo tudi približno 600¹⁷⁾ let staro zadrebčko lončarstvo.

Poudarili smo že, oprti na pričevanje gornjegrajske zemljiške gospodščine, da je tvoril socialno podlago zadrebkega lončarstva mali zadrebčki posestnik, kočar. Kulturno zgodovinska podlaga mu je bil patriarbalni ustroj kuhinje z dimnico, črno kubinjo, oziroma odprtim ognjiščem, ki je zabteval tudi na dimastem podstrešju sbrnila, na katera saje ne učinkujejo kvarno, čemur je najbolj odgovarjala glina. Zemljepisna podlaga zadrebkega lončarstva pa so bogati glinasti sloji, zlasti na terciarni terasi med Savinjo in dolnjo

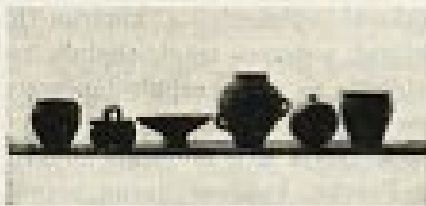
¹⁷⁾ V Dohlatini in v okolici trga Rečico so so našli tudi črpi predzgodovinsko koramike, ki nalikujejo po glini in smolnati harvi zgodovinskim lončarskim izdelkom; pod Ročlen pa so so našli med razvalinami rimsko biše tudi črpi rimsko pečeno glino. S tem je podana verodostojnost tudi za predzgodovinsko in rimsko lončarstvo na Gornjegrajskem.

Dreto in nad dolnjo Dreto na dobroveljskih vznožjih od Nazarij pa tja do Šmartnega ob Dreti; danšanes marsikje očitne jame v sicer gozdnem svetu so arheološki dokumenti tradicionalnega zadrečkega lončarstva. V drugi polovici XIX. stoletja so kopali lončarji glino predvsem nad Gornjim Pobrežjem in sicer sproti, kolikor so je rabili za lončarski obrat.

Lončarsko znanje se je podedovalo od staršev na otroke; delali so na svojo roko ali pa so se vdinjali za lončarsko delo pri lončarskem podjetniku. V takem slučaju je večji posestnik glinaste zemlje najel delavce, da so mu izdelovali glinasto robo in jo tudi razpečevali. Za to so dobivali povprečno od izdelanega kornada po 1 krajcar in hrano; dober lončar je lahko zaslužil v dolgih poletnih dnevih po 1 goldinar na dan.

Lončarske peči so si postavili lončarji sami na podoben način, kakor vidimo to še danes v Prekmurju, n. pr. v Filoveh. Preskrba s kurivom pa je — poleg preskrbe z glino — otežkočala male lončarske individualne obrate in omogočala posestnikom kmetijskih gozdov, da so sami prevzeli izdelovanje glinaste robe.

Po obliki je zadrečka lončarska kuhinjska posoda pokončna ter ji zgoraj manjka vsak vrat, spodaj nad dnom pa se narahlo vboči, da tako prostor burkljam za oprijem in predstavlja na ognjišču. Po velikosti so bile kuhinjske posode različne ter so držale od 2 do 10 litrov. Velikost in uporaba jim je dajala tudi ime: mali, veliki, srednji pisker, svinjski, mlečni pisker, pisker za župo, kašo, latvica za kisko mleko; podobno je bilo pri shranilih in ostalih nekulinjskih posodah: posoda za kuhanje žganja je bil žganjar, shranilo za fižol fižolar, za mast mastek ali maščohujek, za kašo kašnjek,

Primeri zadrečke keramike v mariborskem muzeju.

1, 6 pisker za župo; 2 dvojček; 3 klobuk; 4 mastek; 5 barigla.

dvojni lonec z loenom za nošnjo jedi na delo, n. pr. na polje pa župnjek, južnar ali dvojček. Večja glinasta shranila so se v obliki razlikovala od kuhinjske posode po tem, da so imela dno na zunanji valjasto zaključeno in da so bila v primeri s spodaj nekoliko trebušasto kuhinjsko posodo v celoti precej valjasta. Svojevrsen izdelek, pri gospodinjah zelo cenjen, je bil že imenovani klobuk za peko domačih klobas, izdelan v podobi biedermeierskega damskega klobuka, samo v obrnjeni legi.

Po svetu so bili od zadrečkih lončarjev najbolj znani kokarski, s svojo

karakteristično kakor grafit črno glinasto robo; za Savinjo, v Gornjem Pobrežju in Varpolju so izdelovali tudi glinasto posodo svetle opekaste in belosive barve, ki pa ni bila tako priljubljena razen shranil, ki so bila opekasto rdeča. Črna barva zadrečkih glinastih izdelkov se je pridobivala iz smole, ki se je polila po drvih v lončarski kopi, preden se je kopa zažgala, in ki je dala črno barvo, prehajajočo v sivo; grafitna črna barva pa se je pridobivala iz smolnatih borovih iveri, ki so se nasekale iz borovih štorov največ v gozdovih gosposčine in s katerimi se je naložila kopa; ko so iveri začele goreti, se je smola raztekla po posodah in jim dala tisto svojevrstno črno barvo, ki je tudi danes značilna za nekatero na isti način izdelano prekmursko glinasto posodo, pa tudi za predzgodovinsko, zlasti za marsikatero ballatattsko.

Kuhinjska posoda je bila običajno brez okraskov, kakor je bilo na drugi strani pravilo, da se shranila okrasijo z geometričnimi ornamentami, zlasti s koncentričnimi krogi, krožnimi, s kolesom v mehko glino izdelanimi črtkami ali tudi s shematično nakazanimi črtami hiše posameznega kupca, začetnimi črkami njegovega imena, monogramom Marije ali Kristusa. Jedilna posoda je imela vrezane rastline, zlasti štiriperesno deteljo na dnu, pod gornjim robom pa valujočo večno pot. Škropilniki so bili belosive barve s križem na pokončni ploskvi nad vodno dnplino, hranilniki za denar pa so bili edina lončarska zadrečka posoda s plastično izdelano glino, z glavo vojaka ali pa pujska, tako da je padel novc v vajakovo kapo ali pa v trup svinje. Dvo- ali večbarvnih glinastih posod pa lončarji na Gornjegrajskem niso izdelovali. Prav tako tudi niso uporabljali na svojih izdelkih kakih znakov, kateri bi danes dokazovali njih poreklo. Tako je danes narodopisec pri ugotavljanju tipov in razširjenosti že redkih zadrečkih lončarskih izdelkov navezan samo na izpovedbo lastnikov. Najsevernejše mesto, kjer je bilo l. 1937. mogoče ugotoviti zadrečki klobnk za klobase, je Sv. Jedert v Mislinjski dolini, najjužnejše l. 1936. Čemšenik, medtem ko ni bilo mogoče v vsem trboveljskem industrijskem revirju najti niti enega primera zadrečkih lončarskih izdelkov. Na zahodu je bilo še najti l. 1938. v Motniku, na vzhodu pa l. 1937. pri Št. Andražu pri Velenju zadrečko lončarsko posodo, nikjer pa ni bila več v rabi, ampak povsod izločena na podstrešju.

Za zadrečko lončarsko obrtjo je tako do danes prenehala tudi uporaba zadrečkih lončarskih izdelkov.

Lončarska domača obrt je produkt zemljepisnih in kulturnozgodovinskih prilik Gornjegrajskega v preteklih dobah. Dokazana po predzgodovinskih črepib v Doblatini in pri Rečici se je pojavila v XIV. stoletju v Zadrečki dolini, kjer je cvetela tudi v dobi svojega, verjetno najvišjega procvita v XVIII. stoletju s središčem v Kokarjah in neposredni okolici. Oskrbovala je z glinastimi izdelki Gornjegrajsko, spodnjo Savinjsko dolino in Dolenjsko pod Celjem tja do Sotle, torej vse ozemlje, kamor je segal vpliv gornjegrajske zemljiške gosposčine, katere podložniki so zadrečki lončarji bili. V zvezi

z l. 1732. izdanim generalnim obrtniškim redom je poizkušala gornjegrajska gospoščina rešiti socialno vprašanje malih zadrečkih posestnikov lončarjev z organizacijo v lončarskem cehu, katero stremljenje pa je propadlo z novim dubom časa radi odpora posredovalcev, ki so blago razpečavali. Do začetka XIX. stoletja je zadrečka lončarska obrt izgubila Dolenjsko pod Celjem kot ozemlje svojega izvoza, uveljavila pa se je v tej dobi z zalaganjem Zasavja na severu od Kuma s kuhinjsko posodo in šoštanjskega okoliša z glinastimi sbranimi. Železniška doba je od srede XIX. stoletja dvignila gornjegrajsko leano trgovino, kar je dalo novo zaposlitev lončarjem, ki so radi industrializacije trboveljskega revirja izgubili zasavski trg, vzporedno pa tudi trg v šoštanjski okolici. Na koncu XIX. stoletja je tako radi novih kulturno-zgodovinskih prilik, ki so likvidirale v bistvu naše odprto ognjišče, zadrečko lončarstvo prenehalo. Ponovno sta zaradi pomanjkanja blaga v svetovni vojni nastali dve lončarski delavnici, od katerih pa je zadnja, v Potoku, zaključila svoj obrat l. 1931. S tem je prenehala končnoveljavno tudi produkcija zadrečkih glinastih posod, ki so bile največ črne in temnosive, v manjši meri tudi opekasto rdeče in belosive, vseskozi enobarvne, geometrično ornametirane in proti vlagi močno odporne. Posebnih estetskih kvalitet zadrečko lončarstvo sicer ni razvilo, ustvarilo pa je povprečni tip našega kuhinjskega inventarja, ki je bil do dobe štedilnika značilen za notranjost naše kmetске hiše v Savinjski in Šaleški dolini ter na jugu v Zasavju do Kuma.

Zusammenfassung.

Das Hausgewerbe der Schwarzhafner im Dretatale wird, abgesehen von den archäologischen Funden, zuerst im Jahre 1340 bei Kokarje erwähnt. Später sind die Dretataler Schwarzhafner durch Steuerregister der Herrschaft Gornji grad, im XVIII. Jh. durch die »Hafnereinrichtung« aus dem Jahre 1740 (p. 131, n. 5), »Hendwerchs... Zunft Einführung deren Ehrsamen Hafner in dem Löblichen Landgericht Stift Oberburge« aus dem Jahre 1776, »Hafners Freyrecht Register des kaiserlichen Stifts und Herrschaft Oberburge« für d. J. 1779—1784, dann aber durch Tradition, erhaltene Tonwaren und durch den letzten noch lebenden Schwarzhafner erwiesen. Die geographisch in den Tonschichten der Dreta hegründete Schwarzhafnerei beschäftigte im XVIII. und in der I. Hälfte des XIX. Jh. 60—70 Kenschler und Kleinhauern in den Dörfern oberhalb der Dretamündung in die Savinja (Sk. p. 137). Um die wirtschaftliche Lage dieses Dorfproletariats zu sichern, erließ die Herrschaft in Gornji grad unter dem Einflusse der im J. 1732 verkündeten Generalgewerbeordnung in den Jahren 1740 und 1776 zwei Hafnerordnungen für das Landgericht Gornji grad, mit welchen nach dem Vorbilde der Maria-Theresianischen Zunftordnungen die Schwarzhafnerei als Gewerbe organisiert wurde. Die dauernde Einhaltung der Hafnerordnung wurde aber durch den Widerstand der Schwarzhäfenverkäufer und durch die merkantilistisch gesinnte Kreisamt- und Gubernialbehörde unmöglich gemacht, worauf die Dretataler Schwarzhafnerei wieder als Hausgewerbe weiter betrieben wurde. Ausgeführt wurden die Hafnererzeugnisse im XVIII. Jh. gegen Osten bis zur Sotla, seit dem XIX. Jh. aber ins Save- und Pakagebiet (Sk. p. 141). Die Erzeugnisse bestanden aus Tongebrauchsgegenständen für die Küche, die dem Bauernhause mit offenem Herde oder der Rauchstube angepaßt waren, sowie aus Tonwaren zur Aufbewahrung der Speisevorräte (Abb. p. 144). Mit dem Vordringen der modernen Zivilisation (Sparherde, Industrialisierung des Savegebietes) ging das Hafnerhausgewerbe im Dretatale zurück, bis im J. 1931 der letzte Betrieb eingestellt wurde.

Iz zgodovine novejših slovenskih slovarjev.

Dr. Anton Breznik.

5. Cigaletov nem.-slov. slovar (1860). Delo za novi veliki slovar, ki ga je Slov. društvo l. 1848. začelo, se je navzlic Janežičevima dvema izdajama nemoteno nadaljevalo. Slovarski odbor, sestavljen iz 10 članov in 10 namestnikov, je na sestankih, ki so se vršili v prostorih študijske knjižnice v Ljubljani, pripravljajl gradivo in se kmalu lotil tudi izdelovanja. Za nemško besedilo mu je služil obširni, 4 zvezke obsegajoči Heinsius (Vollständiges Wörterbuch der deutschen Sprache... Von Dr. Theodor Heinsius, Wien 1840; izvod ima ljublj. študijska knjižnica). Slov. besedišče je izgotavljal s pomočjo Vodnikovega rokopisa in na novo nabranih besednih zbirk ter dotedanjih slov. besednjakov in drugih slovanskih slovarjev. Izdelava slovarja se je kmalu začela. Ob priliki, ko se v Novicah 30. maja 1849. odbor zahvaljuje Jožefu Burgarju, dekanu v Šmartnem pri Litiji, in Jerneju Medvedu, župniku v Koprivniku, za poslane prispevke, že pove: »... častitima gospodoma še naznamimo, de so dosihmal čerke A, B, C nemško-slovenskiga dela dokončane, de te tri čerke znesejo več sto pól rokopisa in de jih naši pridni gosp. pretresovavci po deželi še zlo pomnožujejo« (N 1849, 92). Dne 8. jan. 1850. poroča Slovenija, da je že 5 prvih črk in skoro polovica šeste končana. Te pole se po 30 skupaj po deželi v pretres pošiljajo. Potem pa se bo hitro v natis dalo (Slovenija 1850, 10). Sodelavce našteva Cigale v uvodu svojega slovarja (str. VII). Na letnem občnem zboru Slov. društva l. 1850. so poročali, da je odbornik baron Codelli dosegel pri škofu Wolfu, da so smeli tudi ljubljanski bogoslovci sodelovati. Delo se je odslej opravljalo v dveh oddelkih. En oddelek besede prvih črk pretresuje in je prišel do črke K (Kanzelei), drugi oddelek pa je svoje delo pri črki Q začel in bo skoraj črko S končal (N 1850, 78). Za stroške prepisovanja je podaril neimenovan rodoljub 20 gld in obljubil isto vsoto vsako leto, dokler ne bo slovar gotov (N 1850, 84). Do 30. okt. t. l. so hile izdelane črke A do O, potem Q, R in več kot polovica črke S (N 1850, 186). To zimo bo menda nemško-slovenski del na prvo roko dokončan, pristavljajo tu Novice. Dne 29. jan. l. 1851. poroča dr. Bleiweis v Novicah: »Nemško-slovenski del slovenskiga besednjaka se dan na dan pridno izdeluje in bo še pred veliko nočjo iz prvih rok dodelan« (N 1851, 23). In dne 9. aprila Novice res že veselo poročajo, da je obširno delo na prvo roko dokončano (N 1851, 74). Nekoliko drugače poroča o tem Cigale, ki piše v predgovoru (str. VIII), da je bilo delo dne »13. sept. 1852 srečno dokončano.«

Slovensko društvo je medtem prenehalo, a dr. Bleiweisu se je posrečilo pridobiti za slovar ljubljanskega škofa Wolfa, ki je omogočil izdajo s tem, da je dal denarna sredstva (glej o tem: dr. Avg. Pirjevec, Maks Pleteršnik, LZ 1924, 362 sl.). Dosédanjim delavcem se gotovo ni sanjalo, koliko dela bo še treba, preden bo mogel slovar iziti. Ko je delo prevzel Cigale (N 1854, 44),

se je šele videlo, kaj mu manjka. O tem piše dr. Danilo Majaron v Slovanu 1887: »Človeku se hoče po sili dozdevati, da bi Slovenci še zdaj čakali tudi na nemško-slovenski del slovarja, če bi ne imeli neutrudnega in požrtvovalnega rodoljuba Mateja Cigaleta, katerega je oče Bleiweis hitro tisto ziato uro kot poklicanega urednika imenoval mecenu Wolfu. Bil je Cigale res samó urednik slovarju, ker je prejel nekoliko stotin rokopisnih pôl. Ali te pôle so bile tako pogrešne in nedostatne, da je Cigale iz svojega dodajal pri večjih besedah več nego devet desetlin vsega. Delo je tedaj popolnoma njegovo in prav je, da se slovar imenuje po njem: C i g a l e t o v s l o v a r. Sam on piše (Znanstvena terminologija p. IV.), da se je okoli tega dela trudil „z vsem dušnim naporom“ in to mu radi verjamemo, ker dovršil je je, dasitudi obložen od uradnih poslov, v kratki dobi petib let brez pomočnika« (Matej Cigale. Životopis; spisal Danilo. Slovan 1887, 251).

Cigale je bil v tistem času najbolj zmožen mož za tako delo, saj je bilo vse dotedanje njegovo delo dobra priprava za slovar. Imel je tanek čut za slov. jezik, kar je pokazal zlasti kot urednik Slovenije. Njegovi članki (uvodniki, poročila itd.) so bili najbolj zreli del lista. Čeprav je rabil tu in tam kak tuj izraz ali kako slovansko izposojenko, je vendar pisal resnično pristno slovenščino, s slovenskimi rečenicami. Tako lepega jezika ni pisal noben tedanji časnikar, pozneje sta ga dosegla samo Levstik in Jurčič. Izdeloval je že od 1847. politično-upravno izrazoslovje, od l. 1850. je bil urednik slov. dela drž. zakonika. Vajen je bil tudi slovarskega dela, ker je malo prej dokončal nem.-slov. juridično-politično terminologijo, ki se je tiskala od 1850—53.

Cigale je vire, ki jih je uporabljal, naštel v uvodu sam; toda tu podaja samo zunanjo plat dela, o notranji plati dela ni mogel podati računa, to je stvar kritike in to je naša naloga. Če preiskujemo vire, iz katerih je zajemal Cigale tvarino za svoj slovar, se nam odpre zanimiv pogled v njegovo delavnico. Predvsem vidimo, kako je njegovo delo samostojno, znanstveno zanesljivo in zrelo. Zato ni točna Levstikova ocena, ki jo je o slovarju priobčil l. 1860. v listu »Blätter aus Krain« (Levec, Levstikovi zbr. sp., V. zv. 1895, 291—307; navajam po tej izdaji). Tu mu očita več pomanjkljivosti, na katere se hočemo po vrsti ozreti.

Najprej pravi, da se je Cigale opiral na delo Slovenskega društva, ki je vzelo za podlago Heinsiusov slovar in ga od besede do besede prevajalo (str. 295). Enako da je ravnal Cigale, ki je Heinsiusa in druge slovarje prevajal »nach herkömmlicher Sitte Wort für Wort« (297). To bi se moglo napačno razumeti.

Ob Heinsiusu je Cigaletn jako prav prišel Šulekov nem.-brv. slovar, ki je začel izhajati leto prej (1853) in je izhajal v zvezkih tako, da ga je Cigale do vštete črke M lahko uporabljal. Dne 25. jul. 1855. poročajo Novice, da je izšel 4. zvezek Šulekovega rečnika, ki je prišel do besede Hart, medtem ko je bilo do tega dne natisnjenih 17 pol Cigaletovega besednjaka, t. j. do besede Bohnen (N 1855, 235). Dne 25. okt. naslednjega leta poročajo Novice, da je

izšel 6. zvezek Šuleka in sicer do besede *Naturgewalt*, medtem ko so natisnili do tedaj 50 pól Cigaleta, do besede *Hüttengezäh* (N 1856, 345). Preiskal sem Šulekov besednjak in sem videl, da je tudi ta sestavljen po Heinsiusu. Toda če primerjamo Šuleka in Cigaleta, vidimo, kako različno sta oba uporabljala Heinsiusa. Šulek se ga je tesno držal in je skoraj vse besedilo kar po vrsti prevajal. Cigale pa je delal povsem samostojno in je privzemal tvarino iz mnogo slovarjev in drugih virov, tako da je besedilo pogosto čisto drugo kot pri Heinsiusu. S Šulekovo tvarino se ni mogel zadovoljiti in jo je moral pomnožiti tudi zato, ker je bil njegov slovar preračunan na mnogo večji obseg kot Šulekov. Pri črki N pa je Cigale Šuleka prehitel in potem je Cigale na Šuleka vplival, kar sem pokazal v razpravi: *Vpliv slovenskih slovarjev na srbsko-hrvatske* (ČJKZ VIII. 1931, str. 35). Enako samostojno kakor s Šulekovim je ravnal z ostalimi slovarji, ki jih je uporabljal. A ti slovarji so bili po obsegu precej manjši kot Šulekov in so mu mogli nuditi mnogo manj gradiva. Še največ tvarine je našel v nem.-ilir. besednjaku Mažuranič-Užareviča (1842), manj pa v nem.-polj. besednjaku, ki ga je sestavil Mrongovius in ga v 3. izdaji predelal Wyszomierski (Königsberg 1854; izvod v ljublj. študij. knjižnici), in v nem.-rus. besednjaku J. A. E. Schmidta (1844). Kako je uporabljal nem.-češ. slovar, ki ga je sestavil J. Franta Šumavský (1844), ne morem povedati, ker tega slovarja nisem mogel dobiti. Iz vseh teh slovarjev je jemal večinoma le posamezne izraze, frazeologije niso veliko imeli.

Šuleka in drugih slovarjev ni prevajal po besedi, ampak je pri njih le svéta iskal. Zato ne moremo govoriti tu o prevodu v pravem pomenu besede. Ravnal se je po pravilih jezika: za tuj tropus je poiskal domač tropus; kako slovansko rečenico iz teh slovarjev je vzel le tedaj, če ni mogel dobiti slov. izraza, toda v tem primeru je pristavil dotični slovan. vir. Glavno mu je bilo, da za nem. besedilo najde pristen slov. izraz. Tu mu je pomagalo njegovo izredno znanje slov. jezika in pa njegova velika izrazna moč, zato je po pravici zapisal dr. Majaron, da »je Cigale iz svojega dodajal pri večjih besedah več nego devet desetín vsega« (te besede je dr. Majaronu gotovo Cigale sam povedal, saj je bil takrat še živ, ko je Majaron to pisal). Cesar ni vedel sam, je vpraševal pri prijateljih ali se je obračal na javnost, tako je po Novicah med l. 1854—58 pogosto povpraševal za prevod težkih rečenic. Ko poročajo Novice dne 26. jul. 1854., da je poslal Cigale z Dunaja prvih 140 pól za natis, pristavljajo Cigaletovo prošnjo: »Ker gosp. Cigale dostavlja na dostojnih mestih tudi slovenske pregovore, jih je dostavil tudi pod pismenko A nekoliko. Za nemški »Wem Gott ein Amt gibt, dem gibt er auch Verstand« ni mogel primernege slovenskega pregovora najti. Če ga kdo vé, je prijazno prošén, ga nam naznaniti. Sploh se homo obračali po »Novicah« na prijaznost jezikoslovcov slovenskih, ako se bo primerjalo, da bi se pri obilnih pripómočkah, iz katerih slovar izvira, vendar kakošna reč ne izvedila; saj več oči več vidi« (N 1854, 236). Kmalu nato beremo v »pogovoru uredništva«, da se je odzval Jak. Volčič iz Veprinca v Istri in sporočil, da je za to nem. pöslövicó

večkrat od starib Veprinčanov čul podobno slovensko in se glasi: »Kemu Bog da moč, mu da i pomoč« (N 1854, 252). Cigale je to sprejel in pod značnico Amt res beremo pri tej nem. rečenici slov. prevod: komur Bog da moč, temu da tudi pomoč. — L. 1857. imajo Novice na zadnji strani poseben predelek: Pomenki v zadevah našega slovnika. Na str. 8 pišejo: Pod tem nadpisom bomo poprašali včasih za kakošno reč... Čeravno gré slovnikov rokopis skozi veliko rok, vendar ostane včasih še kakošna reč negotova... Tako, prosimo, ako je morebiti komu domača (národna) prislovica znana, ki se vjema z nemško »Gute Miene zum bösen Spiel machen?« — »Er hat Geld wie Mist?« Na str. 24. poročajo, da so prijatelji od več strani odgovorili, pa da ne more povedati previda za rečenico »Gute Miene zum bösen Spiel machen«. Veliko odgovorov pa so sprejele Novice za prislovico Er hat Geld wie Mist; več teh rečenic je porabil Cigale pod Mist. Zastran prve rečenice sta se oglasila nato D. Hojker, ki pravi, da je večkrat slišal: »za hudo se še dobribtati«, in J. Pajk: »k zoperni igri smejati se« (str. 35), česar pa Cigale pod Miene ni sprejel, sprejel pa je rečenico, ki so jo Novice prinesle na str. 67: Grenke molčé požerati (požreti). Na str. 188 vprašujejo Novice, če se kje med ljudstvom govori pridevnik rod, roda, rodo. Odgovori na to so prišli iz treh krajev (str. 200) in Cigale je mnogo tega uporabil. Cigaletu je veliko pomagal Bleiweis, ki ima za ta slovar največ zaslug, saj je delo zanj sprožil, mu pridobil sodelavce, mecena in urednika. V »pogovorih« uredništva se je zahvaljeval za do poslano besedne zbirke in prosil za nove. Takoj ko je Cigale delo sprejel, je prispil za doneske. Na str. 76 beremo v Novicah 1854: Gosp. J. Š[ubicu]. v C[elju].: Lepa hvala za pridno pomoč k »besednjaku«... Gosp. fajm. Zalokarju: hvala preserčna za veliko veliko vredne doneske Vaše k »besednjaku«; prosimo še. V naslednji številki piše zopet: Gosp. B. M. v K.: Hvala lepa za yerle doneske k »besednjaku« (str. 80). Na str. 104. se vnovič zahvaljuje prof. J. Šubicu v Celju. V N. 1855, 56 beremo zopet: »Gosp. J. C. pri Sv. Ivanu: Hvala lepa za zbirko slov. besed« itd. Delo za novi slovar je občinstvo spremljalo z velikim zanimanjem. Iz vsega tega se vidi, da se ne dá upravičiti Levstikova sodba, ki jo je povzel o delu: Man betrachte das Lexikon, wie man es will, so drängt sich immer wieder die Bemerkung auf, daß auch dasselbe dem Tadel, der unsere Gesammtliteratur trifft, nicht entgangen ist, dem Tadel nämlich, daß die Slowenen, statt aus sich zu nehmen, Alles, sogar Wörterbücher aus dem Deutschen übersetzen (str. 302).

Upravičen tudi ni drugi očitek, ki zadeva uporabo domačih slovarjev. Levstik pravi: Auch wurden alle früher im Drucke erschienenen slovenischen Wörterbücher, von denen die meisten einen geringen oder gar keinen Glauben verdienen, gehörig ausgebeutet, um ohne strenge Wahl das neue Lexikon auszuschnücken (str. 298).

Cigale je bil prvi, ki se ni zadovoljil s prepisovanjem slovarjev, kakor so to delali dotedanji sestavljavci. S svojo veliko jezikovno izobrazbo je prerešetal besedni zaklad dotedanjih slovarjev in ločil dobre tvorbe od slabih; s

pomočjo slovarjev drugih slovanskih jezikov je mogel razbrati, kaj je našega in kaj tujega po naših slovarjih. Da se je tu in tam urezal, je razumljivo, ker v letih, ki so mu bila za izdelavo slovarja odločena, ni mogel misliti na podrobne preiskave, brez katerih je popolnoma zanesljiv slovar nemogoč. Cigale je opustil cele plasti besed, ki so se prepisavale od Gutsmanna, Murka in Janežiča dalje. Z njim se konča v nem.-slov. delu oni način sestavljanja besednjakov, ko se je vse brez izbire prepisovalo iz prejšnjih slovarjev. Njegova zasluga je, da se je to storilo že v tem času, medtem ko se je v slov.-nem. delu zvršilo to šele s Pleteršnikom. Škoda je le to, da Cigaletov zgled ni nič zalegel in so sestavljavci slov.-nem. dela prepisovali slovarje dalje. Cigale je prvi, ki je postavil slovar na znanstveno podlago in citira vse, kar trdi, in naveda vire, iz katerih je kaj vzel. On je prvi, ki je skušal podati zanesljiv slovenski besedni zaklad.

Enako samostojno kakor s slovarji, je ravnal tudi z novimi književnimi tvorbami in zbirkami ljudskih izrazov. Tudi tu je neupravičena sodba Levstikova: *Ferners hat man, um das Wörterbuch vollständiger zu machen, unsere literarischen Produkte der jüngeren Periode gehörig benützt, obwohl fast alle, ja selbst solche nicht ausgenommen, die sich unverdienterweise eines klassischen Ruhmes erfreuen, unslavischer Wortbildungen voll und reich an Beweisen der Unkenntniss unserer Sprache sind* (str. 299).

Pregledal sem časnike in knjige, iz katerih je zajemal Cigale nove izraze, ali reči moram, da je bil pri izbiri na novo skovanih besed zelo previden in je prej premalo sprejemal kot preveč. Da ni zapisal vsega, kar se je v zadnjem času novega skovalo, je vzrok tudi v tem, ker ni utegnil, knjige in časnike natančneje preiskovati. Kakor ni imel časa, da bi bil pregledal starejše slovstvo (kakor sam piše v uvodniku, str. XII), tako tudi ni bral vsega, kar je zadnja leta izšlo.

Edini časopis, ki ga je natančno izpisal, je Slovenija, ki jo je sam urejeval. Novice je bral površno. Izpisovati jih je začel šele z l. 1846., ko je bil že sam njih sotrudnik (N 1846, 5: Večjice poduk). Da je bral Novice od tega leta dalje, je izpričano. Novice 1846, str. 11. in 12. imajo več izrazov iz metliške okolice, n. pr. rošnja (Weile), kar je sprejel tudi Janežič 1850, toda Cigale ima tudi pristavek: U[nter]. K[rain]., česar Janežič nima, kar dokazuje, da je izraz dobil v Novicah; dalje: očetovo žaro vodi (ki se ravno takó obnaša, ko njegov oče) (str. 12); to ima Jan. 1850 pod Arten; enako Cigale, toda s pristavkom: in Unterkr[ain]., česar Jan. nima, kar dokazuje, da je Cigale vzel iz Novic. Nadaljnji dokaz je to, da ima nekaj izrazov, ki jih Janežič nima, n. pr. N 1847, 48: preplet (Gitter), česar Jan. nima, ima pa Cigale. Več besed pa nimata niti Jan. (do l. 1851.) niti Cigale, n. pr. N 1850, 30: sprožek (Anlaß), 65: razplod; 44: posojilnica; 80: nadavina (Aufgabeggebühr). N 1851, 23: ravnokrog (planiglob). Natančneje je bral Novice po l. 1851. Najbrž je računal takole: do tega leta jih je bral Janežič, poslej pa moram bolj paziti, ker bo več bire.

Vendar pa je treba pripomniti, da ni kar od kraja vsega jemal, kar je v teh letnikih Novic bral. Kako izbirljen je bil, se vidi iz tega, koliko je sprejel on in koliko Janežič, ki je še zmerom zasledoval Novice in pripravljajl stvarino, ki jo je uporabil v 2. izdaji nem.-slov. besednjaka l. 1867. Novice 1852, 363 imajo: skladna obraznija (mozaik), Jan. 1867: Mosaik skladna obraznija, Cig. ni sprejel. Na str. 396 in 404 je v tem letniku priobčil J. Volčič »nekatero liburnske besede«, od katerih Cigale ni nobene sprejel, Janežič pa po večini; n. pr. Novice, 396: divič, okroglo gledišče (das Amphitheater), Janežič 1867: Amphitheater, divič, okroglica, Cig. nima; str. 404: žveg schlechte Neigung, Jan.: Neigung žveg, Cig. nima; serlnuti, sersnuti erschauern, Jan.: erschauern serlnuti, Cig. nima; boljšina Besserung, Jan.: Besserung boljšina, Cig. nima; slotiv der wählerisch in der Nahrung ist, Jan.: wählerisch slotiv; Cig. nima; N 1853, 52, 55: položnije (množ.) depositen, odtod Jan. 1867: Depositenamnt, položnija, Cig. nima; str. 113 lupnica (Schuppen), Jan. Schuppe lupnica, Cig. nima; str. 271 piše Jurij Kobe, da se govori pri Belih Kranjcih: sonce je poniknilo (za goro šlo), kar je sprejel Jan. pod Untergehen: (von der Sonne) ponikniti, česar Cig. nima; ravno tam rabi Kobe izraz: okolišnica (za lokalizem), kar je sprejel Jan. pod Lokalismus: okoličnica, Cigale ni sprejel besede; na isti strani poroča neki Š., da se govori v celjski okolici: jed so mi je oskutila, česar ni vzel Cig., ima pa Jan. pod Ekel: jéd se mi je oskutila; vzel pa je Cigale naslednjo rečenico: temu so se norci že oskutili (dem ist das Scherzen schon vergangen), kar je sprejel Jan. po črki pod Scherz, das Scherzen ist ihm schon vergangen norci so se mu že oskubli (t i s k. n a p a k a, nam. oskutili), Cigale pa je porabil pod Abstoßen v rečenici: er wird sich schon die Hörner abstossen norci se mu bodo oskutili. Na str. 300 je prvič izraz: rokodelski pomočnik (doslej: pomagač), ali Cig. ga ni sprejel ali pa ga ni opazil in ima še vedno stari izraz pod Handwerksgezell. N 1854, 32, 65, 84 itd. so rabile parnik, toda Cig. ima pod Dampfschiff še vedno le prejšnji izraz parobrod, parnik je sprejel šele proti koncu dela, pod Vapore; to pač dokazuje, da je liste površno zasledoval. N 1855, 29 imajo: kihec (Fioringras), česar Cig. ni sprejel, ima pa Jan. pod Fioringras.

Za večino teh besed, ki jih Cig. ni vzel v slovar, ne moremo reči, da bi jih bil prezrl, ampak je vzrok pač v tem, da so se mu zdale slabe ali neprimerne. Cigale je ljubil dobre in zanesljive izraze, kakor kažejo one skovanke, ki jih je iz istih letnikov Novic izpisal. Iz Novic 1852 ima: vodovlak Pumpe, kar je našel na str. 113: vodovlak (Pumpenbrunnen); pod Schminkbändler ima: etwa lepoticar, kar je dobil na str. 164: lepoticar (dekorater); svilarnica (Seidenfabrik), n. str. 165: svilarnica (židofabrika); premičnica Planet, str. 172: premičnica (planet); plesnivec Schimmel, iz N. 1852, 249; N 1853, 280; pod Treibhaus ima: rastlinjak, nach Einigen auch: silnica; to je dobil na str. 248: silnica (Treibhaus); staroznanstvo pod Alterthumskunde, na str. 154, 271; deřvaščina pod Holzservitut, iz N. str. 404. Iz Novic 1853 ima: ravnik, str. 371; pod Luftkreis ima ohlipje, iz N. str. 306 podnebje

(ohlipje), Dav. Trstenjakov izraz; pod Infusionsthier ima: močelke (pl.), iz N. str. 329: močelke (Infusions-Thierchen); pepelik pod Kali, N. str. 332: pepélika (kalia), v rodilniku; str. 381: potašeljna (pepélika), rod.; penina Schaumwein, N. str. 393 imajo: šampanjsko ali peneče vino — penina. Iz N. 1854: ozračje, pod Atmosphäre, Luftkreis; N. 1854, 46 (M. Vernè), N. 1855, 218, 286 (S. Šubic), doslej je bila oblika: zračje; osledub, str. 49; časnikar, 51, 94; Arrondierung zložba zemljišč, iz N.: zložba zemljišča ali arondiranje, str. 116, 146, 169, 173 itd.; znojnica Pore, N. 199 (M. Vernè); preudarek stroškov in dobodkov, pod Budget; iz N. 360: preudarek dobodkov in stroškov. Iz Novic 1855: trakulja, iz N. 45: trakulja (Bandwurm); skovanka Neologismus; naredil Bleiweis. N. 412.

Nekaj dobrih izrazov pa niso opazili ne Cig., ne Janežič ali Zalokar, Caf in Miklošič, ki so še brali Novice; taki izrazi so: pomirek (=premirje, kar je iz rušč.), N. 1855, 104; nastranjak, N. 1857, 298 Leibstuhl; oveza (obliž) N. 1857, 373; rezkavica (Zickzacklinie), Gr. Krek, N. 1858, 242; krožilnica (vrtiljak), N. 1859, 308.

Drugih časnikov in knjig ni bral, morda ima samo iz Glasnika slov. slovstva, 1854 kak izraz, n. pr. zagrebač Versbarrer, str. 7 in še pozneje (Jeriša); zakreniti, r. t. (Jeriša).

Enako ostro kakor tiskane vire je presojal tudi nabrane zbirke ljudskih besed. Slovenija l. 1850. je od str. 28—100 na zadnji plati vsake številke prinašala besedno zbirko, iz katere je vzel Cigale le malo izrazov, n. pr. skakavec pod Wasserfall, ein kleiner Wasserfall, Slovenija, 76: Skakavec = majhni slap potoka ali kakšnega vrečika; peslajnar, pod Menschenfresser, str. 76: Peslajnar, tudi psoglav (Hundskopf) ... Pravijo, da ljudi je; požinjka pod Schnittermahl, Sl. str. 60. — Novice l. 1851. so od str. 24 do 158 prinašale »Slovenske besede v Liburnii (Istrii) po g. Jak. Volčiču nabrane«. Cigale je to zbirko prezrl; mnogo teh izrazov je vzel Jan. v sl.-nem. del 1851 (največ v dostavke), ker pa Cig. tega slovarja ni upošteval, jih tudi iz te strani ni dobil v slovar; zasledil sem samo eno besedo, ki jo ima iz te zbirke, a jo je dobil pri Janežiču: pod Todtentuch pravi: uach Jan[ežič] rakno; Janežič ima to v sl.-n. delu 1851 iz N. 1851, 24 rakno Todtentuch. Zbirka je obsegala mnogo hrvatskih izrazov in več italijanskih izposojenk in bi jo bilo treba oprezno rabiti. Očitne hrv. besede so n. pr. čmar Milz (str. 100), A Rj ima vire: Vuk, Stulič, Belin, Dubrovnik itd.; lancun Leintuch, je slovensko od: lan (str. 100), toda A Rj pravi: lancun plahta na postelji, od ital. lenzuolo; čoka Kirchenluster (str. 100), iz ital. ciocco panj, blod (besedo je sprejel Jan. 1851 in jo imajo vse sl.-n. izdaje do Hubada 1908!); kračun Riegel (str. 135), shr. bes., glej A Rj pod kračun (iz Jan. 1851 so jo prepisovali vsi izdajatelji sl.-n. dela in iz Jan. 1867 jo ima tudi Pleteršnik; H u b a d je čisto s a m o v o l j n o d o d a l š e p o m e n Wintersonnenwende, naslonivši najbrž na k r a t e k (!), najkrajši dau!); bluta eiu Geschwür bei Pferden (wo? je pristavil Bleiweis,

str. 24, A Rj ima: bluta plijesan, od ital. biotto, lombardski blot; mljava eine Stange (str. 87), od tod Jan. 1851 in iz Jan. ima tudi Pleteršnik napačno pisavo; pravilna oblika je: mlava. Pleteršnik te zbirke v Novicab ni videl, drugače bi jo bil oprežneje rabil, ima pa besede, ki so jih iz zbirke prepisali Caf, Zalokar in Janežič 1851. — Od str. 180 dalje je v tem letniku neki P—r priobčil »Na kraju jadrarskiga morja nabrane besede«; Cigale je to zbirko opazil in ima nekaj izrazov iz nje, n. pr. zaklonica pod Bay, iz N. 1851, 188; Janežič 1851 je sprejel več izrazov, od katerih so nekateri neslovenski (išatiti, poluga itd.) in so šli v sl.-nem. izdaje. Izraz p o l o g a je prišel celo v P l e t e r š n i k a v n a p a č n i obliki: N. 1851, 188 imajo: poluga das Gerüste, worauf Schiffe gebaut werden; to besedilo je prepisal Caf iz Novic in je po njem prišlo v Plet.; ta pa iz v o r a b e s e d e n i poznal in ga je podredil korenu log: položiti (!), dasi je beseda grškega izvora: iz palanga (glej ARj); v hrv. obliki se je obrnila do Hubada, 4. izdaje: poluga. — V Novicab 1852, str. 244, 248 je priobčil A. Likar zbirko besed, po Kranjskem znanih, Cigale je sprejel samo eno: koščina Gicht (str. 248). Na str. 404 je priobčil Volčič nekaj liburnskih besed, od katerih je ena prišla tudi v Plet.: luba, ein grosses Geschwür, wo nach der Heilung eine knorpelartige Verhärtung übrig bleibt (N 1852, 404); Jan. 1867 je prepisal ta izraz s pomanjkljivo označbo: ein grosses Geschwür, kar je prevzel tudi Plt.; beseda je shr, gl. Ak. Rječ: otok na vratu u djece ... u Istri i na Rijeci.

Iz tega, kako je ravnal z natisnjenimi zbirkami ljudskih besed, moremo sklepati, da je tudi doposlane zbirke, ki so prihajale od raznih nabiralcev, natančno rešetal in mnogo plev odvejal.

Cigaletova zasluga je, da je z velikim jezikovnim znanjem prerešetal naš besedni zaklad in z obilnim ljudskim jezikom napolnil novi slovar. N o v e g a ni u s t v a r i l v e l i k o; njegovi so izrazi: brzovlak, namestek za ekvivalent, pogovornik za parlamentêr, razvodje, strelvod, vijak itd. Vpeljal je tudi precej novih slovanskih izrazov, od katerih se je pa le malo sprejelo. Iz Šuleka je vzel: dragulj, enačba, plin (češ. izvor), pretežen, težnja, veleum; iz strsl. je vzel: posetiti, privid; iz češčine: vlečka, kar se je rabilo (n. pr. J. Kersnik, Cyclamen, LZ 1883, 740), a ni prišlo do Plet.

Nadaljnja zasluga Cigaletova je, da je prvi uvedel znanstveni način v slovarsko delo; vse navaja, kar trdi, in vse izpričuje z razlogi in viri. Posamezne (nove) besede označuje s posebnimi znaki po njihovi vrednosti.

P l e t e r š n i k je Cigaletov slovar tako cenil, da ga je vzel za podlago svojemu slovarju. Izpisal je iz njega vse slov. besedišče in sprejel je vse njegove opombe in razlage. Njega se je tako držal, da ni sprejel besede, če je ni našel v Cigaletu. T a k o n. pr. Plet. n i m a b e s e d: igrišče, ker je našel pri Cigaletu opombo pod Spielplatz: igrišče (s e r b [i s c h]); beseda pa je do-

mača, ima jo že Hipolit v dictionarju II. 181: ygriszbe; — izvošček, ker je ni našel v Cig., dasi se je beseda rabila, n. pr. Nov. 1854, 235: izvoščik; — lntka, dasi jo ima že Jan. 1851 (vzel iz Drobničevega rečnika) in so jo imele vse slov.-nem. Janežičeve izdaje; rabila se je resda včasih tudi domača oblika: lotka, n. pr. SN 1868, 7, 3; — odhodnica, dasi je bila beseda v rabi, n. pr. nalašč za to odhodnico (t. j. ravnateljju Nečasku) zloženo pesem, N 1862, 78; za odhodnico so si poslanci napravili gostovanje, N 1862, 438; so priredili pevski večer v odhodnico Davorinu Jenku, SN 1880, 225, 3; za odhodnico ga je povabil na lov, Detela, Trojka 185 itd.; — obelodaniti, dasi ima že Jan. 1851 iz Drobniča in potem vse njegove sl.-nem. izdaje; — zakonodaja, Cigale ima pod Gesetzgebung postavodaja in to ima tudi Pleteršnik; Cigale zakonodaje ni sprejel v slovar, dasi jo je sam pogosto pisal, n. pr. v Sloveniji 1848, 21, 23, 60 itd. in jo ima tudi Jan. 1850.

Še nekaj o zunanji plati slovarja! Uredništvo je sprejel Cigale 4. febr. 1854. (N 1854, 44). Proti koncu julija je že poslal z Dunaja v Ljubljano prvih 140 pisanib pól (str. 236), takoj je rokopis pregledal Bl. Potočnik in ga z nekaterimi opazkami vrnil (244), pregledal ga je tudi Metelko (248). Proti koncu leta so začeli že s tiskom. Za 50letnico mašništva je škofu Wolfu dne 15. dec. 1854. tiskar Blaznik poklonil prvi iztis prve pole (400). Dne 14. apr. 1855. poročajo Novice, da je že 11 pól natisnjenih, t. j. do Barte. Novice pristavljajo, da škof želi, da bi se tudi delo za slov.-nem. del takoj začelo, kar naj bi prevzel župnik Z a l o k a r. Čudno je, da se niso ozirali pri tem na to, da je že Miklošič pripravljaval slov.-nem. slovar. Nov. 1851, 151 dne 23. jul. poročajo med dopisi z Dunaja (dopisnik je najbrž Cigale), da je dr. Miklošič poslal na vse strani slov. rodoljubom pisma s prošnjo, da bi mu za primerno plačo nabirali manj znane slov. besede za slov.-nem. besednjak, ki ga misli na svetlo dati; nameraval je v ta namen kupiti slovarsko zbirko ptujskega minorita Pena, ki je baje že 30 let nabiral besede, in zbirko O. Cafa. — Do 25. jul. tega leta so natisnili 17 pól, t. j. do besede Bohnen. Do 14. jun. 1856. je bilo natisnjenih 39 pól, ki segajo do besede Geschlechtsorgan; za natis je bil rokopis izgotovljen do črke J (N 1856, 194). Do 25. okt. je bila že gotova 50. pola, do besede Hüttengezäh (345), dne 27. dec. je bila dotiskana 58. pola z besedo Landsturm; Cigale je poslal tedaj rokopis z izdelano črko N (417). Dne 21. febr. 1857. je bil dokončan prvi zvezek s črko L, t. j. 62 pól; na svetlo bo dan šele sknpaj z drugim zvezkom (N 1857, 60). Dne 23. jun. 1858. je bila dokončana 98. pola do besede Stipulation (199). Dne 20. apr. 1859. je bila natisnjena 108. pola, do besede Unterwind (126). Dne 20. jul. poročajo Novice, da je poslal Cigale z Dunaja rokopis zadnje črke (Z), da pride zdaj še majhen dostavek in imenik rek, krajev, gorá itd. in da bo do sept. vse gotovo; tiskano je že do besede Wenden (229). Dne 30. nov. poročajo, da je razen predgovora ves slovar natisnjen (381). In dne 28. marca 1860. poročajo Novice (103): Nem.-slov.

slovar je zdaj popolnoma gotov; zadnja pola s predgovorom je bila natisnjena predvčeranjem (t. j. 26. marca).

Bleiweis, ki je imel za sestavo slovarja največ zaslug, je bil tudi prvi deležen njegovih sadov. Dasi se posamezni snopiči slovarja niso prodajali (gl. N 1857, 20: Pogovori uredništva: — Gosp. dr. M. v Gr.: Slovník nem.-slov. se ne bo pred prodajal, dokler ne bo ves gotov; podobno N 1859, 126, 151, 228), je vendar Bleiweis dobival posamezne snopiče sproti v roke in jib je mogel rabiti, preden je slovar izšel. Le tako si moremo razložiti nekatere izraze po Novicah. Dne 25. jul. 1855. je bila natisnjena 17. pola, ki je imela pod Blitzableiter Cigaletov izraz strelovod, l. 1856., 274 pa Novice besedo že rabijo. V Novicah 1859 se rabijo Cigaletovi izrazi: brezvladje (152), podorina (Gründung; str. 207), oblon (balon, 221), zrakoplavec (221, Cig. pod Aeronaut), samovelevstvo (382, Cig. pod Diktatur) itd.

Slovar se je tiskal v 6000 izvodih (N 1854, 44; 1863, 8). Veljal je nekaj čez 17.000 goldinarjev, 2800 gld. je odpadlo na uredovanje (SN 1874, 161.1). Majaron poroča v Slovanu 1887, 251, da je dobil Cigale po 15 gld. od pôle, potemtakem bi bil dobil on 2005 gld, ostalo vsoto bi bili dobili pomagači Jeran, Zamejec, Potočnik. Imel je tudi v knjigotrštvu lep uspeh. Dne 21. maja 1862. poročajo Novice, da je že veliko čez 1000 izvodov prodanib.

Kritika o slovarju je izšla v literarni prilogi časnika: Wiener Zeitung z dne 15. dec. 1860. Domača kritika je bila manj povoljna; Levstik mu ni bil pravičen. Tudi Jurčič je Cigaleta v Slov. Narodu večkrat vščipnil.

6. Janežičev nem.-slov. besednjak, 2. izdaja 1867. Potem ko smo dobili Cigaletov slovar, bi človek pričakoval, da se bo Janežič lotil nove izdaje slov.-nem. dela svojega slovarja, a odločevala je trgovska, ne pa znanstvena potreba. Za slov. slovarstvo bi bilo boljše, ko bi bil izdal slov.-nem. del, ker bi ga bil dovolj dobro opravil in bi bile prihodnje izdaje drugačne, kot so bile pod Kleinmayrom in Hubadom.

Prejšnjo izdajo (1850) je po obsegu le malo razširil, a jo je popolnoma predelal. Pripravljaj jo je v čisto drugačnih razmerah. Cigale mu je nudil znanstveno dognan in pomnožen besedni zaklad; sam je zasledoval razvoj jezika, ki se je vršil po časnikih in knjigah po l. 1851.; nabiral je ljudske besede, zlasti koroške, in tako je imel pregled čez sodobni besedni zaklad. V tem razdobju je tudi sam jezikovno dozorel in spoznal, da marsikaj ne sodi v priročni slovar, kar je imela 1. izdaja.

Nemško besedilo je pomnožil po nem.-češ. besednjaku Rankejevem in po Cigaletu, kakor sam omenja v predgovoru. Poleg tega je mnogo rabil v nem. in slov. besedišču tudi Šuleka, ki ga pa ne navaja. Cigale mu je bil glavni vir za besedni zaklad; iz njega je izpisoval besede in rečenice, toda njegovega duha ni doumel. Cigale je zbral dejanski jezik, kakor živi v književnosti in v ljudskem govoru, Janežič je bil še vedno premalo izbirčen. Opustil je veliko nerabljenib srbskohrvatskih, čeških, staroslov. in ruskih besed, toda pustil jih

je še preveč in se ni menil za to, da jih Cigale ni sprejel. Opustiti bi bil moral tudi več besed iz dotedanjih besednjakov, Murka in Gutmanna. Premalo je bil izbirljen tudi pri vknjiževanju novih izrazov, kakor smo že videli ob Cigaletu. Nove izraze, ki so jih ustvarili časniki in knjige po l. 1851., je skrbno izpisoval, tako da njegov slovar dobro izkazuje besedni razvoj od l. 1851. do 1866., toda nekaj slabih izrazov bi bil moral izpustiti.

Novice je zasledoval od l. 1851. dalje. Volčičevo zbirko v Novicah l. 1851. je sprejel že v slov.-nem. delu 1851; toda besede, ki jih je Volčič priobčil na str. 96, je tedaj prezrl in jih je vzel v ta slovar; iz njega so šle v Pleteršnika: kerstitka Taufschmaus, krik Hebemaschine, muljak unausgebrütetes Ei, preumeti übertreffen im Wissen, sutal Firmungspathen (iz ital.), vodilica Wassereimer. Besede iz l. 1851—1857 sem omenil že pri Cigaletu. Iz N. 1852, 250 ima: letenica, pod Flugbrett; iz N. 1857, 232 ima: kolovoznica (tirnica); iz N. 1858 ima: str. 20: starovina (M. Vernè), pod Altertumsstück; str. 53: razsvetjava pod Beleuchtung; str. 203: zlatnik Dukaten; str. 242: vodnica (helouška), pod Ringelnatter (Plet. nima); str. 242: zlati klobnk ali ajdovska lilija, pod Türkenbund; iz N. 1859, 63, 71 ima obmorje Meeresgebiet; iz N. 1860, 211 ima oprsnik, pod Weste; iz N. 1861 ima precej besed; na str. 11 našteva Hicinger izraze, ki jih nima Cigale, in so v rabi na Pivki; iz te zbirke ima Janežič: kálati, kalálo, pod Schöpfemer, mirišče Gemäner; str. 100: prestrojitev, po čemer je naredil glagol prestrojiti umformen; str. 176: rakovec, po čemer je naredil izraz rákovstvo Reakzion, Reakzionär; str. 151: otožnica Klagelied; str. 175: izgledek Formular; str. 228: snopič, v pomenu zvezek, pod Bändchen; str. 269 je priobčil A. Lésar članek: Legat, kjer omenja, da se v Ribnici rabi beseda legat za nem. Sprachrohr, odtod Jan.; str. 384: onožnik, kar je spremenil Jan. v: onožek, pod Schubfetzen; str. 323: učiteljka, pod Lehrerin; iz N. 1862, str. 28: preosnova, pod Umgestaltung; str. 47: domačinstvo, pod Hansgenossenschaft; str. 56: primanjlkava, pod Defizit; str. 162: stališče, pod Standpunkt; str. 429: namislek, Absicht; iz N. 1863: str. 346 kitica, v pomenu Strophe; str. 385: okovnik (na Dolenjakem), pod Mörser; rabil J. Jurčič, Mej dvema stoloma 1876, 27; iz N. 1864: str. 5: olikovanje, po čemer je naredil glagol olikovati, pod ausbilden; str. 251: poštno povzetje, pod Postnachnahme; str. 306: dohodkovnik, pod Budget; iz N. 1865: str. 85: trijančanje, pod Glockenspiel; str. 186: plezávica Kletterstange; str. 203: pobrežje, pod Ufergegend; str. 294: trgovnica, pod Waarenhalle; iz N. 1866, 11: gredje, pod Stufenland; str. 228: puška na iglo, pod Zündnadelgewehr.

Prezrl pa je nekatere lepe izraze v Novicah, n. pr. N. 1859, 98: beljakovina; N. 1861, 158: lišč (Lack; nima Pl.); N. 1861, 300: zaupnica, v pomenu Vertrauensvotum; N. 1862, 238: zagrada (barikada; nima Plet.); v pomenu zavornica pri mitnici rabi že Slovenija 1848, 142 (nima Plet.); N. 1861, 348: izmišljilja; rabila se je pozneje pogosto, n. pr. SN 1868, 26, 1; 1869, 66, 2; 1876, 217, 1; 240, 2; N. 1862, 133, 135: podlistek; N. 1863,

341, 349: pevovodja; N. 1863, 238: skustvo (=izkustvo), Plet. pravi, da je stral., t o d a j e d o m a č a t v o r b a; N. 1865, 147: ploščnik (trotoar; n i m a Plet.); N. 1865, 272: soimenka (sinonim; n i m a Plet.).

Zelo skrbno je bral Levstikov N a p r e j (1863). Iz njega ima samotržje, pod Monopol, Naprej 5; zidivo Baumaterial, 6; cestodelstvo Straßenbau, 9; podoknica Serenade, 10; vhodnica Eintrittskarte, 13; spornik Insurgent, 15; porotnica Schwurgericht, 25; ožrelje Visier, 38; blaznica Irrenanstalt, 49; napreda Vorhut, 51; avilstvo Seidenbau, 52; peresnik Schriftführer, 65; zljajšek Erleichterung, 66; presod Beurteilung, 69; budodejstvo Uebelthat, 94; majalec Perpendikel, 169; oblin Zylinder, 198; naprednjak Fortschrittsmann, 282; počitnice Ferien, 237; pozneje: Slovenec 1865, 121, 213.

Iz S l o v. G l a s n i k a, ki ga je sam urejeval, ima: okrožek pod Teller, Sl. Glas. 1860, 135, Mencinger; šterleti v koga, pod starr, starr ansehen, 1860, II. 6: šterli v lovce, Mencinger; iznevera Treubruch, 1861, 72, Mencinger; urezanica, pod Schmitte, 1864, 263, Jurčič, Domen; uklepnik Fessel, 1865, 99, Jurčič, Tibotapec; zatarniti Anzünden, 103, Jurčič, Tihotapec; zasenčje Schattengang, 104, Jurčič, librati Prügeln 132, Jurčič, Tihotapec; dalje: zbrav Plunder, Wust, 1864, 39, Juriš Kozjak; itd.

Iz celovškega S l o v e n c a ima n. pr. lagot pod Bequemlichkeit, Sl. 1865, 223 lágota, Levstik; goren Stockwerk, 1865, 56: hiša na dva gorna; svetopetec Scheinheilige, 1866, 219 svetopetec; itd.

Bral je tudi druge pisatelje; iz Jesenkove Zemljepisne začetnice ima n. pr. zemljina Erdtheil itd.

Da je iz knjig in časopisov nabral za slovar veliko blaga, tega se je dobro zavedal in se je mogel dobro braniti, ko je Levstik o tem podvomil. Ko je dne 19. marca 1865 (Slovenec 1865, 88; Novice 1865, 93) naznanil, da pojde njegov nem.-slov. slovar, ves predelan in pomnožen, kmalu po Vel. noči v natis, je napisal Levstik v Slovenscu 1865, 237, v podlistku članek: Slovensko-nemški slovar, kjer je o novem Janežičevem slovarju rekel: »... mislimo, da iz njega ne bode mogoče Bog védi koliko neznanega dobiti« in našteva dela in pisatelje, ki bi jih moral izpisati: Trubarja, Dalmatina, Novice, Glasnik in druge časopise; staroslov. Miklošičev slovar, Valjavčeve pripovedke; vse novejše dobre slov. pisatelje. Urednik je pod črto pristavil, gotovo v sporazumu z Janežičem: Za gotovo vemo, da je nabral g. izdatelj veliko novega blaga, ki ga ni še v Wolf. nemško-slovenskem slovarju, ker je neki prebral večino spodaj naštetih bukev [t. j. Levstikove zahteve] in veliko drugih, str. 238.

Naredil je tudi nekaj dobrih n o v i h izrazov: daljnogled (pod Fernrohr; l. 1850. je imel dalekogled, kar je vzel iz Konečnega: dalekohled); detomor (pod Kindermord); gojenec (pod Zögling); oddihljaj (pod Rast); posilna delavnica (pod Zwangsarbeitshaus); počezek (pod Pauschalgeld); pristranska železnica, odtod Bartel, 3. izd.: stranska (pod Zweigbahn); razporoka (pod Ebescheidung); raztok (pod Stromscheide); slavošpev (pod Triumphgesang, N. 1861, 342: slavošpev).

Kako skrbno je drugo izdajo pregledal, se vidi iz poprav tiskovnih napak. L. 1850. je bilo napačno tiskano: jeličnik, pod Ehrenpreis; iz nem.-slov. izdaje je prenesel to napako tudi v sl.-nem. del (1851); besedo je slabo prepisal iz Novic 1846, 16: jetičnik ali lehtica; l. 1867. je tisk. pomoto popravil: jetičnik, toda poprave ni nihče opazil in tako se je jeličnik tiskal še v Kleinmayru in v Hubadovih izdajah.

Dne 8. marca 1865. poročajo Novice, da se začne slovar kmalu tiskati pri Blazniku v Ljubljani. N. 1865, 366 je priobčen ponatis iz Slov. Glasnika, da se slovar marljivo natiskuje in da je doslej natisnjenih 21 pól, t. j. do Hack. Predgovor nosi datum meseca julija 1866; dne 7. nov. l. 1866. poročajo Novice, da je že izšel. O delu pišejo: »... knjiga (je) sad večletnega nabiranja, velicega truda, jasnega nma, natanjčne vednosti in bistronmnega razsodka ... Podpirali so pa to delo še mnogi rodoljubni jezikoslovci, ki so izdatelju iz svojih nabir pošiljali mnogo živih besedi« (361).

Pleteršnik je to izdajo zelo cenil in je izpisal iz nje večino besednega zaklada; jemal je iz nje tudi take besede, ki bi jih ne bil sprejel, da je vedel za njih vir. Prve izdaje iz l. 1850. Pleteršnik ni upošteval.

7. Bartlove izdaje Janežičevega nem.-slov. slovarja.

Nadaljnje izdaje Janežičevega nem.-slov. dela je priredil prof. Anton Bartel (1853—1938), ki je bil jezikovno zelo izobražen. V predgovoru 3. izdaje (1889), ki jo je priredil s pomočjo več sotrudnikov, ki jih na naslovni strani našteva, pravi, da »je izločil (iz prejšnje izdaje) napačne izvedenke, temne, večinoma iz nemščine izvirajoče lokalizme, posebno pa je z obsežnimi besednimi zbirkami iz raznih del leposlovne in strokovnoznanstvene vsebine besedni zaklad tako predelal, da kaže kar mogoče verno podobo sedanjega slov. pismenega jezika. Porabil je priobčene zbirke, tako n. pr. Erjavčevo „popotno torbo“ kakor tudi jezikoslovna dela in spise«.

Od Janežiča se loči v tem, da ni sistematično nabiral novih besed po knjigah in časnikih ter tudi ni iskal novih izrazov med ljudstvom. Njegova zasluga je v tem, da je znanstveno prerečetal besedni zaklad in je sprejel le dobre, značilne izraze, ki so prišli v rabo v pismenem jeziku, in je izločil vse slabe, nenavadne in nepravilne izraze; pometal je iz besednjaka vse nerabljene češke, ruske in ilirske izraze, ki so se vlekli po Mrnkovih in Janežičevih nem.-slov. izdajah. Novih izrazov, ki so prišli med leti 1867—1889 po knjigah in časnikih v rabo, nima veliko, sprejemal je le take, ki so mu pri izdelavi slovarja sproti prihajali na misel. Poleg Erjavčeve »Popotne torbe«, ki jo sam omenja, se dá ugotoviti, da je rabil Cigaletovo Znanstveno terminologijo (1880) ter Levstikov Nank slovenskim žnpanom (1880), t. j. na koncu pridejani slovarček. Obseg Janežičeve izdaje se ni bistveno izpremenil, dodal je nekaj novega besedišča iz Cigaletovega nem.-slov. besednjaka (1860) in iz Filipovičevega nem.-hrv. besednjaka (1. zvezek 1869, 2. zvezek 1870).

Razmerje do Cigaletovega in Filipovičevega slovarja naj nam pojasni

nekaj zgledov. Bartel 1889: Zuschlag (im Hüttenbau) primes [to ima iz Cigaleta]; (heim Deichban) dosip, popravek [to ima iz Filipovića: Zuschlag (b. Deichbaue) dosip, popravek]. — Bartel: Zuziehung privzetje [Jan. 1867 ima samo ta izraz]; mit Zuziehung zweier Männer privzemši si od[er]. pridruživši si dva moža [Filipović: mit Zuziehung zweier Hausgenossen pridruživši si, uzevši sobom dva kućanina; izraz Hausgenossen je zamenjal z izrazom Männer po Cigaletu!]; ohne jemand's Zuziehung brez koga, brez čegave pomoči [Filipović: ohne seine Zuziehung bez njega, bez njegove pomoči; izraz »jemand's« je vzel iz Cigaleta]. Pogosto je za iste rečenice jemal besedišče deloma iz Cigaleta, deloma iz Filipovića. — Bartel: Zeche (Innung) ceh [ima iz Cig.]; (im Bergw[erk].) zadružni rudnik [Filipović: Zeche (Bergw.) zadružni rudnik. — Bartel: Betrieb (die Eisenbahn) vožnja, promet po železnici [Filipović: Betrieb... einer Eisenbahn vožnja, promet po željeznici] itd.

Iz Filipovića je prevzel tudi več srbskohrvatskih izrazov, od katerih so se nekateri splošno sprejeli, n. pr. kapavica (pod Tripper), mirozov (pod Zapfenstreich; če besede ni dobil morda v SN 1887, št. 92., kjer se prvič rabi); nadarba (pod Beneficium), obojče (pod Zwitterding), zakovica (pod Niet) itd.

Bartlova 4. izdaja (1905) je predelana po Pleteršnikovem slovarju, ki je medtem izšel. Kar je v tej izdaji novega (pomnožil jo je za 60 strani), je vzeto iz Pleteršnika. Po njem se je popolnoma ravnal, ne le v pravopisu, ampak tudi v obravnavi besed; kar je Pleteršnik zavrgel, je zavrgel tudi Bartel. Ima pa tudi nekaj novih besed, ki jih še ni bilo v Pleteršniku; tako ima pod Thatsache: dejstvo, kar je prišlo v rabo po l. 1896. (prvič v SN 1896, 192, 1).

Nemško besedišče je v 3. in 4. izdaji v bistvu še Janežičevo, v 5. izdaji (1921) je pomnožil nem. besedišče za kakih 2000 značnic, izpopolnil pa je tudi slovensko, vendar ne toliko, kakor piše Kč v Sloveniji 1938, 9. sept.: »V tej zadnji izdaji je slovar skoraj v celoti Bartlov. Zato je čisto upravičeno sebe postavil za pravega in glavnega sestavljalca in dostavil: „Peta, predelana in pomnožena izdaja Nemško-slovenskega ročnega slovarja Antona Janežiča“«. Tudi v tej izdaji se Janežičeva osnova ni bistveno izpremenila.

8. Slovensko-nemške izdaje Janežičevega slovarja.

Medtem ko so bile nem.-slov. izdaje v izvrstnih rokah, tega o slov.-nem. izdajah ne moremo reči. Slovensko-nem. slovarji so bili že od Gutsmanna dalje slabši kot nem.-slovenski, ker se Gutsmann v nem.-slov. delu ni tako naslanjal na Pohlina kakor v sl.-nem. delu in to se je poznalo v vseh nadaljnjih slovarjih. Kar je Janežič l. 1850. v mladosti zagrešil, to je z nem.-slov. izdajo 1867. popravil; v slov.-nemškem delu pa tega ni mogel storiti, ker ni več izdal nove izdaje.

Novo (2.) izdajo je priredil l. 1874. Julij pl. Klei n m a y r, ki za tako delo ni bil pripravljen in ga je poleg tega še bitro izvršil. V začetku l. 1873. je odbor Družbe sv. Moborja sklenil izdati 2. natis (glej predgovor 2. izd.) in 16. januarja 1874 že poroča SN med dnevnimi novicami, da se tiska nov popravljeni in pomnoženi natis in da bo do meseca julija že gotov. »Dozdaj

je uže 10 pol tiskanib« (t. j. do besede Metilnica). Slovar je bil končan, kakor kaže predgovor, dne 1. sept. 1874. Slovar je Kleinmayr pomnožil z nekaterimi besednimi zbirkami, ki jih omenja v predgovoru, in z nekaterimi izrazi iz novih šolskih in drugih knjig, ki so medtem izšle in jih ravno tam našteva, drugega je le malo novega. Delo bi bilo drugače opravljeno, ko bi bil vsaj Janežičevo nem.-sl. izdajo iz l. 1867. proučil in besedni zaklad prepisal, toda tega ni storil. Izdal je Janežiča, kakršen je bil l. 1851., z vsemi slabostmi in celo z vsemi pravopisnimi in tiskovnimi napakami. Kako slabo je delal, smo že v teku te razprave na več mestih videli. Pustil je ves stari besedni zaklad; pri številnih ilirskih besedah, ki jih je Janežič l. 1851. zaznamoval z znakom (i.), t. j. ilirsko, je znak opustil, besede same pa pridržal. In tako so se skoro vse te besede prepisovale še do Hubadove 4. izdaje. Kako površno je delal, se vidi tudi iz tega, da niti vseh besed iz zadaj natisnjenega d o s t a v k a v Janežiču 1851. ni prenesel v besedno vrsto spredaj. Opustil je veliko pomembnih izrazov, n. pr. čutilo (v pomenu Gefühlsorgan), mokovec, oparen, oporišče, skolebati se, zastanek itd.

Besede, ki jih je Kleinmayr na novo sprejel, so večinoma take, da si jih Pleteršnik ni upal vzeti v svoj slovar. Pridržal pa jih je še Hubad tudi v 4. izdaji.

L. 1893. je priredil Fr. H u b a d 3. izdajo. Pri tem delu si je postavil visoke cilje; sam piše v predgovoru (str. V.): »Tiskarna družbe sv. Mohorja poverila mi je sestavo slovarja, ki bi naj bil vrstnik tako vrednej tretji izdaji nemško-slovenskega dela, kateri je izdal vrli gosp. kolega A. Bartel. Držal sem se toraj kolikor mogoče njegovega vzora«. Mislil je, da se ta vzor doseže s tem, če prepiše Bartlovo besedišče. Hubad ni prodril v načela Bartlove izdaje in prikrit mu je ostal ves napredek, ki se je izvršil v nem.-slov. slovarjih pod Cigaletom, Janežičem v 2. izdaji in pod Bartlom. Hubadovo delo je v glavnem le v prepisovanju. Prepisal je Kleinmayrovo izdajo in vanjo je vnesel ves Bartlov besedni zaklad, vse rečenice in besede, celo razlago in še naglas, če ga je imel Bartel. Sam je le malo besed nabral; izboljšal pa je nemške izraze. Bil je brez globljega jezikovnega znanja in tako ni k stavbi slov. leksikografije nič prispeval.

Pokazati hočem na nekaj zgledih, kako je prenašal Bartlove izraze v slov.-nem. del. Hubad ima pod besedo o b m e s t j e nastopne nem. izraze: Burgfriede, Stadtgebiet, Stadtbezirk, Rayon (der Stadt), Umgebung (der Stadt), Glacia. Vse to je prepisal iz Bartla, ki ima pod vsemi temi nemškimi besedami slov. izraz: obmestje. Drug zgled! Hubad ima: ozibi Weichland, zitterndes Erdreich; Torfboden, Schlickboden, Quebbe. Bartel ima besedo ozibi pri vseh teh nem. značnicah, pri izrazu Qnebbe je dobil razlago: tresoča močvirna tla, kar je prevel Hubad v nemščino: zitterndes Erdreich. — Dalje: Karteča = s krogli nabasana topova patrona Kartätsche. Prepisal iz Bartla: Kartätsche, karteča, s krogli napolnjena kanonska patrona.

Bartla se je tako oklepaj, da ni vzel v slovar besed, ki jih nima on.

Jan. 1867 ima n. pr. pod Blitzableiter: strelni potezač, kar je vzel iz Levstikovega Napreja 1863, 232; toda ker Bartel izraza ni sprejel, ga tudi Hubad nima. — Jan. 1867 ima: Dilettant miloradnik, kar je vzel iz Napreja 1863, 262; toda ker ga Bartel ni sprejel, ga tudi Hubad nima. — Jan. 1867 ima pod Zilinder: oblin; ker besede ni sprejel Bartel, jo je zavrgel tudi Hubad. Vse pa, kar ima Bartel, je pridržal tudi Hubad. Jan. 1867 ima Herumträger: raznošček, kar je prevzel iz Napreja 1863, 90: raznošček (hausierer), kar je vzel Levstik iz ruščine; Pleteršnik je to nepotrebno izposojenko izpustil, ker imamo namesto nje dobro domačo besedo: krošnjar, a Hubad jo je pridržal v obeh izdajah.

Kleinmayrovo izdajo je pustil nedotaknjeno, ostale so celo tiskovne napake. Jan. 1851 ima (v dostavku): bujac Prügel, kar je prepisal iz Novic 1851, 135: bujac ein Prügel (J. Volčič, zbirka slov. besed iz Istre). Kleinmayr ima tu tiskovno napako: bujač, kar je prevzel tudi Hubad in je dal besedi celo samovoljen naglas: bujáč, kar ima tudi v 4. izdaji; Plet. izraza nima. — Jan. 1851 ima (v dostavku) tiskovno pomoto: pradol Gebirgspass, kar je napačno prepisal iz Novic 1851, 180: pródol Gebirgspass (da je besedo res vzel iz Novic, dokazuje izraz, ki ga je vzel na isti strani lista: okój, ein thalförmiger Abhang gegen das Meer zu; Novice imajo: okój, ein thalförmiger Abhang gegen das Meeresufer). Poleg napačne oblike ima Jan. 1851 tudi pravilno obliko prodol, kateri pa je dal pomen: Vorthal. Oboje se vleče po vseh slov.-nem. izdajah. Plet. izraza: prodol nima, dasi je lep in pravilen (prim. krajevno ime: Prédole, kar pomeni isto). — Jan. 1851 ima napačno obliko: veresija Credit (v nem.-sl. izdaji 1850 nima), kar je napačno prepisal iz Drobničevega ilir.-nem.-ital. rečnika: veresia. Napaka se je vlekla po vseh izdajah, tudi pri Hubadu, dasi se je pravilna oblika pogosto rabila, n. pr. SN 1885, v podlistku, kjer je bilo v naslovu debelo tiskano: Osozna veresija (Kredit), 8, 1; 9, 1; 78, 4; 79, 3; 80, 4; 83, 4. V 4. izdaji je Hubad to opustil.

Besede, za katere ni vedel, kako bi jih pisal, je izpustil. Janežič 1851 ima: Pern Kopfgrind; pèrnast kopfgrindig, kar je prepisal iz Novic 1851, 24: pèrn Kopfgrind, pèrnast grindig. Iz Jan. ima tudi Kleinmayr (liburnska beseda). Hubad ni vedel, ali naj besedo piše per- ali prn-, zato jo je izpustil. Plet. besede nima; pisati bi bilo pač treba per- ali pir-, ker poteka iz korena per-, prim. pereti, pir.

Pleteršnik je Hubadovo izdajo bolj cenil, kot je zaslužila. Medtem ko Bartla ni bral in ga nikjer ne navaja, se večkrat sklicuje na Hubada in to pod značko: Jan. (H.). Pogosto gre tu za izraze, ki jih ima Bartel in jih je Hubad le od njega prepisal, n. pr. rakno Regentuch Jan. (H.). Hubad je to prepisal iz Bartla, 3. izd.: Regentuch rakno; le-ta je pomen samovoljno spremenil. Jan. 1867 je imel izraz: Regentuch raknec, kar je pravilno pisano; v sl.-nem. izdaji 1851 ima še: raknic Regentuch (enako Kleinmayr). Jan. je izraz prepisal iz Novic 1851, 24, kjer ima J. Volčič v zbirki besed iz Liburnije

v Istri: raknic Regentuch; rakno Todtentuch. Jan. 1867 ima: pod Regentuch raknec, pod Todtentuch rakno. Bartel ima rakno za oba nem. pomena; enako Bartel in za njim Hubad; samovoljno označitev pomena ima tudi Plet.; — zakovica das Niet Jan. (H.); Hubad je vzel to iz Bartla in le-ta je prepisal iz Filipovića, kar ima že tudi Šulek 1860; — kapiti kappen Jan. (H.); Hubad ima to iz Bartla; enako kapičati, le-ta ima iz Jan. 1867 (1850 še nima); — kipnjenec Auflauf, Koch Jan. (H.); iz Bartla in Bartel ima iz Jan. 1867; — gnojec der Düngerstoff Jan. (H.), toda to ima že Jan. 1851, kar je dobil v Vrtovčevi Kmet. kemiji 1847, 139; — natezalnica Folterkammer Jan. (H.); toda ima že Jan. 1850 pod Folterbank, enako Jan. 1867, Bartel pod Folter; takih primerov je nešteto. Pogosto ima Hubad izraze iz slov.-nem. Janežičevih izdaj; tako navaja n. pr. Pleteršnik: päl der Brand an Bäumen Jan. (H.); to imajo že sl.-nem. izdaje, Jan. 1851, Kleinmayr; Jan. je prepisal iz Novic 1851, 24 (liburnske besede Volčičeve zbirke): päl Brand an Bäumen; — priselnik Ansiedler Jan. (H.); toda ta izraz imajo že Pöblin, Gutschmann, Murko, Janežič 1., 2. (v sl.-nem. delu); — kadička Jan. (H.); toda ima že Murko v sl.-nem. delu in vsi slov.-nem. Jan. slovarji. — Pogosto navaja Plet. poleg Janežiča še druge poroke, toda vsi ti so besedo zajeli pri istem viru, n. pr. klač Glockenklöpfel, Glockenhammer Jan. M[iklošič], C[af.]; toda vsi so besedo dobili v Novicah 1851, 100: klač Glockenschwengel; od tod Jan. sl.-nem. del. 1.—4. izdaja. Beseda je istrska, v A. Rječ. klač: homo vagus, torej pomeni: nihalo. — krik die Hebemaschine, das Hebezeug Jan. C[af.]; Novice 1851, 96: krik, Hebemaschine (J. Volčič, liburnska beseda), od tod Jan. 1867 Hebelzeug. Pleteršnik ni iskal prvih virov in tako se mu je pogosto primerilo, da navaja kak novejši vir, ne da bi vedel, da je bila beseda že davno drugod vknjižena.

Leta 1908. je priredil Hubad 4. izdajo, ki obsega, kakor pravi v predgovoru kakih 16.000 besed več kot tretja; vendar je treba pripomniti, da je med njimi večina tujih, znanstvenih izrazov. V predgovoru k tretji izdaji se je opravičeval, češ da slovarju ni veliko dodal. »Kar je še nejasnega . . ., dognal bode veliki slovensko-nemški slovar, ktereга spisuje gosp. kolega Pleteršnik, velezasluženi naš slovnikar.« Ko je Plet. izšel, bi pričakovali, da se bo Hubad po njem ravnal in ga bo tako vestno prepisal, kakor je Bartla. A tega iz nerazumljivih razlogov ni storil. Rabil ga je samo v malo primerih; vzel je nekaj izrazov iz njega, popravil je v malo primerih pravopis, toda v glavnem je priredil 4. izdajo, ne da bi se bil oziral na Pleteršnika. V besedni zaklad, ki se je nabral v slov.-nem. slovarjih v 130 letih, je bil tako zaverovan, da ni sprejel Pleteršnikovih reform in ni opustil toliko temnih, slabih besed, ki so potekale še od Pohlina, Gutschmanna, Murka, Janežiča ali Kleinmayra. Pustil je celo stare, očitno napačne pravopisne oblike (n. pr. bėvka, bernjuk, berno, ber, berovec, kačjėk, katorna, kavlič, kaznenje itd. za belka, brnjok, brna, bar, barovec, kačjak, kotorna [tako piše že Kastelčev slovar pod lagupus, enako Hipolit II, 168], kavljijč, kaznjenje itd.) in vse polno

dialektičnih oblik. Nekaj besed, ki jih je imel še v 3. izdaji, je opustil, nekaj stvari je izboljšal, a vse to brez ozira na Pleteršnika. Opazil je tudi nekatere nove izraze, ki so se pojavili v dnevnem časopisju, n. pr. srečelov (v dodatku), udejstviti se (nima pa: dejstvo v pomenu Tatsache, kar je imel že Bartel 1905) itd.

9. Cigaletova Znanstvena terminologija. V Ljubljani 1880. Izdala Slov. Matica.

Na terminologijo je jel Cigale misliti kmalu potem, ko je končal nem.-sl. slovar. Že za l. 1865. je izpričano, da je nabiral izraze, ki jih je potem v Znanstveno terminologijo sprejel. Ko je izšla l. 1865. Jesenkova Zemljepisna začetnica, je svojo namero že javno pokazal. O knjigi je govoril s posebnim ozirom na terminologijo. »Ne bom se spuščal v... (oceno), le nekatere opombe bodem si dovilil tú pa tam zastran terminologije (podčrtal Cigale)«, Nov. 1865, 396. Nato omenja ali svetuje več izrazov, ki jih je potem vzel v Znanstv. terminologijo, n. pr. osvetje pod Weltsystem, mornik pod Seewind, sušnik pod Landwind, stalni vzhodnik pod Passatwind (v N. r. t. je svetoval = stalnik), obvirje pod Quellengebiet (v Novicah r. t. se je temu Jesenkovemu izrazu upiral in je svetoval: virje, toda glede na opombo v N. r. t. str. 424 je sprejel Jesenkov izraz). L. 1867. je pisal, kakor sam omenja v predgovoru, Slov. Matici, naj bi se izdala psihologija in logika v ta namen, da se določijo strokovni izrazi za te vede. Kako je pozneje prišlo do Znanstv. terminologije in po katerih virih jo je izdeloval, je sam povedal v predgovoru; tu bočem pokazati stvari, ki jih sam ne omenja, in ki kažejo, kako dolgo se je pripravljaj na Terminologijo.

Iz časopisov in knjig si je sproti izpisoval izraze, ki jih je potem uporabil. Iz Novic 1865, 23 je vzel: ogledek, kar ima pod Muster (Jan. 1867 nima tega izraza, torej ga ni mogel dobiti drugje kot v Novicah). Pod Koryphäus ima kolovodnik, kar je dobil v SN 1868, 7, 3; pod Großmacht ima velemoč, iz SN 1868, 6. 1; pod Aeüßerung ima izustilo, kar je bral v SN 1870, 5. 2: Lasser je pobijal ugovore z nedržavniškim izustilom: »Vam naj ne bi odgovarjal c. k. namestnik, ampak drž. pravdnik«. Pod factisch ima: djanstven, kar se je začelo rabiti v tem času; Jurčič piše v Zvonu 1870, 306: dejanstven; SN 1873, 39. 1: dejanstveno itd. Pod Inhalt ima: obsežek, kar je dobil v SN 1874, 264. 1; 1876, 118. 1 (Jurčič). Pod Schreckensthat ima: grozodejstvo, kar je pisal večkrat Jurčič v SN 1876, 108. 1; 138. 1 itd.

Po časopisih je dobil še več drugih besed, ki so se pogosto rabile; naštetih izrazi pa so se redko rabili, zato imajo dokazno moč.

10. O zgodovini in sestavi Pleteršnikovega slov.-nem. slovarja sem pisal v članku o Pleteršniku v Slov. biog. leksikonu, kar pa še ni izšlo.

Popravek: Na str. 24. tega letnika popravi: Murko ni vzel iz Vuka izrazov: c e p a n i c a i n g r a b a; obe besedi se govorita na Pohorju, kakor mi je sporočil g. ravnatelj Janko Glaser.

Zusammenfassung.

Zur Geschichte der neueren slovenischen Wörterbücher (Fortsetzung und Schluß). Der Verfasser untersucht hier die Quellen zu folgenden Wörterbüchern: zum deutsch-slov. Teil von Cigale (1860) und zur 2. Aufl. des deutsch-sl. Teiles von Janežič (1867); zur dritten (1889), vierten (1905) und fünften (1921) Auflage desselben Wörterbuches, besorgt von A. Bartel; zur 2. Auflage des slov.-deutschen Wörterbuches von Janežič, besorgt von Kleinmayr (1874), zur dritten (1893) und vierten (1908) Auflage desselben Wörterbuches, besorgt von Hubad. Ferner behandelt er die Znanstvena terminologija von Cigale (1880).

Narodna „bèsedà“ pri Mali Nedelji l. 1867.

Fr. Ilešič.

L. 1938. se je praznovala 70letnica narodnega tabora, ki se je vršil dne 9. avgusta 1868. v Ljutomeru.

Kakor se je s to prireditvijo otvorila vrsta tako zvanih taborov, tako je približno eno leto poprej skoraj na istem ozemlju bila zaključena vrsta tako zvanih bèsed, predhodnic taborov. Zgodilo se je to z bèsedo, prirejeno v spomin Kremlju 15. sept. 1867. v Bučkovcih pri Mali Nedelji, na velikem travniku posestnika Jurija Stranjšaka, danes Rosovem travniku¹⁾.

O tej bèsedi se razen v sodobnih poročilih doslej ni pisalo. Tudi jaz o njej nisem vedel nič. Opozorila me je nanj gospa Marija Senčarjeva, soproga trgovca pri Mali Nedelji, po svoji materi vnukinja omenjenega Jurija Stranjšaka. Dne 14. febr. 1938. mi je pisala: »Nešteto krat sta mi pripovedovali moja mati in tetica, da je bil ... 15. sept. 1867. velik tabor v Bučkovcih na Stranjšakovem (danes vulgo Rosovem) travniku zraven rojstne hiše moje matere ... Tabor je bil zelo dobro obiskan, veliki travnik poln ljudi ..., kuhinja na prostem ... izpili so tri polovnjake vina ...«

Mati Senčarjeve gospe je bila l. 1867. še doma, v Bučkovcih, in se je šele l. 1868. poročila v Žihlovo h Kupljenovim (župnija Sv. Jurij na Ščavnici); pripovedovala je torej svoji hčeri o »bèsedi« v Bučkovcih iz lastnega spomina²⁾.

¹⁾ Ta travnik leži v dolini severno od Male Nedelje, pičle pol ure od cerkve, tam, kjer se cesta od Male Nedelje izteka v cesto, ki drži od Drakovec (od strani Sv. Duha) proti Sitarovcem in Radoslaveem in dalje proti Ljutomeru. Danes je travnik last rodbine Mihalič, ki ima hišo malo na strani onstran ceste. V tej hiši je okoli l. 1867. gospodaril Jurij Stranjšak, brat takratnega veržejskega župnika Antona Stranjšaka. Jurij se je priženil tja. Tretji brat je bil Martin Stranjšak. Jurij Stranjšak je bil rojen 1812., a umrl je 1884. Bučkovi so vas okoli malonedeljske cerkve. Tudi okolica omenjenega travnika še spada v Bučkovec.

²⁾ Teta, ki jo imenuje gospa Senčarjeva, je bila sestra njene matere, torej tudi Stranjškova iz Bučkovec, roj. 1834. Bila je 22 let knbarica pri svojem stricu, veržejskem župniku Antonu Stranjšaku, po njegovi smrti pa je živela pri Mali Nedelji, pri nečakinji gospe Lujzi Kupljenovi, poštarici, in je tam umrla v visoki starosti. Gospa Lujza mi je pri mojih posvedovanjih tudi lepo pomagala.

Šel sem temu poročilu v sled in morem sedaj več reči o malonedeljski bèsedi iz l. 1867., glavno po poročilih, ki so o njej izšla v mariborskem Slov. Gospodarju³⁾; nekaj poročil (posebno o pripravah) je izšlo tudi v Novicah. Mnogo podrobnosti pa sem zvedel od starih ljudi pri Mali Nedelji, ki se prireditve še spominjajo, tako od V e k o s l a v a R a z l a g a (r. 1855.) iz Sitarovec (po domače: Grahovec), nečaka Radoslava Razlagu, od A n t o n a B o l k o v i č a na Krušenskih bregéh (po domače Kuharjev), 85 let starega, od A r n e j a V o r š i č a iz Moravec (Granfolovega po domače), 87 let starega, in od Cile (Lucije) G r e g o r i č e v e, sestre znanima ptujskima rodoljuboma Alojziju in Antonu Gregoriču (iz Bodislavec), stare 81 let.

I.

Bučkovska ljudska »bèseda« je bila zamišljena kot proslavitev pisatelja-zgodovinarja, pisca »Dogodivščin štajerske zemlje« (1845), slovanski navdušenega narodnega buditelja Antona Krempla, ki je l. 1844. umrl kot župnik pri Mali Nedelji. Misel o tej proslavi je bila sprožena na skupščini »Narodne Čitalnice« v Ptuju dne 18. maja 1867., »podkrepljena s Krempljevimi spisi in knjigami ter njegovim ustnim poukom«. Predlog je bil enoglasno sprejet, obenem se je začelo zbirati za Krempljev nagrobni spomenik, ki naj bi se odkril že sledečega leta⁴⁾. Ni dvoma, da je vso stvar pokrenil B o ž i d a r R a i č,

³⁾ Malonedeljske svečanosti l. 1867. se tičejo dopisi v teh-le številkah Slov. Gospodarja tega leta: 12. sept. (vabilo odbora na svečanost), 19. sept., 26. sept. in 3. okt. (glavno poročilo o svečanosti), 17. okt., 24. okt. (dopis iz Središča), 31. okt. (dopis od Sv. Križa pri Ljutomeru). Omenjeno glavno poročilo je brez dvoma iz peresa Božidara Raiča. Moji citati, ki pri njih ne navajam kakšnega drugega vira, so vzeti iz tega poročila. Poročila v Slov. Gospodarju mi je z veliko nalužnostjo iz tega časopisa prepisal g. prof. dr. Anton Dolar v Mariboru.

⁴⁾ O Krempljevem nagrobnem spomeniku gl. Novice 12. VI. 1867. Krempel je dotlej imel zelo skromen nagrobnik, dar treh kmetov, Jurija Stranjšaka, Jnrija Hrašovca iz Bučkovec in Jakoba Krefta od Sv. Jnrija na Ščavnici, blagoslovljen 1858. ob razširitvi pokopališča. Sedaj se je sestavil odbor za hitro nabiranje prispevkov za lepši spomenik; prispevki naj bi se pošiljali na naslov Martina Stranjšaka, župnika v Zavrču, ki je bil od 1848. do 1850. kaplan pri Mali Nedelji, pozneje pa dekan v Hočah. V dveh dneh se je nabralo 105 gld (dalje gl. že Novice 10. VII. in 11. IX. in Raičev dopis v Novicah 28. VIII. 1867). Če Slekovecova kronika malonedeljske župnije pravi (str. 181): »Že dne 15. septembra 1867. se je obhajala v Bučkovcih na zemljišču Jnrija Stranjšaka v ta uamen (t. j., za Krempljev spomenik) velikanska ljudska veselica in kmaln je bilo nabranib 280 gld.«, je treba te besede toliko popraviti, da se bučkoveka »velikanska ljudska veselica« ni priredila v ta specialni namen, verjetno pa je, da se je na svečanosti tudi za spomenik kaj nabralo. O nadaljnjem razvoju vprašanja o nagrobniku poroča ista kronika: »Po mnogem posvetovanju je dotični odbor pri podobarju Fr. Teichmeisterju v Mariboru naročil marmornato podobo Klio, device modrice, katera skrbno in točno zapisuje slavna in junaška dela. Toda valed neugodnih razmer je imenovani nmetnik prišel na kant in ž njim je preminula tudi podoba, dasi se je za njo bilo že 250 gld. plačalo.« (Krempel se je pozneje, l. 1895., postavil spomenik pred cerkvijo, torej ne nagrobnik. Že v letih 1867.—1868. so spoznali, da ne bo mogoče na pokopališču postaviti takega spomenika, kakor so ga nameravali, namreč staroklasično mnzo Klio, ki zapisuje slavna zgodovinska dela; nastal je namreč »bitro krik in vik«, češ, to je poganški spomenik, ki se

takrat kaplan pri Sv. Barbari v Halozab in odbornik ptujske čitalnice (že od nje ustanovitve l. 1864⁵).

Predlog v ptujski čitalnici je prvotno meril na to, da bi Kremplovo proslavo izvršila ptujska čitalnica in da bi se »biseda« priredila v Ptuj (že radi lažjega dovoza gostov), pri Mali Nedelji pa da bi bil samo »uvod« v svečanost, ali načrt se je kmalu izpremenil, češ, namenu bo bolj odgovarjala prireditve pri Mali Nedelji, »da se je leže udeležijo Murski poljanci, Dolanci in Goričanje, katerih množina še ima (Kremplovo) ime v častnem spominu«, a šlo je baš za probujo narodne zavesti v l j u d s t v u, kakor so naglašali »narodni bratje« v razgovorih z Raičem »na Kresovo« (torej pač 24. junija) l. 1867. v Ptuj⁶).

Najprej se je mislilo, da bi svečanost imela dva dela, prvi da bi se vršil na pokopališču; v to svrbo sta si Božidar Raič in »g. St.« (sigurno: Martin Stranjšak, župnik v Zavrču; Raič pri Sv. Barbari in Stranjšak v Zavrču sta si bila soseda, pošta za Barbaro je bila v Zavrču) v družbi z malonedeljskim župnikom Fr. Lovrenčičem ogledala pokopališče. Toda ta načrt se je opustil, pred vsem pač radi tega, ker se je bilo bati odpora s cerkvene strani, morda od domačega župnika, verjetneje pa. posredno od škofa Stepiscbnegga, ki ni videl rad, da mu duhovniki politizirajo, in ki je bil po mišljenju bolj Nемец⁷); čitam namreč poročilo v Slov. Gospodarju 3. oktobra, da so se pri-

»ne dobaja za kričansko pokojišče..., isto se je marljivo trobilo med narodom«. O tem poroča Božidar Raič v življenjepis A. Krempla v Narodnem koledarju Matice Slovenske 1869, 91, ter dodaja: »Da se pak ognemo vseh nepotrebnih neprilik in nespomennih ter budalastih ovir, postavimo zunaj posvečenega torišča na Crkevnujaku... spomenik, kateri bo vekovom glasil slavo pokojnikov«. — Na gori omenjeni akupščini ptujske čitalnice ac je sprožila tudi misel, izdati natančen Kremplov življenjepis (Novice 12. VI. 1867.); temu predlogu odgovarja Kremplov življenjepis, ki ga je Raič sam napisal in priobčil v navedenem Nar. kol. Maticе Slov. 1869. — Kremplovo slavnost omenja dr. K. Glaser v Raičevem življenjepis u v Letopisu Mat. Slov. 1888, ali niti ne dodaja, kje ac je vršila.

⁵) Dasl je »(malonedeljsko svečanost) osnoval iskreni rodoljub gosp. B. R.« (Slov. Gosp. 19. sept. 1867.), vendar bočem tukaj navesti tudi odbornike ptujske čitalnice l. 1867., kolikor sem jih mogel ugotoviti: predsednik je tega leta bil Fr. Pehare (prvi predsednik notarski koncipient dr. Avgust Čuček je bil že 10. dec. 1866. umrl), podpredsednik deželni poslanec Miha Herman, tajnik je bil (1865.—1866. in) 1866./67. Josip Grün, blagajnik pa advokatski koncipient dr. Ivan Petovar. Prim. Ivana Streleca »Zgodovinske črtice o „Narodni čitalnici v Ptuj“, 1889«.

⁶) Raič v Novicah 3. VII. 1867. Vendar se zdi, da se je misel o Kremplovi svečanosti v Ptuj opustila deloma tudi iz nekega obzira na ptujskega prošta (Nar. kol. Maticе Slov. 1869, 89). Misl s svečanosti pri Mali Nedelji pa je pozdravil dopisnik iz Radoslavca A. B. v Novicah 3. VII. 1867. (sigurno: Anton Božič, želar v Radoslavcih, ki je bil dolga leta načelnik okrajnega šolskega sveta pri Mali Nedelji, pa tudi član okrajnega šolskega sveta v Ljutomeru, umrl 26. dec. 1914.).

⁷) Prim. o tem, kar piše Jos. Vošnjak v Spominih I, 226 o volitvah v štajerski deželni zbor v začetku l. 1867.: oklica za volitve v kmetakih občinah ni hotel podpisati »nobeden mnogih mariborskih duhovnih gospodov«, tudi nobeden iz vsega mariborskega volilnega okrožja, pač pa so oklic podpisali starosta graških Slovencev Josip Muršec, ptujski prošt Vošnjak, ljutomerski župnik dr. Anton Klemenčič in Božidar Raič. Josip Vošnjak pravi, da je to »pomembno in značilno za duhovniške razmere v Mariboru pod Stepišnikom«.

reditelji svečanosti hoteli ogniti vsaki oviri ali nepriliki in da so zato za prostor svečanosti odredili veliki travnik J. Stranjšaka, posestnika v Bučkovcih, »četrt ure od crkve in deset minut od Krempeljnovega pokojišča«, ter da se je sklenilo pri Kremplovem grobu ne obhajati nikakršne svečanosti.

Kar se tiče programa za svečanost, se je vsaj že v začetku junija mislilo tudi na gledališko igro, ki naj bi se igrala. Toda od kod vzeti tako dramo, ki bi ustrezala svrhi prireditve in idealom prirediteljev? Razpisali sta se v ta namen 7. junija (Novice 12. junija) dve nagradi »za kratki gledališčini igri, kateri bode se igrali o Krempeljnovi besedi pri Mali Nedelji in v Ptuj. Najboljši se prisodi 50 gld., drugi 30 gld. Tvarina se posnemi iz slovenske zgodovine: Samo; doba Cirila in Metoda; Prisega koroškega vojvode na kamenem prestolu pod Karnutgradom itd., ali pa iz narodnega življenja«. Rok za vlaganje iger je bil 28. julij. »Pisateljstvo ime se občinstvu naznani po dovršeni igri pri besedi, in potem darilo podeli«; rokopisi naj se pošljejo »Raičevemu Božidarju«.

Koliko iger se je vložilo (natečajnikov je bilo več), ne vem. Prva nagrada je bila prisojena »prekrasni gledališčini igri: Samo, prvi slovenski kralj« (Novice 14. avg.) Drama je šla v tisk, založnik je bil Božidar Raič. V dopisu z dne 8. sept. je Raič v Novicah 11. sept. javil, da je igra »Samo« ravnokar zapustila tiskarno in da se dobi v knjigarni Miroslava Leyrerja v Mariboru in pri založniku samem. »Kolikor so mi znane slovenske gledališčine prikazni, nimamo dosle v izvoru vrstnika temu delu. Slava mlademu pisatelju«. Bil je to Fr. Remec, »modroslovec v Kranju«⁸⁾.

Kot dan svečanosti je bil prvotno določen 1. september. S svečanostjo je hotel Raič spojiti še neko drugo velikopotezno akcijo. V dopisu z dne 11. julija (Novice 17. julija) je pozival »vse slovenske gospode učitelje gimnazijske in realske na Hrvaškem, Srbskem in Slovenskem, kateri imajo posel z učenjem slovenske ali hrvaške slovnice, in druge v tem predmetu izvedene učenjake«, da bi se 2. sept. — to bi bilo en dan po svečanosti — zbrali v Ptuj, »kjer

⁸⁾ Ta Raičeva sodba kaže, kako mu je navdušenje za nacionalno slovanstvo tendenco drame popoinema onemogočilo pravilno sodbo o umetniški in gledališki vrednosti drame. Dr. Fr. Wollman, *Slovenské drama* (Bratislava, 1935), 71—72, 294, pravi, da je Remčeva »drama« čisto nedramatski obdelana, da se v njej samo pripoveduje v naivnih prizorih, da je tudi zgodovinski nemogoča. Raič ji je pa dal visoko ceno radi motiva: zmaga slovanstva nad Franki. Na koncu drame pravi Samo: »A vi, bratje! me podpirajte na čest in blagor narod in domovini! Bodimo vedno složni, ker le sloga jači, nesloga iliti! Današnja zmaga vam svodoči, kaj Slovan zamore, če je složen!« Nekaka vsebinsko-idejna izpopolnitev tega natečaja je bil prodlog, ki so ga sprejeli »halaški Slovenci razumniki, oziroma duhovniki«, dne 8. avg. 1867., zbrani pri Sv. Barbari »na Belem«: naj se razpiše nagrada 50 gld. za najboljšo gledališko igro zgodovinske vsebine, in sicer »Svetopolkova oporoka«, ki bi prikazovala potrebo sloge (»posamne paličke, breme zvezanih paličk«)... »po vsem delu mora veti iskreni narodni duh«..., rok je do novega leta 1868., rokopisi naj se pošljejo Božidarju Raiču. — O Remcu gl. naslednji članek.

bi se pogovarjali, načrtali in točno določili« slovensko gramatično terminologijo, »s posebnim pogledom na druge južne brate Slovane . . .«

Iz tega poziva pač ni bilo nič in ni moglo nič biti (bile so to počitnice). Dan svečanosti sam pa se je, vsaj že sredi avgusta, preložil na pozneje (najbrž radi tiskanja drame). Dne 20. avg. 1867. javlja Raič (Novice 21. avg.), da bo svečanost pri Mali Nedelji dne 15. septembra.

Za ta dan (bila je nedelja) je vabil septembra meseca malonedeljski odbor na »besedo na častni spomin pokojnemu A. Kremplju, bivšemu župniku pri Mali Nedelji« »rodoljube, narodnjake in poprek ljudstvo«; svečanost da se bo začela ob treh popoldne na zemljišču Jurija Stranjšaka (Slov. Gospodar 1867, 12. sept., Novice 11. sept.)

Ali stvar je zadela ob zapreke. Neki činitelji so po vsej priliki hoteli svečanost sploh preprečiti. Ko se je 2. sept. vršila »skušnja« (pač gledališke igre), so bili v župnišče pozvani občinski predstojniki in neki drugi možje ter se je naglašala potreba, da se »bèseda« preloži na drugo leto, in res se je to sklenilo (utemeljeval se je predlog po vsej priliki s tem, da bi bilo boljše svečanost spojit z odkritjem Kremplvega spomenika), ali odbor je v soglasju z dr. Kl. (sigurno: z dr. Klemenčičem, Ljutomerskim župnikom) in nekaterimi svetovalci (najbrž občinskimi) vse spravil zopet v stari tir, češ, da ni vzroka za odlaganje⁹⁾.

Ali prišle so še hujše ovire.

Za svečanost je trebalo dovoljenja okrajnega glavarstva v Ljutomeru. Nekako 19. avg. je odbor vložil prošnjo za dovolitev svečanosti (v prošnji je omenjal, da se svečanost vrši na čast pokojnemu župniku in zgodovinskemu pisatelju Antonu Kremplju, ter sploh označil svečanost), a čez 11 dni je bil od okrajnega glavarstva pozvan, naj natančno naznači »cilj in obseg svečanosti«, ker se bo šele tedaj moglo reči, ali more dovoljenje dati okrajna oblast ali pa treba dovoljenja deželne vlade. Ker se je mudilo, se je posredovalo osebno; okrajno glavarstvo je priznalo, da ni treba p r o š n j e, da zadošča n a z n a -

⁹⁾ Ker so bili občinski predstojniki pozvani v župnišče, smemo misliti, da je domači župnik Fr. Lovrenčič bil zraven. Očitek cerkvi, domačim cerkvenim krogom so besede, ki jih je Raič napisal v svojem članku v Slov. gospodarju 26. sept. 1867., češ, ravno tudi na pokopališču, torej na zemljišču, ki ga oskrbuje cerkev, bi mogla biti svečanost, saj je Krempl »tudi kakor duhovnik več deloval z besedo in nabožnimi spisovi, nego dvajseti in še več drugih«; prireditelji so pričakovali, da bodo svečer vsaj sveče gorele na grobu; ali ni bilo ničesar, tema je bila, »kar jo povsem primerno besedam sv. pisma, da ljudje bolje ljubijo temo nego luč«. (Fr. Lovrenčič, r. 1821. pri Sv. Juriju v Slovenakih goricah, je bil župnik pri Mali Nedelji od 1864. do 1891. Tri osebe, s katerimi sem pri Mali Nedelji govoril o njem (en star kmet in ena stara kmetica), so se o župniku Lovrenčiču silno neugodno izražali: da je bil nenavadno ordinaren, da ga ljudje posebno radi tega niso marali, ker je v šoli deco »conjava« (slabe priimke dajal), da je deco podil okoli cerkve (Vekoslav Razlag samo radi njega ni hodil k Mali Nedelji v šolo, nego k Sv. Duhu); zatrjevalo se mi je celo, da je bil nemikutar, da je »Tagespošto« naročal in najrajši z Nemci občeval; če je to res, bi razumeli njegovo ponašanje o priliki malonedeljske besede. V izvrševanju programa besede nikjer ne najdemo njegovega imena.

nilo, ali v naznanilu mora biti »popisano vse na tanko, kar se kani goditi«. Na pismeno naznanilo odbornika, ki sta ga za odbor podpisala, nista prejela odgovora. Posebna neprilika pa je nastala z igro. Namestništvo v Gradcu z dopisom z dne 6. sept. ni dovolilo igre radi nekih kritičnih mest, ki jih je namestništvo označilo — to so pač bila kakšna slovenska, protifrankovska (protinemška), kakšna tugomerska mesta; rekurz na ministertvo je ostal brez uspeha. Neprilika je bila tem večja, ker so se igralci-diletanti že naučili vlog in ker so se za igro bile naredile že tudi drage narodne obleke. Režisiral je dramo *Aleksander Kranjc*, »prepisal in razdelil je (uloge drame) za 15 oseb, zbiral in beračil igralce, učil se najtežejšo vlogo, oskrboval narodno obleko, dekoracijo, oder i. t. d.«, a končno je igra bila prepovedana. V par dneh je nato Kranjc »uredil« igro »Župan« (s predigro »Cilinder in klobučec«). Za vse to je bila zaslužna tudi Aleksandrova sestra Ernestina Kranjčeva¹⁰).

Glavni lokalni malonedeljski aranžer svečanosti je bil Božidar (=Matjaž) Gregorič, brat Alojziju, Antonu in Cili Gregorič, ki je l. 1868. umrl v Zagrebu kot slušatelj 6. razreda velike realke¹¹).

II.

Prišel je dan 15. septembra. Že prejšnji večer so možnarji naznanjali svečanost. Pri pozni maši je bil ves prostor okoli cerkve gosto natlačen; dasi je bil začetek napovedan za ob treh popoldne, je že okoli ene od vseh strani začela vreti tolika množica ljudstva, »da se ceste niso spretrgale«.

Vozovi, z venci opleteni in s smrečjem ozaljšani, so iz Ptuja pripeljali gledališke igralce, pevce in druge goste. V Moravcih so se za dve uri ustavili;

¹⁰) Aleksander in Ernestina Kranjc sta bila sin in hči Aleksandra Kranjca, oskrbnika dornavske graščine, ki je bil doma v Teharjih pri Celju, a prišel v Dornavo pač že pred l. 1848. ter imel posestvo pri Sv. Lenartu nad Osluščci v Slov. goricah. Hči Ernestina, lepa mladanka, in njen brat Aleksander, mlajši od nje, sta zahajala v ptujsko čitalnico. Aleksander je bil baje pozneje epoditer v Gradcu (njegova hči Stefanija je bila baje gledališka igralka, ki je pred kakšnimi 30 leti nekaj časa igrala tudi v Ptuj). Ernestina se je pozneje poročila na Hrvateko, njen mož Franjo Čegetek (r. 1829. v Zagrebu), znan kot eden izmed prvih hrvatskih stenografov (1861.), je bil na zadnje (od 1887.) sodni svetnik pri »sodnem stolcu« (okrožnem sodišču) v Zagrebu. Ernestina je umrla v Zagrebu 2. nov. 1917., 65 let stara. (Prve podatke o Kranjcih mi je po osebnem poizvedovanju zbral g. direktor dr. Josip Komljanec v Ptuj, pozneje sem tudi sam govoril z gospo dr. Kotnikovo v Celju, ki je sorodnica Kranjčeve rodbine. Ostale podatke imam iz zagrebskih arhivov. Podatek, da je bila, ko je umrla, 65 let stara, pač ne bo natančen.)

¹¹) Kratek podatek o njegovi smrti je v Slekovčevi kroniki malonedeljske župnije. Da je bil on glavni aranžer svečanosti, mi je z absolutno sigurnostjo zatrjevala njegova sestra Cila; pri tem nas nič ne moti, če mi je brata Matjaža, dijaka realke, ki se pripravlja za tehniko, imenovala »inženjera« (nekdo drug ga je imenoval »slikarja«). Rojen je bil l. 1846. Štirih nižjih razredov ni študiral na veliki realki v Zagrebu; nahajam ga tam šele v 5. razredu (1866./67.), ali radi bolezní ob koncu tega šolskega leta ni bil klasificiran. Umrl je v Zagrebu za pljučnico (»pneumonía«) dne 16. jan. 1868. (Mrtvaška knjiga župnije Sv. Marka v Zagrebu.)

tam so jih domačini pričakali »po slovenski šegi s krubom; soljo in rujnimi vince«, a posestnik »G.« je krepko pozdravil »čvrste in neprestrašene branilce svojih (!) pravic in hrabre zagovornike slovenskega naroda¹²⁾.

Gostje pa se niso pripeljali samo iz Ptuja. »Gospodje so se pripeljali iz Drakovec«, mi je pravil A. Bolkovič; to bi bili gostje od srednje Ščavnice.

Gostje so prišli »od Mure, Ščavnice, Pesnice, Drave«. »Bratje Kranjci so imeli g. Remca«, pisatelja prepovedane igre »Samo«. Iz Gradca je bil »dr. K.« (najbrž dr. Gregor Krek, ki se je ravno l. 1867. habilitiral na graški univerzi za slavistiko). Bili so tudi Prekmurci (»Neizrečeno ljubi so nam bili prekmurški Slovenci, kateri počinajo z nami čutiti, naše knjige prebirati, naj nas tesneje veže hrupne Mure sopot«) in Hrvati¹³⁾.

Na svečanost so prišli tudi trije deželni poslanci, poslanci onih volilnih okrajev, »gg. H. D. P.« t. j. Herman Mihael, dr. Dominkuš Ferdinand, dr. Prelog Matija¹⁴⁾.

Sveda je bilo tudi mnogo študentov, kakor mi je rekla Cila Gregorič, saj je glavni lokalni aranžer svečanosti bil študent Božidar Gregorič.

Raič sam je prišel najbrž tudi šele v nedeljo, in sicer s ptujskimi gosti. Njegovo poročilo pravi: Pri Mali Nedelji je strel naznanil prihod (ptujskih) gostov. Ko so ti-le prišli blizu določenega mesta (v dolini), so na Stranjšakovem

¹²⁾ »G.« je pač Granfola; to je vulgo-ime posestnika v Moravcih, ki se je pisal Voršič. Granfola, ki je goste pozdravil, bi bil oče Arneja Voršiča, ki sem se jaz z njim o teh stvarih razgovarjal. Ker je Granfolaova hiša v Moravcih, če prideš iz Ptuja, prav v začetku vasi ob cesti, je čisto naravno, da so se vozovi haš pri tem vходу v Moravce ustavili ter da so gostje haš tam bili pozdravljeni. Arnej Voršič se je kot 16-letni fant z očetom vozil v Ptuj po goste; kakih 6 voz je vozilo, mi je pravil Arnej, vsaka občina je morala dati ena kola (ker je župnija imela samo 4 občine: Mala Nedelja, od l. 1870.: Bučkovci, Moravci, Gledmarci, Radoslavci, je mogoče, da so bila samo 4 kola). Arnej se spominja, da se je povorka vozov pri vrodu v Moravce ustavila; »moj oča je bil«, mi je pravil Arnej, »dober Slovenec«. Spričo vsega tega je zelo verjetno, da je goste pred svojo hišo v Moravcih pozdravil Granfola, i. j. Voršič, ki pa je, kakor mi je pravil Arnej, kmalu potem od prehlada umrl. (Na Granfola me je opozoril g. Martin Spindler, pomočnik fin. dir. v m. v Ljubljani.)

¹³⁾ Gostje iz Hrvatske se omenjajo v prvem poročilu o svečanosti v Slov. Gosp. 19. sept. — Raiča so Prekmurci čisto posebno zanimali že kot najneposrednejši potomci njegovih panonskih Slovencev sv. Cirila in Metoda. Bil je Raič na Prekmurkem eno leto prej, l. 1866. (Einspielerjev celovški Slovenec 25. IV. 1867.). — Iz Veržaja je bilo mnogo gostov, od Sv. Križa na Murskem polju pa manj. Dopisnik od Sv. Križa v Slov. Gosp. 31. okt. pravi, da se je na Kremplovi slavnosti zbralo veliko rodoljubov, »največ jih je bilo iz Veržaja, kar znači, da so tamonjši gospod župnik iskreni rodoljub, ali iz naše fare jih je še veliko zaostalo...« (Župnik v Veržaju je bil gori že imenovan Anton Strenjšak, župnik pri Sv. Križu je bil od l. 1862. naprej Lovro Kramberger, tudi od Male Nedelje doma, ki o njem pravi Božidar Raič (Nar. koledar Matice Slov. 1869, 90), da je bil Kremplov »ljubimec«).

¹⁴⁾ Herman (1822.—1883.) je bil po poklicu sodnik, takrat sodni pristav, formalni ustanovitelj ptujске čitalnice, »Nemec sicer, a Slovincem pravičen in branitelj njihovih pravic: Ferdinand Dominkuš (1829.—1901.), od 1859. odvetnik v Mariboru. Matija Prelog (1813.—1872.), zdravnik okoli 1848. v Ljutomeru, pozneje v Mariboru, ustanovnik Slov. Gospodarja. Herman je bil začetkom l. 1867. za deželnega poslanca izvoljen v ptujskem okraju, Dominkuš v mariborskem, Prelog pa v ljutomerskem.

travniku ugledali »ne množic, nego široko jezero«, ki se je gibalo v valovih ljudstva, po številu 4 do 5 tisoč¹⁵⁾. Zastave so se vile in priklanjale »od same bratske radosti in ljubezni«.

Bilo je lepo vreme, leto pa sušno, zato je travnik, ki je sicer močviren, bil primeren za taborovanje. Okoli travnika je bilo porazvrščeno brezje, okrašeno z rdeče-belo-modrimi cveticami¹⁶⁾; stale so pa takrat tudi še lipe okoli travnika¹⁷⁾ (dandanes jih ni več). Na travniku samem sta bili dve lipi (danes stoji sredi travnika samo še en hrast).

Raičevo slovanško srce se je zadovoljno moglo radovati, ker se je narod zbral in je zboroval na starodaven način pod lipami.

Za okrepčevalnico je bila na travniku postavljena »huta« kakor za primicijo. Kuhalo se je tudi na travniku¹⁸⁾.

»Predganjca«, t. j. govornica (tribuna za govore) je bila ne daleč od ceste, obrnjena nekako proti cesti¹⁹⁾.

Oder za »špilanje« (za gledališko igro) je bil postavljen tako, da mu je pozornica bila obrnjena proti Sv. Dubu²⁰⁾.

Svečanost se je imela pričeti. Ali brž se je tudi že med ljudstvom zvedelo, da se ne bo smela vršiti po programu, ki ga je odbor določil in okrajnemu glavarstvu naznanil. C. kr. komisar (to je bil A n t o n G l o b o č n i k²¹⁾) je namreč s seboj prinesel in v žepu nosil uradni dopis, po katerem naj bi se vršila svečanost, točno in strogo; bil je tu program močno izpremenjen, a prirejevatelji zbora za te izpremembe dotle niso vedeli. Ni se smel govoriti pozdrav niti ne (vsaj ne v začetku) prolog²²⁾.

Svečanost je potem faktično potekala tako: Dr. K. (pač dr. Anton Klemenčič, ljutomerski župnik) je izpregovoril o Kremplovem cerkvenem in zgodovinskem delovanju; govoril je »razločno in podučno« ter »dično« rešil svojo nalogo. Po njegovem govoru se je »naznanilo, da je na dnevnem redu napitnica na njegovo Veličanstvo«; v odborovem programu tega ni bilo, ali uradni ukaz

¹⁵⁾ Prvo, kratko poročilo o svečanosti v Slov. Gosp. 19. sept. navaja število: več ko 3000. »Okoli 5000 ljudi« je bilo na tej »velikanski besedi pod milim nebom«, pravi Raič v Nar. koledarju Mat. Slov. 1869, 92. »Grozno ljudstva je bilo, vse natisnjeno«, pravi Cila Gregorič.

¹⁶⁾ Pravil mi Vekoslav Razlag.

¹⁷⁾ Pravila mi Cila Gregoričeva.

¹⁸⁾ Vekoslav Razlag. »Z rühami je bilo pokrito ka so notri pili« (A. Bolkovič).

¹⁹⁾ A. Bolkovič.

²⁰⁾ A. Bolkovič.

²¹⁾ Njegovo ime se v poročilih ne imenuje, ali vem, da je bil Anton Globočnik okrajni komisar (okrajni predstojnik) l. 1863., pa tudi že 1868., zato je jasno, da moremo l. 1867. samo na njega misliti. V arhivu ljutomerskega areskega načelstva ni več aktov iz onih časov (razen seznamov društev).

²²⁾ Bil je navzoč tudi neki Madžar; ta se je zgražal nad postopanjem politične oblasti, češ, toliko se morate klanjati uradnikom, »ki niso narodn gospodje nego služabniki, pri nas na Ogrskem pri takih priložnostih nikogar ne vprašamo, kaj in kako hočemo govoriti, v ostrih kleščah imajo vas Slovence«.

se je seveda izvršil²³). Šele sedaj (torej po pozdravu cesarju, za to je šlo) bi imel priti na red »neki proslav« — to bi bil pač oni gori omenjeni »prolog«, a ta na tem mestu ni imel več smisla ter se je odložil »na poznejšo dobo«(?).

Po kratkem »odmoru« (kakor vidimo, se je prvi del programa skrčil na dve točki: na prikaz Kremplovih zaslug in na oktroirani pozdrav cesarju), po kratkem »odmoru« torej je pravnik »G.« — pač Gregorič Alojzij²⁴) — deklamiral Kremplovo pesem »Cirkevnjak«, ki povečuje razgled s Cirkevnjaka, briha, na katerem stoji malonedeljska cerkev, razgled po »panonsko-slovenskih vaseh«, in se spominja starodavne slovenske slave²⁵); nato pa je na čast Kremplu »besedil« g. »L.«²⁶); oba mladeniča sta »krasno« in navdušeno »slovila«.

Končno je deželni poslanec dr. P(relog) »učil« svoje volilce (bil je v začetku 1867. izvoljen v ljutomerskem okraju), kako naj skrbe za svoj »dušni« (duševni) razvoj in za svojo srečo, naj marljivo čitajo domače časopise in snujejo bralna društva.

Bilo je že zvečer, ko se je igrala gledališka igra. »V mraku, ko je zasijala luna ter je nebo zalesketalo v zvezdab, se je zasvetil oder.« Namesto prepovedanega »Sama« se je igral »Župan« s predigro »Cilinder in klobučec«²⁷). Ljud-

²³) Vsa stvar se je zasnala tudi med ljudstvom in je morala biti taka senzacija, da si jo je do danes zapomnil takrat 14-letni Anton Bolkovič. Bolkovič mi je, ne da bi ga bil o tem kaj vprašal, rekel: »Pozabili so na cesara, pa je neki štedent gor skoča (skočil) in nekaj n cesari povedal (morda Božidar Gregorič?).

²⁴) Dr. Alojzij Gregorič, r. v Bodislavcih pri Mali Nedelji l. 1843., matriral v Mariboru 1864., potem študiral pravo ter bil od 1876. samostalen advokat v Ptuj. Leta 1867. je bil torej študent-pravnik, 24 let star. Njegov brat Anton je bil rojen šele 1855., torej 1867. šele 12 let star. Tretji brat Matjaž (Božidar) pa ni bil pravnik.

²⁵) Ta pesem se nahaja v Kremplovih »Dogodivščinah« str. 111—112; pesem ima 13 kitic, začnjenja se tako-le:

Boš pozdravljen, o prijatno
Venčeni Cirkevnjak moj!

Raič pravi v svojem poročilu, da je Krempl to pesem zložil »sede na lepem holmci vrh malonedeljske crkve in ogleduje se po vrhovih in vesnicah imajočih zgodovinska imena, ter premišljnje točne razmere narodne ozirnoma na sedanje Slovence«.

²⁶) Kdo je bil ta »L.«? Bil je tudi on »mladenič«. Mislil sem na Lasbacherja, poznejšega jezuita, ki je bil nekje pri Sv. Dubu doma, ali ta je l. 1867. štel šele 14 let.

²⁷) »Župan« je Miroslava Vilharja izvirna šaloigra v 2 delih, ki je v tisk izšla l. 1865., v igri nastopa 5 oseb, 4 moški, 1 ženska. A. »Cilinder in klobučec? Anton Bolkovič se nekoliko spominja igre: »Sin je spremena (izginil). Oča, dve kčeri. Oča je bil kak Vi. Povedal(1) je enok (enkrat): Meni kafe.« Bolkovič se spominja, da je na posornici bilo na steni okno, zadi pa še nekaj, v oknu je bil vtaknjen »pušlec«; sagrinjalo je večkrat padlo. (Ti rudimenti spomina se njemajo z Vilharjevim »Županom«: v tej igri res sin Miha (na videu) izgine, str. 23, 25, 32; okno s pušcem je v igri (38, 40); oče pravi: »Prinesi mi kofe« (29); le hčeri nista dve, nego je samo ena. Zenimivo je, kaj je od šaloigre Bolkovič akoa več ko 70 let ostalo v spominu. Šaloigra ima političen značaj: Oče je nemškutarski župan, ali otroka, sin in hči, ter bodoči set ga prisilijo, da se odpove županstvu. O tem političnem dogodku si Bolkovič ni nič zapomnil; bil je takrat še skoro otrok in za take politične stvari še ni mogel imeti smisla.)

stvo se je, tak silno tlačilo i phalo k odru, da bi ga skoro bilo prevrglo, klopi za odličnejše občinstvo prirejene, so v veliki gneči bile polamane . . ., ni čuda, mnogo naših ljudi še ni videlo, ni slišalo slovenske gledališke igre²⁸), in po dovršeni igri so Slovenci kupoma popraševali, ne bode li se več igralo. »Igralci, »sami dobrovoljci«²⁹), so izvrstno opravili. Tako nam poroča tiskano poročilo, vendar se zdi, da ono drenjanje okoli odra ni bilo znak globljega zanimanja; pravemu uspehu predstave je sigurno škodilo to, da se je igralo že pozno zvečer, ko se je ljudstvo že vdajalo veseličnemu razpoloženju; Anton Bolko-
vič mi je rekel, da so ljudje malo poslušali in da je neki gospod med ljudmi hodil in govoril, zakaj ne poslušajo.

Kar je še sledilo, je bilo pač izven oficialnega programa; morda je bil komisar že odšel.

Po gledališki igri, torej že pozno zvečer, so se začeli govoriti. Govoril je »g. Gr.« (Gregorič? Grün?), in sicer najprej o nevarnosti, ki preti od inorodnih mejašev³⁰), potem pa o izboljševanju gospodarstva. Nato je neki go-
vornik (najbrž Božidar Raič)³¹) pozdravil goste; poudarjal je »Kr(emplove) besede, naj Slovenci ne bodo več toliki bedaki, da bi branili tujčevo proso, svoje pa dali vrabljem zobati³²); naj ne bi več črtili brat brata, naj ne bi sovražila in dražila vesnica vesnice itd.« »Iskreli rodoljub g. Č. (pač Čolnik Domi-

²⁸) V Ljutomeru se je 4 tedne prej, namreč 18. avg. 1867., igrala »Županova Micka« (Novice, 4. IX. 1867.).

²⁹) Pač samo Ptujčani; ptujška čitalnica je 1867. imela »lepo urejeno stalno gledališče, kjer se večkrat naslaja s primernimi igrami čitalništva« (Novice, 12. VI. 1867.); v njej so igrali že 18. dec. 1864., potem 1865. (dvakrat), potem 20. febr. 1867., ali niso znani naslovi iger, ki so se igrali. Ali nista bili igri »Župan« in »Cylinder itd.« vzeti iz repertoarja ptujške čitalnice?

³⁰) Da je Gregorič ta večer govoril, je sigurno. Aruej Voršič, ki je bil na besedi, mi je rekel: »Dr. Gregorič je predga« (»pridigale«, t. j. govoril); na koncu je haje rekel: »slovenski kmet naj živi do svojih živih dni, naj puščica govori«. Zaduje besede so spomin na »Naprej zastava Slave« (prejšnje pa so refleksi nekib drugih izvajanj ali neke druge pesmi). Vsekakor se je pela »Naprej zastava Slave«; Marija Matjašič (r. Bolkovič), vulgo »vürmaherca« (Uhrmacherin) v Drakoveh, sedaj 86 let stara, se spominja, kako so študentje peli: »Naprej zastava Slave«.

³¹) Raič se v tiskanih poročilih kot govornik nikjer ne omenja, ali je izključeno, da bi on ne bil govoril. Anton Bolkovič mi je rekel: »Predgali so posebno Raič, a Vekoslav Razlag: »Raič je najbolje guča, pa ploskali so mu, na njega so največ držali.« (Bolkovič je sicer rekel: »Rajsp«, a to ime se mu je samo pomešalo z »Raič«.)

³²) To so Kremplove besede v »Dogodivšinah«, 253. Kremp tam med zgodovinarji navaja može našega rodu, ki pa so nemški pisali: »Gmeina (rojenega Slovenca), Kopitara (rojenega Kranjca), Povodna (rojenega Slovenca), Rojka (rojenega Slovenca)« ter pripominja: »Škoda, kaj so toti vnčeni Slovenci samo drugim proso branili, svojo pa vrablom pustili pojesti.« Da je to govoril Raič, se vidi iz tega, da Raič v Kremplovem življenjepisu (Na-
koledar Maticе Slov. 1869, 94) iz »Dogodivšin« citira baš tudi izrek o prasn in o vrablju, kakor tudi naslednje besede o potrebi bratske ljuheznosti.

nik, posestnik v Drvanji pri Sv. Benediktu v Slovenskih goricah³³) se je s svojim govorom »posebno prikupil kmetom in slovenskim materam«³⁴).

Najbrž se je neki govornik³⁵) obrnil tudi proti takrat že nameravani ločitvi šole od cerkve, oziroma proti odpravi konkordata, zakaj v poročilu v Slovenskem Gospodarju 17. okt. čitamo (takoj za besedami o potrebi govorenja čiste slovenščine) to-le: Kakor nam nemškutarji jezik kvarijo, tako »nam naši nasprotniki z vso silo hočejo šolo od cerkve ločiti — toliko rečeno, kakor otroke od matere odtrgati. — Večkrat slišimo žalovati, kadar otroki mater zgubijo, in zdihovati, o vbogi otroki!, enakega pomilovanja bi mi vredni bili, ako bi se šola od cerkve ločila...« Iz konteksta se vidi, da je to posnetek govora, ne pa morda poročevalčevo mišljenje.

»Taki in enaki govori so se vrstili 15. septembra«, pravi isto poročilo, pri tem pa je značilen tale nadaljnji stavek: »Ker so govori večidel govornikom iz srca izhajali, so tudi poslušateljem do srca segali...« Samo: v e č j i d e l? Ta beseda bi mogla pomeniti, da niso vsi bili zadovoljni z vsem, kar se je govorilo; morda niso vsi odobravali baš negativne kritike zakona o ločitvi šole od cerkve³⁶).

Bilo je seveda tudi petja. Bili so pevci iz Ljutomera, Ptujca³⁷) in od drugod; okoli 50 jih je bilo, vendar je zbor bil preslab za petje pod milim nebom.

Od začetka ni bilo muzike, zato pa sta zvečer prišli dve: iz Radgone »Kremplovci« (muzikantje), potem pa še neka domača muzika³⁸).

Pri hiši posestnika Hrašovca v Bučkovcih so zvečer spuščali rakete v zrak in streljali iz možnarjev³⁹). Tudi so zvečer goreli lampijoni; ljudje so takrat prvič videli lampijone, zato jih je to posebno zanimalo.

³³) Čolnik je 4 leta prej, 1863., prišel tudi v Ljutomer na proslavo sv. Cirila in Metoda.

³⁴) Morda se na ta govor nanaša poročilo v Slov. Gosp. 17. okt.: »Materam se je... živo priporočalo, da bi one tako kakor svoje otroke s čistim svojim mlokom nadajajo, tudi nje, kadar za to sposobni dorastejo, v čisti slovenščini izobraževale.«

³⁵) Isti, ki je govoril materam?

³⁶) Cila Gregorič mi je »predgala« opisala tako-le: imel je velike baruse (brke), rjavo brado po vsem licu, črne lase. (Zdi se mi, da ta opis govornikove vnanjosti, razen v prvi točki, ni povsem siguran.) Kdo bi bil to? Menda ne Prelog ali Dominkuš; prof. Gregor Krek? Poveljeval je Slovenijo, med govorom je muzika udarjala in klicalo se je. Gospodn Martina Spindlerju je njegov sedaj že pokojni oče pravil, da je govoril tudi neki sodnik iz Ljutomera. Zelo verjetno je, da se je malonedeljske svečanosti udeležil na pr. tudi Anten Knpljen, po-anejši notar v Črnomlju, r. 1841. v Ziblovi pri Sv. Juriju na Ščavnici, ki je (do l. 1863.) študiral na gimnaziji v Varaždinu; v njegovo domačo bičo se je leto dni pozneje priženila sestra bučkovekega Jurija Stranjšaka.

³⁷) Ptujca čitalnica je imela »olikano pevstvo« (Novice 12. VI. 1867.), pevovodja je bil Frk Jakob (1837.—1897.), mestni učitelj, ki je pozneje prestopil v nasprotni taber (Hinko Družovič v Kroniki slov. mest V, str. 175).

³⁸) O tom mi je pravil Anton Bolkovič, dodal je še, da je na kolih, na katerih so se »Kremplovci« pripeljali, eden držal v zrak razsobe (simbol kmetakega dela?), češ, da bi bilo bolj slavno. Zakaj so se ti muzikantje imenovali Kremplovci?

³⁹) Pravil mi A. Bolkovič.

Toliko moremo poročati o poteku svečanosti. Do nereda ni prišlo nobenega. Le nekaj nagajanja je bilo. Nekateri mladeniči so se »drznili« za, oni dan z venci okrasiti Kremplov grob, ali neka neznana roka je vence raztrgala. V protivniških krogih se je »trobilo«, da bo moral vsak udeležnik plačati goldinar, ali to ni učinkovalo. »Kvantalo« se je tudi, da se bodo jurjevski in malonedeljski fantje topli, ali ni bilo nič. Svoje glavno poročilo o svečanosti je Božidar Raič končal s »ponosno« izjavo, »da ni bilo nikake najmanjše vrnjeke, nikakega nemira ali svaje, Slovenec ve razsoditi, da so mu svete take priložnosti. Dičimo se zadovoljni, da pri nijedni besedi, kar smo jih obhajali, ni bilo niti tenje o neredu. Zato gre čast tebi, milo in pametno slovensko ljudstvo!«

Zakaj se je tak zbor l. 1867. priredil baš pri Mali Nedelji? Na to nam odgovarja Božidar Raič (v svojem poročilu v Slov. Gospodarju 26. septembra 1867.): »Letos smo poskusili na neokuženih tleh slovenskih, katerih ni lizala hudoba sovražnika, kjer je seme zasejano rodilo obilo sadu« — to je bilo Kremplovo delo. Mala Nedelja se je zdela nacionalno najtrdnjša. Kremplovo »časno ime najkrepše živi«, pravi Raič, »v isti okolici; če se le imenuje, stresa in navdušuje«. In ko se Raič zahvaljuje ljudstvu, ki je »naš klic slišalo in dobro razumelo ter v ogromni množini se udeležilo svečanosti«, pravi: »Čista so vaša tla, zato smo na njih odmerili toliko veličansko slovesnost; lepo slovensko besedo ste ohranili neomadežno, razumni ste in prebrisani kakor malokje indi (drugje) ljudstvo na Slovenskem«.

III.

Malonedeljska prireditelj je v vrsti naših velikih beseđ, beseđ pod milim nebom, po času zadnja. Kajti naslednja podobna prireditelj, tabor v Ljutomeru l. 1868., se je vršila že v drugačnih razmerah in pod drugačnimi pogoji ter bila začetek novega razdobja in zato upravičeno dobila tudi novo ime, namreč baš ime tabor. Vendar je med obema prireditelvama neka zveza, od beseđ pri Mali Nedelji vodi pot k taboru v Ljutomeru.

V že omenjenem poročilu o svečanosti v Bučkovcih (v Slov. Gospodarju) je Raič poudaril, da bi »take beseđ treba bilo ponavljati vsako leto v raznih krajevih slovenske domovine, kjer se kaže potreba«, a teden dni pozneje (v Slov. Gospodarju 3. okt.) je napovedal že konkretnje tudi prihodnji tak narodni zbor, pisal je namreč: »Bože daj da se drugo leto vidimo slavno zbrani na grobu pokojnega Volkmajerja pri Sv. Urbanu ali pa na drugem priličnem torišču v veliki beseđi«. Ista misel, isti predlog in ista nada se ponavlja 14 dni pozneje (v dodatnem poročilu o malonedeljski slavnosti v Slov. Gospodarju 17. oktobra), češ, »ker je z zadnjim letom preteklo 50 let, kar so naš slavní rodoljub in pesnik L. Volkmer svoje življenje sklenoli, zato se trdno nadjamo, ako Bog da, da se prihodnje leto v spomin slavnega pesnika g. Volkmera pri sv. Urbanu znidemo«⁴⁰⁾. Drugje zopet so se spomnili, da bi s takim narodnim

⁴⁰⁾ Podpisal se je tu sicer »Veliko Nedeljski«, ali ni izključeno, da je to B. Raič. Prím., kar Raič piše o potrebi Volkmerove proslave v Novicah 3. VII. 1867.

zborom trebalo počastiti spomin Štefana Modrinjaka. Lepi uspeh malonedeljske svečanosti je nekemu dopisniku Slov. Gospodarja bil povod, da je (v tem časopisu 24. okt.) dal to-le pobudo: »Kakor so letošnje leto pomurski poljanci imeli besedo v slavo Krempljnu, tako bi jo lahko imeli sčasoma podravski doljanci v spomin Modrinjaku, prvemu našemu pesniku«, ki mu je »nadahnola Vila pevkinja leta 1813« te-le besede: »Zadnji človek je na sveti, ki svoj rod za nič drži...« ... »Vzbudite se... gospodje sosedi (vsaj vas je duhovnih in svetskih) ter počastite z dostojno slovesnostjo že štirideset let počivajočega pesnika, delajte, da se krepí, širi, razvija pravo jedro slovenstva v vaši domačiji...«

Končno je mogel pobudo za kak nov narodni zbor kje drugje dati tudi dopis od Sv. Križa pri Ljutomru, ki ga je Slov. Gospodarju poslal »J. K., kmet« (Slov. Gosp. 31. okt.); dopisnik obžalujoč konstatira, da se je Krempljeve svečanosti udeležilo premalo ljudi iz križevske fare, ter pravi: »... Pa naj tisti dobro vedo, da, ako se kako veličansko poslopje zida, je treba naj pred umnih mož, kedar se stavijo stebri in ogli. Mi zidamo naše slovensko slovsko (?) poslopje, naj tedaj drugod ne zaostanejo, kadar se bodo stene zidale...«

Spričo takih pobud in predlogov se nam ne zdi čudno, da se je sledečega leta vršil zopet tak narodni zbor, in sicer na istem ozemlju, v dolnjih Slovenskih Goricah, t. j., da se je vršil tabor v Ljutomeru.

Kar pa je ljutomerski tabor iz l. 1868. razločevalo od malonedeljske bese iz l. 1867., je razen imena bilo to, da ljutomerska prirediteljev ni bila več v znaku proslave kakšnega znamenitega pokojnika, ampak je imela značaj političnega zborovanja.

Oboje si lahko razlagamo iz izprememb, ki so se tekom leta 1867./68. izvršile v notranjem stanju habsburške monarhije.

Da se je vse, kar se je pisalo, predlagalo in storilo za narodne zbore, gibalo v spominu na zaslužne zgodovinske ljudi, se nam zdi naravno, če uvažujemo samo-jevske, staroslovensko-panonske in cirilmetodovske mišljenje in navdušenje mož, kakršen je bil Božidar Raič; vendar moramo pri tem uvaževati še en važen faktor, ki je odločeval: sredi leta 1867., ko se je pripravljala malonedeljska svečanost, in tudi jeseni istega leta še ni bilo svobodnejšega zakona o zborovanjih, zato je proslavljanje zgodovinskih mož bilo tako rekoč edina možna oblika, v kateri se je mogla vršiti nacionalna propaganda; to se dobro čuti pri borbi prirediteljev malonedeljske svečanosti proti ukrepom državne politične oblasti. Zakon o združevanjih in shodih je izšel 15. nov. 1867., potrdila ga je potem še državna ustava z dne 21. dec. istega leta. »In mi Slovenci smo se takoj poslužili (novega zakona) ter l. 1868. začeli sklicovati tabor«, pravi Vošnjak v Spominih I, 245—246. Razumljivo je zato, da l. 1868. prireditelji velikih narodnih zborov pred oblastmi niso imeli več takšnih težav, kakršne so imeli leto dni prej prireditelji malonedeljskega zbora. Seveda sta taki bolj lokalni zgodovinski osebnosti, kakršni sta bila

Volkmer in Modrinjak, morali stopiti sploh v ozadje, čim je prireditev dobila širši narodni značaj. In tak širši značaj podobnih prireditev je omogočilo in zahtevalo leto 1868⁴¹⁾.

Čisto novo je bilo v letu 1868. ime t a b o r. Ta beseda, ki po etimologiji ni slovanska, je znana po vsem slovanskem svetu, ali mi smo jo v pomenu narodnega zbora pod milim nebom vzeli od Čehov. Čehi so istega leta za zbor, ki bi se angleški imenoval meeting, začeli rabiti »staročeški« (kakor se je reklo) izraz »tabor« ali pa »tabor lidu«. Prvi tak češki tabor se je vršil 10. maja l. 1868., in sicer na vznožju gore Ř i p, na samem stoječega hriba severno od Prage, ki se je na njem baje praotec Čehov Čeh ustavil, se razgledal po pokrajini in se odločil, da tukaj ustanovi svoje kraljestvo. Na tem taboru se je ob protestu okrajnega glavarja sprejela odločna češka državopravna resolucija. Takoj nato, namreč 16. maja, so se vršile v Pragi velike svečanosti ob polaganju temeljnega kamena Národnega Divadla, ki so zanje 10. maja z Řipa bili prinesli temeljni kamen (kot enega izmed temeljnih kamenov); teh svečanosti se je udeležil tudi dr. Josip Vošnjak, takrat zdravnik v Slov. Bistrici, ki se je z Božidarom Raičem dobro poznal. O teh praških svečanostih in sploh o takratnem češkem nacionalnem programu je Slov. Narod, ki je v začetku aprila l. 1868. začel izhajati, mnogo poročal. Dne 21. maja je objavil napitnico, ki jo je Josip Vošnjak govoril v Pragi, a 11. junija je priobčil uvodnik: »Učmo se od Čeho-Slovanov!« Slov. Narod je takrat izhajal v Marihoru ter že zato bil blizu Raičevemu krogu.

Ko so Slovenci prirejali ljutomerski tabor (avg. 1868.), jim je mogel služiti za vzgled posebno prvi češki tabor, tabor pod Řipom, ki je o njem Vošnjak na Češkem pač mnogo slišal (saj je posojilništvo študiral baš v Roudnicah, v mestu, ki leži na severni strani Řipa), a Vošnjak je bil eden izmed govornikov ljutomerskega tabora⁴²⁾.

L. 1867., ko je šlo za prireditev pri Mali Nedelji, rabi Raič za podobno prireditev še izraz »běseda« (tudi to je češki terminus, ali na slovanskem jugu, posebno na Slovenskem, navaden že od početka petdesetih let). V svojem opisu malonedeljske svečanosti (Slov. Gospodar, 26. sept.) prikazuje

⁴¹⁾ Kako zelo so naši ljudje l. 1868. čutili politično izpremembo in kakšne nade (skoro bi rekli: staroslovanske nade) so se jim zbujale, kaže letak — poziv na ljutomerski tabor, ki v njem čitamo: »Imamo zdaj novo ustavo, podeljeno nam po našem milostljivem cesarju, po kateri nam je spet mogoče, svoje misli in želje očitno, javno pod milim nebom izgovarjati in jih vladi svitlega cesarja oznanjati, da se izpolni. Zaradi tega so pod tem vabilom podpisani možje sklenili, Vas sklicati, da bi se zopet enkrat pod milim nebom, kakor naši očetje pred 1000 leti pod košatimi lipami, pogovarjali in posvetovali.... Take pogovore pod milim nebom so že zdaj imeli Nemci v Beči in v Gradci, tudi naši slovanski bratje Čehi na Pamskem in Moravskem.« (Tudi Nemci so torej take zборе prirejali!) »zdaj se po pretečenih 1000 letih zbiramo prvič na Slovenskem pod milim nebom«. (To »prvič« ni čisto res.)

⁴²⁾ V sledečih mesecih, v juliju, avgustu in še v oktobru so Čehi napovedali še več ko 40 taborov; oblast jih je sicer večinoma prepovedala, ali tabori so se često ipak vršili, brez formalnosti, kot velike narodne veselice na travnikih, včasih romantične, včasih tragične.

Božidar Raič vrste takih prireditev tako-le: »Bèsede,, na slovenskem Štírskem imajo početek s čitalnicami, to je, s tekočim desetletjem. Delijo se v male ali čitalničine, ktere se vrše v čitalničkih sobanah za čitalničarje; velike, ki se napravljajo v prostornih dvoranah, kamor se vabi odličnejše občinstvo iz raznih slovenskih okolic, ter polaga navadno vstopnina, in besede pod milim nebom, ktere so najbolj namenjene tudi priprostemu narodu v poduk in veselje.« Za zgled zadnje vrste »bèsed« navaja proslavo tisočletnice sv. Cirila in Metoda l. 1863., ki se je vršila »pod milim nebom«, na odprtem prostoru v Brandhofu med Mariborom in Radvanjem dne 3. avg. 1863., »isti spomin istega leta na Gomili pri Ljutomeru«⁴³⁾ in končno »letošnjo besedo pri Mali Nedelji«.

Pokretnik in duša malonedeljske bèsede je bil Božidar Raič; ne bomo se pa motili, če trdimo, da je prva gonilna sila tudi za ljutomerski tabor bil on.

Značilno je, da čujemo prvi glas o ljutomerskem taboru baš »iz Haloz«, t. j., izpregovoril je o njem javno Božidar Raič. V Novicah 15. julija 1868. čitamo dopis »Iz Haloz«, ki naglašja, kako treba sedaj, ko so izšli zakoni »nam nekoliko prijazni«, skrbeti za to, da oni s papirja preidejo v življenje; zapreke realizacije zakonov poizkusimo odstraniti s tem, »da združeni z narodom glasno zabtevamo svoje pravice v t a b o r i h« — in tu Raič pripominja: »Beseda t a b o r se krasno prilega narodu zbranemu ter združeno in skupno se borečemu zoper tujenje« — »to je, v velikih narodnih sbodih pod milim nebom«. Nato poroča Raič, da se je cvet slovenskega razumištva (!) na Spodnjem Štírskem pogovoril dne 7. malega srpna (= julija) o programu, ki naj bi veljal za vse slovenske tabore⁴⁴⁾, ter naznanja, da se »prvi tabor napravi v Ljutomeru dne 9. velikega srpna (= avgusta), drugi nekoliko pozneje v Savinski dolini«. Da je Raič pri sestanku dne 7. julija, ko se je sklenilo taborovanje in ko se je sklenila prireditev prvega slovenskega tabora v Ljutomeru, igral važno ulogo, se vidi že iz tega, da je baš on v Novicah poročal o sestanku in njega sklepih. Pozivajoč se na to Raičevo poročilo, je nato 25. julija 1868. mogel dr. Valentin Zarnik, takrat koncipient ljutomerskega advokata dr. J. Ploja, javiti, da je vlada ljutomerski tabor dovolila (Novice, 21. julija)⁴⁵⁾.

⁴³⁾ V Ljutomeru se je proslava sv. Cirila in Metoda vršila 6. sept. 1863. (Opisana je v Novicah tega leta št. 38, 39 in po Novicah v Slekovčevi kroniki ljutomerske župnije.) Slavnost se je vršila »pri Zemljičevem hramu«, t. j. pri Zemljičevi vili, ki stoji visoko nad Ljutomerom ter undi prekrasen razgled po štavniških, mnrskopoljskih vaseh in po Prekmurju. Če Raič v našem tekstu govori o »Gomili pri Ljutomeru, treba besedo »gomila« razumeti kot obče, ne kot lastno ime, torej — hrih. Vilo je sezidal ljutomerski župnik dr. Anton Klemenčič, a 6. VIII. 1865. je vila prešla v last Matije Zemljiča (pravijo, da jo je župnik Klemenčič prav za prav zakartal). Sv. Cirila in Metoda so proslavili tudi v Celju, 5. julija 1863., v Ptuj pa se je v njun spomin ustanovila čitalnica.

⁴⁴⁾ Spričo škodljivega dnalizma, ki se je Raiču zdel nekaj, čemur ni primere v Evropi, se mu je že l. 1867. (Novice, 7. VIII.) zdelo primerno, mialiti na Zedinjeno (administrativno) Slovenijo.

⁴⁵⁾ Ljutomer je takrat imel že svojo čitalnico. Ta je na pr. 7. junija 1868. priredila

IV.

Med ljudstvom malonedeljska »bèseda« ni pozabljena do današnjega dne. Stari ljudje, ki sem z njimi o tem govoril, ki so okoli leta 1867. bili otroci, se je še vsi spominjajo. Kar so mi povedali o njej Vekoslav Razlag, Anton Bolkovič, Arnej Voršič in Cila Gregoričeva pa Marija Matjašič, to sem že povedal v svoji razpravi. Stara Frasovka v Bučkovcih, tam na poti proti Kuršenskim bregom, se spominja, da je bila svečanost, čeprav ona sama ni bila tam. Mati in teta gospe Lojze Kupljenove in Marije Senčarjeve sta svojima hčerama često pripovedovali o zboru na Stranjšakovem travniku, prav tako gospodu Martinu Spindlerju pokojni njegov oče.

Bila je to pač prva tako velika narodna svečanost pod milim nebom, že zato je ostala ljudem v tako posebnem in trajnem spominu. »Vse je krasno bilo«, mi je rekla Cila Gregoričeva. Matjaš Gregorič in njegovi študentje so jo, desetletno deklico za roko odvedli na svečanost. Dvanajstletni Vekoslav Razlag se je z očetom ob 5. uri zjutraj vrnil s svečanosti.

Izmed kmetov malonedeljske župnije, ki so že takrat bili posebno narodno zavedni, moremo tu navesti: Jurija Stranjšaka in Jurja Hrašovca v Bučkovcih, Razlaga in A. Božiča v Radoslavcih, Gregoriča v Bodislavcih, Granfola — Voršiča in Antona Slamo v Moravcih (sosed Granfолоvih), cekmeštra Rantašo. »Niso se ničesar bojali«, mi je rekel o njih Vekoslav Razlag. Vsaj o nekaterih izmed teh moremo misliti, da so leto dni pozneje (1868.) bili tudi na ljutomerskem taboru. Gospa Mimi Erjavčeva v Ljutomeru, r. 1865., ki ji je mati bila Kupljenova iz Žiblove, mi je pravila, da so na ljutomerski tabor prišli n. pr. Juri Stranjšak iz Bučkovec ter brata Josip in Anton Kupljen iz Žiblove.

Za podrobno narodno socialno zgodovino bi bilo zanimivo vedeti, kako to, da so baš ti in ti kmetje bili tako narodno zavedni in s tem duhovno-napredni. Jurij Stranjšak je bil brat rodoljubnega Vrazovega prijatelja, poznejšega župnika Antona Stranjšaka; Hrašovec je menda sam nekaj študiral; Gregoričevim je bil Krempel krstni boter; Razlag je bil brat Radoslava Razlaga, Anton Božič je baje k Radoslavu hodil po knjige in postal tako narodno zaveden. Kmet Andraš Andrašič je zelo ljubil knjige: dijaki so hodili v njegovo hišo.

Poročevalec o malonedeljskem ljudskem zboru rad, s častjo in hvalo, navaja tukaj njih vredna imena.

Zusammenfassung.

Der Autor, Dr. Fr. Klečič, Universitätsprofessor in Zagreb, gibt eine detaillierte Darstellung des großen nationalen slowenischen Volksmeetings, das am 15. Sept. 1867 in Mala

»besodo«, ki so na njo prišli gostje tudi od drugod: »mnogobrojni narodnjaki iz Središča z županom Dečkom na čelu, precej jih je bilo tudi iz Ormoža, »iz Velike nedelje so se celo s trobojno zastavo pripeljali« (poročja v Novicah 24. IX. 1868. A. K., sigurno Anton Klemenčič).

Nedelja, Bezirk Ljutomer, abgehalten wurde. Die Anregung zu dieser Volksversammlung ging von der Čitalnica (Leseverein) in Ptin aus, beziehungsweise von deren Ausschußmitglied Božidar Raič, damals Kaplan in St. Barbara v Haložah. Das Meeting galt unmittelbar der Ehrung des Andenkens des im Jahre 1844 verstorbenen Volksfreundes, Pfarrers in Mala Nedelja Anton Krempel, der ein Vierteljahrhundert früher eine national gehaltene in slowenischer Sprache geschriebene Geschichte der steierischen Slowenen, ein wahres Volksbuch, verfaßt hat, aber das Volksfest ging in seinem nationalen Charakter über dieses spezielle Ziel hinaus. Ein eigens für das Meeting geschriebene Drama: »Samo, prvi slovenski kralj« (»Samo, der erste slowenische König«) hat die Statthalterei in Graz verboten; eine Huldigungsansprache an den Kaiser wurde von dem anwesenden Kommissär der Bezirksbehörde in Ljutomer an Ort und Stelle oktroyiert. An dem Meeting nahm das Volk aus dem Gebiete zwischen der Drava und der Mura, aber auch aus Prekmurje in Massen teil. Noch heutzutage erinnern sich alte Leute in Mala Nedelja sogar an Einzelheiten des Meetings, ein Beweis, wie dasselbe der Stimmung des Volkes entsprach und wie es auf dieselbe gewirkt hat. Die im Sinne größerer politischer Freiheit veränderten Verhältnisse des Jahres 1868 erlaubten es, in diesem Jahre in dem nicht weit entfernten Ljutomer den ersten nationalen »Tabore« mit angesprochenem politischen Programme zu veranstalten. Das Volksmeeting von Mala Nedelja im J. 1867 hieß noch nicht »stahor«, sondern »hšeda«, steht also am Schlusse der Reihe jener Volksfeste, die in früheren Jahren unter diesem Namen an verschiedenen Orten abgehalten wurden.

Prigodna gledališka igra „Samo“ in nje avtor France Remec.

Fr. Hlešič.

V prikazu narodne, ljudske svečanosti pri Mali Nedelji v Slovenskih goricah dne 15. sept. 1867 govorim tudi o gledališki igri, ki jo je za to priliko napisal France Remec, »modroslovec v Kranju«, in ki je dobila prvo nagrado Božidara Raiča: »Samo, prvi slovenski kralj«.

Tu hočem sedaj podrobneje govoriti o tej gledališki igri in nje avtorju. Igra ima kulturno-zgodovinski pomen.

I.

„Samo, prvi slovenski kralj“ (1867).

Najprej si ogledajmo dramo samo!¹⁾

O zgodovinskem Samu nam tu ni treba govoriti; kdor se je malo šolal, pozna Sama, Franka, prvotno trgovca, ki je v 7. stoletju osnoval slovansko-

¹⁾ Popolni nje naslov se glasi: Samo prvi slovenski kralj. Gledališna igra v treh činih. Prisojeno jej je prvo darilo Haložana B. R. — Spisal France Remec, modroslovec v Kranju. Založil Raičev Božidar. — V Mariboru 1867. Natisnil Ed. Janžič. — Str. 58.

državo, segajočo od čeških do slovenskih dežel. Vpraša se pa, kako je Remec postopal s to zgodovinsko snovjo.

Kje in kdaj se godi dejanje Remčeve igre? Remec nam sam pravi, da se »čin godi v Vogastogradu, ki je stal v desnem bregu Mure na Štajerskej zemlji, in v vogastograjskoj okolini 630. leta«. Ni sicer rečeno, kateri del toka reke Mure naj si mislimo (okoli l. 630. bi si mogli misliti že Slovence daleč proti Gradcu in preko Gradca), vendar je sigurno, da treba v igri misliti na obalo reke Mure ob Slovenskih goricah, saj se v igri govori o Pesnici in Ščavnici kot o rekah, ki so blizu pozorišča dogodkov. Remec je torej Vogastograd lokaliziral ob Muri nekje v radgonskem okrožju; ta lokalizacija je čisto naravna v igri, ki naj bi se igrala na svečanosti v Slovenskih goricah²).

Zgodovina je Remcu dala Sama. Kaj pa je z drugimi osebami njegove igre?

Poleg igre so v igri še te-le osebe: B o g u v l a s t, »poganskih Slovencev veliki duhoven«; A l k ū n, »starejšina in vodja podravskega kmetom«; V s e v i d, »starejšina in vodja vogastograjskega kmetom«; Č e d o l j u b, »župan in Vsevidov zet«; D o b r a n a, njegova žena; V i š n j a, njegova hči; B e r i s l a v, kmet; frankovskega kralja D a g o b e r t a sel; P e s o g l a v e c. Dva N e m c a. »Nekteri starejšine in župani.«

Kakor vidimo, imajo »vogastograjski«, t. j. obmurski in obdravski Slovenci, svojega vrhovnega svečenika, dva »starešini in vodje« ter še več starešin in županov; kralja prvotno nimajo. Imena vseh teh dostojanstvenikov so izmišljena, ali so slovanska (razen imena Alkūn, ki ga je pa Remec sigurno tudi smatral za slovansko), kakor imajo sploh vse slovenske osebe v igri slovanska imena: Čedoljub, Dobrana, Višnja, Berislav so čisto jugoslovenska imena; Boguvlast bi mogel biti Čeh (res ga navaja Jungmann, 1835, kot moško ime), ali ga nabajam že v »Občem zagrebačkom kalendaru« okoli l. 1849./50., in sicer v mesecu januarju (Boguvlast, pozneje: Bogovlast); Vsevid je morda skonstruiran, formalno po primeru kakšnega Svevlada (Svevlada), stvarno pa po želji, da hodi starešina vogastograjskih Slovencev v s e v i d e n, t. j. najmodrejši. Kar se tiče Alkuna, opozarjam, da se v omenjenih »Občih zagrebačkih Kalendarjih« baš poleg Boguvlasta nahaja žensko ime: Alkuna (v kakem drugem kalendarju je bilo sigurno tudi moško ime A l k u n, zakaj v srbskočeškem »Imeslovu itd.« Ivana Pačića in Jana Kollárja iz l. 1828. (Budim) nahajam med imeni, izvedenimi od slovanskih korenov, moško ime: Alkun, žensko: Alkunja od korena alk — lak, lakom,

² Tudi Krempl je menil, (»Dogedivšine«, 60 op. 2, da je »Vogastgrad mogel na Koroškem ali v naši Štajerski biti«, ali on je najbolj mislil na Voigtsberg, torej na srednjo, danes nemško Štajersko. V tem se je že Krempl razločeval od P. J. Šafařika, ki mu je sicer v mnogočem bil vir; Šafařik je Vogastisburg iskal na Češkem (Slov. Starožitnosti, izdanje iz l. 1863., II, 437). Današnja zgodovina postavlja Vogastisburg na Češko, v Ubořt (Kos Milko, Zgodovina Slovencev itd., 1933, 53), v Burberg pri Kadanju v današnji sudetski Nemčiji.

Alkun je oni, ki želi kaj, hoče kaj; Remec je dal akcent na *u* morda zato, ker mu je ime potem bolj zvenelo kakor Valjkun). Po tem takem smemo reči, da je Remec v svojo dramo prenesel jugoslovenska imena, ki so kot taka sploh znana ali pa so se v njegovih časih nahajala vsaj v koledarjih. Remčeva igra je pač prvi slovenski literarni proizvod s takimi imeni ter je v tem oziru nekaj prednik »Tugomeru«.

Dejanje drame je to-le: V prvem dejanju, ki se godi v Čedoljubovi biši blizu Vogastograda, pride vest, da pesoglavci (Avari) zopet divjajo od Pesnice in Ščavnice ter se bližajo Muri (prišli bi bili torej z dolnjega Ptuiškega polja); Slovenci sklenejo vstajo proti njim, da zdrobijo verige (podložništva). V drugem dejanju, ki se godi pred Boguslavovo hišo v Vogastogradu, čujemo, da se poleg Psoglavcev bližajo tudi Nemci; starešine izbero, »kakor velewa naših dedov stari običaja«, vodnika, in sicer Sama, ki izvolitev sprejme. V tretjem dejanju, ki se godi v taboru na vogastograjskem polju, Slovenci, združeni v slogi, v bitki premagajo sovražnike. V spomin na to zmago, ki so si jo priborili pod Samovim vodstvom, si Slovenci Sama izvolijo za kralja; Samo sprejme izvolitev.

V zgodovini je Samo frankovski trgovec, ki je od l. 623. dalje organiziral slovansko državo, naš pisec pa ga smatra za Slovenca, ki se samo blini za tujca, zato da ga sovražnik ne bi zalezoval (za Slovenca, »gorutanskega tržca« ga je smatral tudi Kreml, »Dogodivščine« 59, posebno op. 2; Šafařík ga je smatral (II, 435) za Slovana iz Batavije, Nizozemske). Slovenci si ga v naši igri izberejo za kralja šele po bitki pri Vogastogradu (l. 630.), pri Kremlu si ga izberejo že prej, l. 623., kar osem let pred bitko pri »Vogastem ali Vogastogradu«, ki je pri njem bila l. 631. Ta izprememba je bila v drami potrebna že zato, da bo konec igre bolj efekten, a je obenem pomirjevala romantično slovansko ustavno zavest in vest, ki načeloma ni pripuščala kraljevanja, nego se je držala nekakšne republikanske demokracije; sam Remčev Samo pravi, ko so ga Slovenci izbrali za kralja, da »naši dedi niso kraljev imeli, marveč so z njimi starejšine in župani vladali, po zakonih, ktere si je narod sam ustvaril«; v tem slučaju so Slovenci mogli izjemo napraviti v svojem ustavnem redu, ker si je Samo v tako velikem dogodku, kakršen je bila bitka pri Vogastogradu, s svojimi izrednimi voditeljskimi sposobnostmi pridobil za nje izredne zasluge. V naglašanju onega ustavnega načela, posebej v zvezi z izvolitvijo Sama za kralja, gre Remec v svoji igri mnogo dalje, nego je šel Kreml v »Dogodivšinah«³⁾ — seveda, Remec je pisal l. 1867., Kreml pa pred »marcem«.

³⁾ Tudi Kremlu je življenje starih Slovencev (Slovanov) brez kraljev, duhovnikov in župane imajo (»Dogodivščine«, posebno str. 17, 44), ali pri Samovi izvolitvi za kralja tega Kreml ne naglašja; pri njem se Samo Slovincem »poslavi za prednjara« (pač sam?) »ino tole vse nad Avaro sopeče Slovence pod svojo zastavo vkupzbere« (59), zdi se celo, da Kreml obžalnje, da po Samovi smrti ni ostalo močno kraljestvo, pravi namreč (60/61): »Kak je pa (Samo) (658) bil vmerl, so Slovenci, kak je prejd pri njih vpelano bilo, se supet

Moramo sicer misliti, da je Remec kot vir rabil Kremplo; to se nam vidi tem naravneje, ker je pisal zgodovinsko igro baš za Kremplovo svečanost, a povsem se ga ni držal.

Med onimi dejstvi, ki kažejo na to, da je Remec čital Kremplo, naj posebej navedem še to-le: Frankovskega kralja sel pravi pri Remcu (49): »Kako bi mi, ki smo božji hlapci, z vami, ki ste psi, prijateljstvo sklenoli?«, a pri Kremplo govori Samu poslanik istega kralja, »da Frankovje, ki so kristjani ino služebniki božji, nemorejo z' paganskimi psi v' prijateljstvu biti«.

Ko govorim o starejši literaturi, ki jo je Remec rabil ali poznal, naj še omenim, da se nam v njegovi igri včasih zdi, kakor da bi čuli — če to niso loci communes — odmeve iz »Krsta pri Savici«; Samo pravi (29): »Ali zmagamo ali junaški umremo«, a Vsevid (39): »... ali se udamo ... ali pa se po junaško branimo. Od teh pomoči naj si vsak zbere tisto, ktera mu je všeč«. A kakor iz znane slovanske budnice govori Alkun (50): »Zemlja ga požrla, ki odpada«.

Remčeva sodobnost pa se oglašja v drami iz takih-le besed Vsevidovih (21): »... sam veš, da Slovani nimamo prijateljev na svetu, a sovražnikov od sile. Povsod nas tujec gazi in še v svojej zemlji, katero so nam zapustili slavni naši dedi, nismo svoji gospodarji, nego tujcem hlapci ...«, ali zato ne obupujejo, nego Vsevid za njih govori: »Tuje gospodarstvo nam preseda, naveličali smo se jim hlapčevati«, a Samo pravi na koncu (59): »A vi bratje! me podpirajte na čast in blagor narodu in domovini! Bodimo vedno složni, ker le sloga jači, nesloga tlači! Današnja zmaga vam svedoči, kaj Slovan zamore, če je složen!«

Začudimo se v prvem trenutku, da Kranjec Remec v igri, namenjeni Slovenskim goricam, med sovražniki Slovencev navaja tudi Italijane, češ, »napadajo nas Nemci, Talijani in pa Obri ali Pesoglavci« (Vsevid, 21), in zopet (23): »Moravane, Čehe in zapadne Gorotane je (Samo) že podkuril proti zatiralcem Nemcem, a Kranjce proti Talijanom«; to bomo pa razumeli, ko si ogledamo Remčevo življenje.

II.

France Remec.

(Življenje nesrečnega bohema.)

Kdo je bil Fr. Remec, pisec te gledališke igre, prigodnice iz l. 1867.?

O njem se doslej pač nikjer ni pisalo in ni mi bilo lahko zbrati podatke o njegovem življenju.

Edini potokaz, ki sem ga imel, ko sem začel iskati podatke, je bila označba na naslovnem listu igre: »modroslovec v Kranju«. Ko bi ne imel tega podatka, bi mogel, sodeč po imenu, samo misliti, da je bil kje na Gorenjskem

na več rodov pod svoje od njih izbrane vojvode podali ino tak se razklali, tak je tedaj tudi njihova moč se razdjala, slovensko kraljestvo je razpalo na male razlomke...

doma; seveda bi išoč kmalu bil v okolici Kranja, zakaj v bližini Kranja se nahajajo še dandanes Remci, tako v vasi Rupa. Baš na Rupi je bil decembra meseca 1850. rojen **F r a n c R e m e c**, ki je pozneje postal poštno-telegrafski uradnik (služboval na zadnje v Trstu), se bavil z ruščino ter pod imenom »Kmetov« (njegovi domači hiši se je reklo »pri Kmetovih«) prevajal iz ruščine, prevel n. pr. Turgenjeva »Lovčeve zapiske«, a umrl v Ljubljani 4. nov. 1883. (njegov sin je dir. Bogomil Remec v Ljubljani). Ali pisec naše drame ne more biti ta Fr. Remec; zakaj ta-le Remec (z Rupe) je vstopil v gimnazijo šele leta 1862. (v Kranju) ter končal četrti razred 1866., torej l. 1867. še ni bil »modroslovec« (študent filozofije).

Ker je pisec drame leta 1867. bil že v filozofskih študijah, je jasno, da je takrat bil že preko 20 let star, da je gimnazijo moral končati okoli l. 1866. To preudarjanje mi je kazalo pot za iskanje podatkov; posrečilo se mi je jih zbrati toliko, da morem sestaviti celoten življenjepis.

Naš France Remec je bil rojen v Kranju dne 22. januarja 1846.; oče mu je bil Jernej, kocar (»Kotzenmacher«) in hišni posestnik v Kranju⁴⁾, a doma z Rupe pri Kranju⁵⁾.

L. 1857. je France Remec vstopil v gimnazijo v Ljubljani (Kranj je dobil gimnazijo in sicer nižjo, šele 1861.), a v šolskem letu 1859./60. je, v III. raz-

⁴⁾ Jerneja Remca hiša je bila hiša št. 159, danes št. 9 v Bleiweisovi ulici. Da je bil France rojen pod številko 159, je izrecno navedeno v kratni knjigi župnije v Kranju; a tem pa se ne ujema poročilo g. prof. dr. Jos. Zontarja, da je Jernej imel to hišo šele od l. 1819. (sedaj v njegovi »Zgodovini mesta Kranja«, 387), da bi jo bil torej kupil šele tri leta po Francetovem rojstvu; morda si je to nasprotje tolmačiti tako, da je Jernej Remec do l. 1849. samo stanoval v hiši št. 159, a omenjenega leta pa je bišo kupil. (Ko se je Jernej 15. febr. 1843. ženil, je stanoval v hiši št. 187, njegova nevesta Marija Verdri, dekla, pa v hiši št. 184, torej sta ženin in nevesta stanovala v bližini hiše št. 159.) Jernejeva kocarija sama pa je bila v Savskem predmestju št. 41, danes Kosovska nlica 22. Jernej je imel več otrok, poleg Franceta še Jerneja (r. 1844.), Marijo 1847., Ivana 1850. (ki je 1862. vstopil v gimnazijo v Kranju, a je v četrtem razredu 1865./66. padel), in Josipa 1852. (ta je bišo v Kranju št. 159 leta 1890. prodal). Jernej je umrl l. 1865. (po Zontarjevi knjigi Zgodovina mesta Kranja, 387, bi se moglo zdeti, da je umrl 1869.).

⁵⁾ Jernej je bil rojen 17. avg. 1812. na Rupi, hiša št. 19; oče mu je bil Urban, »Hühler«, mati pa Marija Sorman. Jernej je imel tri brate, dva ata študirala, eden izmed njih je bil Fr. Remec, r. 3. dec. 1810. (kot njegov oče se izrecno navaja Urban, »Ganzhühler« na Rupi, ali ta sin mu je rojen na Trati — ne vem, kako to), gimnazijo a filozofijo je končal v Ljubljani 1834., bil dolgo časa (vsaj že 1856.) kaplan pri Sv. Antona v Trstu, »vrh rodoljub in podpiratelj naroda« (Edinost 8. VII. 1876.), umrl v Trstu 28. jun. 1876.; — drugi študirani Jernejev brat je bil Primož Remec, r. 6. jun. 1823. na Rupi št. 19, je 1836. vstopil v gimnazijo v Ljubljani, a je bil tukaj samo v prvi šoli, pozneje ga nahajamo na gimnaziji v Gorici, kjer je »retoriko« (6. razred) končal 1842., potem pa vstopil na filozofijo v Ljubljani, ki jo je končal 1844. Okoli 1862. je bil že župnik v Škofji Loki ter bil med prvimi, ki se je tega leta vpisal med člane Čitalnice v Kranju; umrl je kot župnik v Škofji Loki 29. jan. 1878. (Gospod Valentin Košir v Škofji Loki na Poljanski cesti, ki je k župniku Remcu v šolo bodil, mi je rekel, da je bil župnik Remec veselo narave, da je rad pil in da je nekoč svoje šolarje vodil na izlet na Rupo.) Tretji Jernejev brat je bil Josip, ki je ostal

reda, padel⁶⁾). Součenci so mu bili med drugimi Otmar Bamberg, poznejši knjigarnar, Julij Glowacki, pozneje gymn. profesor in direktor, in Josip Jurčič.

Ponavljal pa Remec tretje šole ni v Ljubljani (sploh se nikoli več ni vrnil v ljubljansko gimnazijo), nego jo je ponavljal v Varaždinu; tukaj je tretji razred v šolskem letu 1860./61. končal kot odličnjak, četrti po redu. Kako to, da je šel repetirat tako daleč? V istem razredu varaždinske gimnazije nahajam onega leta dijaka Petra Valjavca iz Srednje Bele na Kranjskem, a kot profesorji so na varaždinski gimnaziji takrat delovali Gorenjci Valentin Mandelc, Matija Valjavec in Sebastijan Žepič; Mandelc je v Remčevem razredu poučeval latinščino, grščino in »ilirščino«, bil je tudi razrednik temu razredu. Po takih osebnih zvezah je pač Remec prišel v Varaždin, v svoj »refugium«.

Najsi bi tudi bil nivô varaždinske gimnazije drugačen nego nivô ljubljanske, vendar je značilno, da je ljubljanski dvojkaš Remec kot repetent v Varaždinu postal odličnjak. Vidi se pač tudi v tem, da je mogel, kadar je hotel.

Nemirni Remec pa kljub svoji odliki po končani tretji šoli ni ostal v Varaždinu. L. 1861./62. ga nahajamo v četrti gimnaziji v Novem mestu, ki so jo takrat vodili frančiškani. Tudi v Novem mestu ni bil slab dijak, vendar ni bil odličnjak (med 35 učenci je bil po uspehu 12.). Ne morem reči, zakaj se je iz Varaždina bil preselil v Novo mesto; morda samo zato, ker je Novo mesto njegovemu Kranju bilo vendarle nekoliko bližje nego Varaždin; morda mu je Varaždin, vsaj l. 1860., bila samo »tranzitna« postaja.

Ali Remec ne ostane v Novem mestu; l. 1862./63. ga nahajam zopet v Varaždinu, v peti šoli, a 1863./64. istotam v šesti šoli; v peti šoli je peti odličnjak, a v šesti četrti. V petem razredu ga je grščine učil Matija Valjavec, hrvaščine pa Vinko Pacel, v šestem razredu ga je Valjavec učil latinščine in grščine, hrvaščine Pacel, ki je v Remčevem 6. razredu, 1863./64., za nalogo dal prevajanje Herderjevega članka o narodnem ponosu, članka, ki se je nahajal v nemški čitanki⁷⁾. Zgodovine je Remca, kakor že prej v tretji šoli, tudi v petem in šestem razredu učil Slavoljub Streer, ki je bil v 6. razredu Remcu tudi razrednik. Streer je bil, kakor kaže že njegovo ime Slavoljub, prav »slavoljuben«; v »Izvestju« varaždinske gimnazije za l. 1865. je priobčil razpravo: »Neke misli o „občoj historiji“ kao predmetu gimnazijske obuke«; v njej pravi ironično o nemških zgodovinarjih, da po njih mišljenju »veli-

doma na posestvu na Rupci, sin tega Josipa je bil Frane Remec — »Kmetov«, ki je prevajal iz ruščine in ki sem že gori dal nekaj podatkov o njem.

Naš France Remec, »modroslovec v Kranju«, je imel torej tri strice, dva duhovnika in posestnika na Rupci; France Remec — »Kmetov« mu je bil bratranec.

⁶⁾ Tudi v prvi in drugi šoli je v prvih semestrih padel, v drugih semestrih je izdelaval, ali je bil med zadujimi, ki so izdelali. Bil je očitno zelo uemarljiv, v prvem semestru prve šole ima »Fleiß: wechselnd«, a v tretji na koncu: gering. Celo iz verouka je imel v prvem semestru prve šole: »ausreichend, theilweise mangelhafte Aneignung«. V slovenščini je bil boljši, poučeval je Ivan Pogorelec.

⁷⁾ Rabila se je nemška čitanka za višje razrede J. Mozarta, II. del.

čanstvene borbe n. pr. čeških Slavjanah proti navadi tujinstva jesu samo bune proti odvličnoj i božanskoj moći nĕmackih cesarah. O drugih Slavjanah, čim dalje prema iztoku ili jugu, skoro nije vrĕdno govoriti, to je sve samo „Barbarei des Ostens“.

Kar zlepa nam Remec zopet izgine. Od l. 1864. dalje ga ni več v Varaždiru. Kje ga bomo sedaj našli? Kje je študiral 7. in 8. razred gimnazije? Ta dva razreda je študiral na nemški državni gimnaziji v Trstu; v Tratu je tndi maturiral, l. 1866.⁹⁾ Z njegovim bivanjem v Tratu si bomo tolmačili to, da v svoji drami, namenjeni Slovenskim goricam, kot sovražnike Slovencev v 7. stoletju navaja tudi Italijane (baš »Italijane«, ne morda Longobardov).

Jesen 1866. se je Remec vpisal na dunajski univerzi, in sicer na filozofski fakulteti¹⁰⁾; v zimskem semestru je poslušal eksperimentalno fiziko pri prof. Langu, teorijo algebraskih enačb pri prof. Petzvalu, algebrasko analizo pri prof. Weissu ter končno staroslovensko gramatiko in primerjajočo sintakso slovanskih jezikov pri Miklošiču¹¹⁾. Vidi se, da mu je stroka bila fizika in matematika, a slovansko zanimanje ga je privedlo tndi k Miklošiču.

To je torej oni »modroslovec v Kranju«, ki je poleti 1867. za Božidara Raiča napisal igro: »Samo, prvi slovenski kralj«.

Ali ta naš modroslovec že v letnem semestru istega leta ni bil več vpisan na dunajski univerzi (sploh ga odslej dalje na tej nniverzi ni več). Ko je pisal igro, je res bil »modroslovec«, ali že ne na Dunajn, nego samo v Kranju. Med nekdanjimi člani Čitalnice v Kranju se navaja tudi »Remec Franc, modroslovec (Dunaj)«¹¹⁾; bil je član te čitalnice pač baš l. 1867./68.

Kako pa to, da je pri natečaju za prigodno dramo, ki naj bi se igrala na Kremplovi svečanosti pri Mali Nedelji v Slovenskih goricah, konkuriral tudi študent, doma iz Kranja, torej iz slovenske pokrajine, ki je daleč od Mnre in Drave? Seveda, če je že konkuriral, je naravno, da je dramo lokaliziral v pokrajini, kateri je svečanost pred vsem bila namenjena.

Ko hočemo odgovoriti na ono vprašanje, se moramo spomniti, da je Remec tri leta štndiral v Varaždinu, torej v mestu, ki je geografsko blizu Raičevim Halozam in Slovenskim goricam in ki je takrat še bilo v tesni kulturni zvezi s sosedno Štajersko, posebno po svoji gimnaziji. V tretjem gimnazijskem razredu je imel Remec v Varaždinu nekoliko sončencev iz sosednih

⁹⁾ Da je Remec v Trstu maturiral, to sem že vedel, potem pa mi je iz progremov tržaške gimnazije podatke s njegovih študijah izpisal g. direktor dr. Janko Šlobinger. — Kaj je Remca spravilo v Trst? Ali samo njegov nemirni temperament? V Trstu pri Sv. Antonu je takrat (vsaj že 1855.) služboval rodoljubni kaplan Fr. Remec, njegov stric (o njem gl. goril).

¹⁰⁾ Varuh mu je bil Remec Josip, posestnik na Rupi, njegov stric.

¹¹⁾ Te podatke so mi na mojo prošnjo poslali iz arhiva dunajske univerze.

¹²⁾ »Narodna čitalnica v Kranju 1863—1913« (Kranj, 1913, tiskana zgodovina te čitalnice). Čitalnica v Kranju je na pr. l. 1863. poleg slovenskih listov imela naročenega tudi hrvatskega »Glasnik«; l. 1864. je Čitalnico posetil Adolf Veber-Tkalčević, l. 1865. Jakob Gomilšek, r. 1843. pri Sv. Bolfenku v Slov. goricah, takrat teolog.

štajerskih krajev¹²⁾: Franja Matjašiča iz Radoslavca, Jakova Šošteriča od Velike Nedelje, Davorina Meška iz Pušenec (poznejšega rodoljubnega župnika pri Kapeli nad Radenci), Mija Tropa od Velike Nedelje, Antona Irgoliča od Sv. Tomaža pri Ormožu, Davorina Höniga iz Ljutomera, Franja Ozmeča od Sv. Lenarta (pač pri Veliki Nedelji), Mata Marina iz Savca, Ivana Dornika s Huma pri Ormožu, Ivana Pušenjaka od Sv. Križa (na Murskem Polju, iz »Nove vesi«); — Matjašič, Šošterič, Irgolič, Meško, Marin, Pušenjak so Remcu, poleg Valjavca, bili tovariši tudi v 5. šoli in (razen Pušenjaka) tudi v šesti¹³⁾. Zelo verjetno je, da je Remec z enim ali drugim izmed teh tovarišev kdaj pogledal čez Dravo v Slovenske gorice, morebiti tudi v Haloze b kaplanu Božidarju Raiču pri Sv. Barbari; vemo, kako je Raič, vsaj pozneje kot župnik istotam, rad pri sebi gostil rodoljubne dijake. Ker je bil Remec dne 15. sept. 1867. na Kremplovi svečanosti pri Mali Nedelji edini Kranjec, smemo misliti, da se je baš z Raičem (t. j., z Raičem in z drugimi gosti) iz Ptujja pripeljal k Mali Nedelji.

Tako nam postaja jasno, kako to, da je »modroslovec v Kranju« napisal dramo za svečanost v Slovenskih goricah, ki so mu geografsko bile oddaljene, in da je svojo dramo znal tam lokalizirati¹⁴⁾.

Gimnazijska izvestja in univerzitetne matrikule so me z l. 1867. zapustile. Kje naj iščem Remca dalje?

V rojstnih knjigah dekanije v Kranju sem pri vpisku rojstva Fr. Remca našel to-le beležko: »25. I. 1869 in Gorica zu den Protestanten Augsb. Conf.

¹²⁾ »Prvi odlikač« je bil Andrija Kocian iz Središča na Štajerskem, ali ta je umrl že 26. VI. 1862.

¹³⁾ Kakor vidimo, so v Varaždinu štajersko-slovenski Martini, Franci, Mihali, Matjaši, Jakobi (-pi) postali: Davorini, Franji, Miji, Mati, Jakovi ... Josip Mibelč, doma od Sv. Rolfanka na Kogu, poznejši nadučitelj pri Sv. Juriju na Ščavnici, ki je bil na varaždinski gimnaziji ono leto za Remcem, je bil v 5. šoli (1863./64.) v »Izvestju« gimnazije zapisan kot doma od sv. Vukoslava n Štajerskoje. Kar se tiče Remčevega imena in priimka, je stvar ta-le: v krstni knjigi je zapisan kot Franciscus Remiz, v ljubljanski gimnaziji je Remiz Franz, v Varaždinu Remic Franjo, v Novem mestu Remic Franc, v Trstu je prvo leto Remic Franc, drugo leto (1866.) pa že Remec Franz, na dunajski univerzi je Remec Franz. Remec je torej postal 1866. v Trstu. V naslovu gledališke igre (1867.) je Remec in pa Francee.

¹⁴⁾ Jezik njegove drame je vobče slovenski književni jezik, kakor so ga takrat pisali, vendar opazamo v njem nekatere znake narečja Slovenskih goric; te je v jezik igre spravil pač nje založnik Rožidar Raič. Taki znaki so: glagoli druge vrste imajo vrstno spono -no-: natiol, vrnola (vrnole), ubegnoli, vzdignoli, odrinola, sklenoli ...; — na Raičevo domovino kažejo besede ozir. njih oblike: nocoe, pačči se, odnikod, druga nič (= drugoga nič), niti (= niti), nijenega (dvakrat), menda tudi: dedek; — težko je reči, ali sta Remčeva ali Raičeva ilirizma: dakle (29, 32), otima (45); ilirizem bi ntegnila biti sintaktična zveza: »... z njimi (našimi dedi) so starejšine in župani vladali«; — mesto »biša« se rabi »koča« (približno tako se rabi ta beseda n. pr. že v lvanjkoveih pri Svetinjah, torej ne daleč od Raičeve domače župnije).

Knjižica je morala v Slov. goricah priti med ljudi, vsaj jaz sem jo v dijaških letih imel in ne spominjam se, da bi jo bil v kakšni knjigarni kupil.

übertreten. A. Mžec (=Mežnarec) in: »Laut Zuschrift d. f. m. (?) Ord. Gorica 30. Nov. 1871 Nr. 2033 wieder Katolik geworden. A. Mežnarec m. p. S. Gest. Prot. 1869 N64 u. 1871 N527«.

Remec je torej vsaj že ob Novem letu 1869. bival v Gorici in pač vsaj še koncem leta 1871. Kaj je delal v Gorici? Iz arhiva ordinariata goriške nadškofije je razvidno, da je Remec v Gorici bil bogoslovec (študent teologije); vstopil je v goriško teologijo najbrž 1. 1868., a je bil v njej le malo časa; dne 12. jan. 1869. je ravnatelj goriškega centralnega semenišča dr. Ivan Hrast poročal ordinariatu o Remcu, češ, dalo se je takoj čntiti, da Fr. Remec ne bo dober gojenec, ker je študiral gimnazijo v Ljubljani, Varaždinu, Novem Mestu in zopet v Varaždinu . . . »in res se je ravno kakih deset dni udeleževal pouka, toliko da si je »prišvindlal« oprostitev vojaške službe, zdaj pa le popiva po gostilnab in po noči v zavodu uganja nemir¹⁶⁾.

Ravnatelj Hrast je pač že iz Remčeve menjave gimnazij (mi dodajemo njegovi navedbi še eno gimnazijo, gimnazijo v Trstu) sklepal na njegovo nestalnost¹⁶⁾ in vsi mu moremo pritrčiti. Če pravi Hrast v istem dopisu, da je Remec dve leti študiral na Dunaju filozofijo, to vsaj formalno ni res, zakaj vpisan je bil, kakor smo slišali, na dunajski univerzi le en semester, ali mogoče je, da je na Dunaju svobodno živel delj časa.

Značilen je za Fr. Remca, najprej študenta filozofije (fizike in matematike), potem teologije, njegov prestop k protestantizmu. V tej zvezi navajam to, kar je goriška »Soča« poročala 1. 1872. (I. II., št. 9, 2. marca), da je »protestantsko društvo, katero ima namen biblijo med preprostim narodom širiti, preteklo leto na Primorskem v različnih jezikih prodalo in zastonj razdelilo 3129 iztisov biblije po luteranski prestavi. Med temi je bilo 2737 iztisov v slovenskem jeziku razširjenih. Državni pravnik v Trstu je društvu dovolil, da je smelo tudi po zaporih biblijo deliti . . .«.

Če bi se vprašali, kako to, da je Fr. Remec šel teologijo študirat v Gorico (ne v bližjo mu Ljubljano), ne moremo sigurno odgovoriti; goriška bogoslovna je bila bogoslovski zavod tudi za istrske škofije (a Francetov stric Franc je bil duhovnik v Trstu), drugi njegov stric Primož pa je svoj čas gimnazijo študiral v Gorici.

Iz poznejšega Remčevega življenja morem poročati le malo, in še to je žalostno. Poroča se mi, da je bil nekaj časa pri svojem stricu, že omenjenem župniku Primožu Remcu v Škofji Loki, ter da mu je v pisarni pomagal¹⁷⁾;

¹⁶⁾ To mi je iz arhiva goriškega ordinariata posnel g. Fr. Bevk, pisatelj v Gorici. — Dr. Ivan Hrast, vice-direktor bogoslovskih študij v Gorici (direktor je bil nadškof sam), »rector seminarii«, je bil profesor zgodovine in cerkvenega prava (rojen v Livnu dekanije Bovec 1830).

¹⁷⁾ Tako si Hrastove navedbe tolmači tudi g. Bevk.

¹⁷⁾ Tako je gospodu dir. dr. Simonu Dolarju pravila Marička Kavčič, oskrbnica strotišnice v Kranju.

ker je župnik Primož Remec l. 1878. umrl, si moramo misliti, da je bil naš France Remec v Škofji Loki med 1871. in 1878. Dalje se mi poroča, da je France potem bil občinski tajnik nekje na Notranjskem, da je tam dobil končno odpravnino, a da je ta denar v nekem ljubljanskem hotelu zapravil¹⁸⁾.

Nato je siromašno živel v Kranju. Bajе je Franceta kranjska občina podpirala; bil je v ubožnici mesta Kranja, baje 9 let¹⁹⁾. Začetkom l. 1917. (5. jan.) je bil radi »contusio cubiti sinistri« (radi poškodovanega levega komolca) sprejet na kirurški oddelek ljubljanske bolnice, en dan pred smrtjo pa prenesen na interni oddelek in tu je (za pljučnico in zaradi oslabelosti srca) umrl 16. jan. 1917.; v mrtvaški knjigi je označen kot »samski ubogi, bivši pisarniški sluga«, v bolniškem protokolu pa stoji, da mu je zapuščina bila pisec drame »Samo, prvi slovenski kralj«. Bil je Remec nestanovitne narave; 2.60 Kr.²⁰⁾.

Tako je končal življenja pravdo nekdanji »modroslovec v Kranju« in pisec drame »Samo, prvi slovenski kralj«. Bil je Remec nestanovitne narave; takšnega se je pokazal že kot dijak; končno je bil bohem — siromak.

Stari ljudje v Kranju se ga še spominjajo. Spominja se ga gospa Puppo, 91 let stara; označuje ga kot »velikega čudaka, popolnega brezverca — filozofa«. Spominja se ga dalje gospa Marička Kavčič, oskrbnica sirotišnice v Kranju; tudi ona ve, da je Fr. Remec prestopil v protestantizem, a da se je vrnil v katoliško vero. Kolar g. Šušteršič pa pravi, da je Remec »malo držal na vse, ni hodil v cerkev«.

Bil je Remec, kakor pravi g. Šušteršič, bolj majhne postave in širokih pleč, a kar se tiče družabnosti, zelo molčeč človek; v tem-le zadnjem oziru ga enako označuje gospa Marička Kavčič, češ, Remec je bil »zelo molčeč in sramežljiv ter se je ogibal ljudi«; v Kranju je zahajal nekoliko k rodbini Puppo, kjer so mu dali kaj jesti ali kakšno staro obleko, v Hujah pa k Bitencu (a je »vedno le silno malo govoril«). Sestrična »Kocarjevega Francija«, Francka Jankovič, pravi, da je on bil »majhne, koščene postave«, da je znal 8 jezikov, da je kljub živahnosti značaja bil »preveč zase«, nego da bi se oženil (v Škofji Loki je imel nevesto, ali sam njegov stric župnik Primož Remec je nevesti svetoval, naj si ga ne jemlje, češ, da on ni za ženitev)²¹⁾.

¹⁸⁾ Iz Ljubljane je prišel baje z eno obleko, ki jo je imel na sebi, in majhnim paketom z 2 komadoma perila; to je bilo vse njegovo premoženje (poročilo Maričke Kavčič).

¹⁹⁾ V mrtvaški knjigi drž. bolnice v Ljubljani je zabeleženo, da je Remec v Kranju stanoval pod hišno št. 26 — to je na današnjem Trubarjevem trgu, Pungert, št. 17; to hišo je l. 1851. mestna občina Kranj kupila za ubožnico (Žontar, Zgod. mesta Kranja, 422). — V ubožnici si je baje sam kuhal, včasih sta mu sestrični kaj prinesli. (V Spodnjem Bitnju pri Kranju, št. 5, »pri Lukci« še živi njegova sestrična Francka Jankovič, 85 let stara.)

²⁰⁾ Iz arhiva drž. bolnice v Ljubljani.

²¹⁾ Pri gori navedenih gospoh, ozir. gospodu v Kranju mi je z neobičajno uslužnostjo posredoval g. dr. Simon Dolar, takrat gimnazijski direktor v Kranju. Za to uslugo se mu iskreno zahvaljujem.

Zusammenfassung.

Der Verfasser analysiert das in der vorangehenden Abhandlung erwähnte Theaterstück »Samo, prvi slovenski kralj«; es hat nur eine kulturgeschichtliche Bedeutung, ist ganz im nationalen Geiste des Krenpl und der folgenden Jahrzehnte gehalten und an der Mur, irgendwo in der Nähe von Radkersburg lokalisiert. Der Autor des Stückes, damals Student der Philosophie, gebürtig aus Kranj, verlor sich als Bohème im Leben und starb im Elend.

O ledinskih in hišnih imenih okoli Solčave.

Dr. Fr. Mišič.

Solčavski okraj obsega razprostrano, gorato in raznoliko ohvodje gornje Savinje zapadno nad tako zvano Iglo. Skalna razpoka ob Igli in soteska pod njo z globoko zarezano strugo bistre Savinje, ki kakor vrata odpira in zapira pot v Solčavo, danes nima posebnega imena; pač pa je nekoč imela značilno posebno ime *V r a t a*. To sledi iz besedila gornjegrajske listine iz l. 1268.¹⁾, kjer je označen sedanji solčavski okraj (katastralni občini Solčava in Sv. Dub) z izrazom *Retroportam*, t. j. *Za vrati*. Drug dokaz za to trditev hrani gornjegrajski urbar iz l. 1426.²⁾; tu sta zabeležena dva podložnika gornjegrajskega samostana Jansek vnderm tor (vrata) in Vlrich istotam, dve kmetiji na levem bregu Savinje tik pred Iglo, ki se jih še danes drži domače ime *Zavratnik*. Označha vnderm tor pa dokazuje ne le, da se je soteska in zareza ob Igli tedaj imenovala *Vrata*, temveč tudi, da se do začetka 15. stoletja iz livadnega imena *Vrata*, oz. *Za vrati*, še ni bilo razvilo ali udomačilo sedanje hišno ime *Zavratnik*, ki se je torej iz ledinskega imena izoblikovalo kasneje. Skale, ki leže v strugi Savinje pred Iglo in ki služijo plovcem, da pri naglo narasli vodi ob njih »zabijejo« (ustavijo) plav, se imenujejo *Zavračke* klešče, ne *Zavratnikove*. Naravno. Še preden se je (po 15. stoletju) hišno ime *Zavratnik* razvilo iz ledinskega imena *Za vrati* ali *Zavrata*, je že obstajal in bil v navadi in veljavi pridevek k temu ledinskemu imenu *Zavrački*. Tega neovrgljivega dejstva se je treba zavedati, kadar govorimo o pridevnikih na -ski, ki jih še danes srečavamo vsepovsod, zlasti ob gornji Savinji, v primerih, ko bi pričakovali pridevniško tvorbo na -ov (-ev). Nad Mozirjem je v občini Šmihel Konec s kmetijo *Konečnik*. Jama, ki spada k tej kmetiji, je in se imenuje *Konečja*, ne *Konečnikova*. Na Nazarskem Dobrovlju leži lepa kmetija *Paragojnik*. Njive te kmetije so paragojske, dekleta paragojska; drugače se niso mogla in so se tako morala imenovati, dokler se iz livadnega imena ni razvilo bišno domače ime *Paragojnik*. Ob Ljubnici navzgor, poldrugo uro boda od Ljubnega, so *Rastke*, t. j. *Raztoke*, s cerkvico sv. Miklavža. Po njih je dobil

¹⁾ Orožen, I., Das Benediktiner Stift Oberburg. Marburg 1876, 48—49.

²⁾ Ibidem, 279.

Ráztočník svoje ime. A nihče ne pravi Raztočnikov, temveč Ráztočki Makselj. In Potočka zijalka! Prednik kmetije Potočnik, katere last je znamenita zijalka, je v gornjegrajskem urbarju iz l. 1426.³⁾ naveden kot Martin Im pach (Potoku). Iz prvotnega livadnega imena Potok nastali pridevnik potočki ima tudi oni pomen, ki ga drugod izražajo z obliko Potočnikov. Pristno slovensko livadno ime Potok ali na Potoku so zapisali v nemškem prevodu Im pach in slično v mnogih drugih primerih. Tu samo dva primera za dejstvo, da se je tudi iz takih ponemčenih označb livadnih imen moglo razviti domače hišno ime. V gornjegrajskem urbarju⁴⁾ najdemo v Okonini (Zum Weyngarten) ime Janes im pach. Tu ni zmagalo kakor pri solčavskem Potočniku slovensko livadno ime, temveč nemški prevod in tako imamo še dandanes v Okonini Ampahe. Na Velikem vrhu blizu Gore Oljke v župniji Šmartno ob Paki leži kmetija Držečnik; na prvi pogled skoz in skoz slovensko hišno ime. Res je v imenu skrito slovensko ledinsko ime seča; iz tega je nastalo ime Sečnik⁵⁾. Nemški spolnik der in slovenski Sečnik pa sta dala skupaj hišno ime Držečnik. Iz ledinskega imena Im (Am) Chrumpach sta pa nastali slovenski hišni in družinski imeni Krumpačnik in Krumpej⁶⁾.

Naziv Solčava je komaj sto let star⁷⁾. Razvil se je iz nemške označbe Sulzbach. Sulz pomeni isto in je istega izvora kakor slovenska beseda slatina. Pri Gornjem gradu nahajamo tudi še danes Slatino, ki je navedena v urbarju iz l. 1426.⁸⁾ Če je torej naša Solčava sploh kedaj imela pristno slovensko ime, tedaj se je imenovala Slatina, kar so verjetno pozneje seveda gornjegrajski nemški menihi ali uradniki v urbarju predstavili v nemški »Sulczpach«, ki je pomenil prvotno v listini iz l. 1268.⁹⁾ celotni, tedaj gozdnati, t. j. večinoma še neizkrčeni sedanji solčavski okraj. V solčavskem okraju še danes nahajamo slatine ali kišele vode na ozemlju Klemenškove oziroma Gradišnikove in Žihovtove kmetije, v tako zvani Proštiji, v katastralni občini Sv. Duh. Sicer je danes pojm besede Solčava — Sulzbach ožji in pomeni samo vas, ki je nastala okoli cerkve Marije Snežne; ta sega v svojih prvih postankih nazaj v dobo romanskega sloga in gotovo v čas, ko je bil v 12. stoletju ustanovljen benediktinski samostan v Gornjem gradu, ki je tudi na novo začel kolonizirati in krčiti celi solčavski okraj in s tem navajati v urbarje nemška ledinska imena namesto prejšnjih in starejših slovenskih, kolikor so jih razumeli in znali prevajati.

Drugo krajinsko ledinsko ime nemškega izvora najdemo neposredno pred vasjo Solčavo. Ravni svet na levem bregu Savinje pod vasjo,

³⁾ Ibidem, 286.

⁴⁾ Ibidem, 245.

⁵⁾ Orožen I., Das Dekanat Schalltal, 420.

⁶⁾ Orožen I., Das Benediktiner Stift Oberburg. Marburg 1876. 265, 270.

⁷⁾ Plešič Fr., ČZN XVIII, 8, 15.

⁸⁾ Orožen I., Das Benediktiner Stift Oberburg. Marburg 1876, 231 »Ze Sulze«.

⁹⁾ Ibidem, 51.

kjer stoji gospodarsko poslopje župnišča in pa ljudska šola, se imenuje »na Vidmu«. Beseda Videm, iz katere sta izpeljana priimka ali hišni imeni Vidmar in Videmšek, je nastala iz srednjeveškega nemškega izraza Wieden ali Widem¹⁰⁾ (primerjaj Widm-ung; widm-en) ter pomeni cerkvi podarjeno zemljišče.

V območju Savinje za Iglo in njenimi Vratni ni razen Solčave nobene druge sklenjene naselbine, ki bi zaslužila ime vasi. Le severno, visoko in strmo tik nad Solčavo, tvorijo tri sosedne kmetije s svojimi gospodarskimi poslopi daleč vidno skupino hiš, krasen zaselek na južnem, sončnem, oblem obronku pod skalnato Olševo. To je tako zvana Citrija ali Cetrija (Citri-na ves), ki obsega kmetije Mejdač, Štiftar in Martinc. Isto krajevno ime srečamo ob gornji Dreti v bližini Gornjega grada dvakrat¹¹⁾. Vsak izmed teh treh zaselkov, vsaka Citrija, šteje točno baš tri kmetije. Na prvi pogled zagonetni naziv Citrija, ki seveda nima nobene zveze s citrami (glej Kocbek, ibidem), sloni na števniku »tri, trije«, ki je v zvezi s predlogom ce na enak način dal podlago za izraz Cetrija ali Citrija, kakor je iz nemškega Ehrengrab nastal slovenski Crngrob ali iz nemških Aachen slovenske Čahe. Cetrija pomeni torej prvotno »pri treh« (kmetih). Štiftar med njimi ima svoje ime ali po vodji in ustanovitelju novih naselnikov in kolonistov, ki so od zemljiškega gospoda prejeli odmerjeni svet za krčenje, obdelovanje in naselitev, ali pa po samostanu (Stift) kot podložnik »Štifte«, kakor je podobno Nova Štifta ob gornji Dreti nad Gornjim gradom dobila svoje ime po gornjegrajskem samostanu kot nova ustanova. Jasno je, da se iz nemškega priimka Stifter še ne sme in ne more brezpogojno sklepati na nemško poreklo prvih solčavskih Štiftarjev, ker se je to ime enako lahko prijelo slovenskega ali nemškega naselnika.

Pot, ki se vzpenja ob nekdanj Vreskovem, sedaj Jurčičevem potoku na Citrijo, pelje tik nad vasjo najprej na poševno raven, na Ramšijo (Ravnšija), mimo Ramšaka in koj nato čez Rávnico mimo Ravnčarja. Še više, zapadno od Citrije, visita na strmem pobočju pod skalnato Olševo kmetiji Strmec in Ušovnik (Olševnik). Ob potih in klancih, ki vodijo preko širokega sedla med Olševo in Raduho (Hojnikova pot) k Sv. Jakobu v Koprivno, imajo svoja obširna posestva štiri kmetije, ki že s svojim nazivom jasno odkrivajo ledinska imena, ki so iz njih nastala njihova imena: Prodnik na Produ, Robnik na Robu, Osojnik na Osojem (ali Osojnem!) in Bukóvnik v Bukóvju pod Raduho (1380 m visoko), ena najvišje ležečih slovenskih kmetij. Navedeni štirje kmetje se skupno imenujejo Regljanci ali Zareg-

¹⁰⁾ Lamprecht O., Die Ortsnamen Widem u. Wieden. Blätter für Himmkunde. Graz 1934, 1.

¹¹⁾ Kocbek Fr., Savinjske alpe. Celje 1926, 274.

¹²⁾ Orožen I., l. c., 286, 284.

l j a n c i, naziv, ki je nastal iz nemškega ledinskega imena Riegel = klanec. V gornjegrajskem urbarju iz l. 1426. srečamo¹²⁾ podložnika Nicusch hinderm Rigel, izvemo pa tudi, da mora plačati Michel Belschak samostanu davek od zemljišča na Klanecu (von Clancz), dokaz, da je nemški Rigel le prevod slovenskega Klanca. A v izrazu Regljanci se je le ohranil nemški prevod do danes¹³⁾.

Vse kmetije solčavskega okraja, ki leže ob Savinji, na njenih strmih bregovih, na gorskih rebrih in pobočjih, s stališča vasi v dolu doli pod vasjo, imajo skupno ime **Doljanci**, čeprav stoje nekateri njihovi domovi zelo visoko na sončnih hrbtih in pomolih, tako Knez na Knežjem, Havdej na Havdéjevem, Vršnik na Vrhu ali Opresnik na Opresju, ki se vsi skupno zovejo tudi **Planinci** na **Planini**. Samo Belšek na Beli, ki izvira ob vhodu v Robanov kot, potem Rogovilec, imenovan po Rogovilcu, rogoviličastem žlebu, Pečovnik na Pečovju, ki ga je nagrmadil nekdanji ledenik tik na sedanjem desnem bregu Savinje ob vhodu v Robanov kot, Vršnik, ki se je z Vrha priselil, Gove (Golec) in Roban, zadnji kmet ob nizkem vhodu v njegov Robanov kot, se nahajajo izmed Doljancev res v dolu blizu Savinje kakor tudi oba Breznika v Brezju ob izstopu jarka Klobaše v Savinjo (med Rogovilcem in Solčavo) ali Gašpire, posestnik na desnem bregu Savinje med Brezjem in Rogovilcem, kjer pelje dolga, ozka brv čez Savinjo k hiši in mlinu. Ostale kmetije solčavskih Doljancev ždijo kaj lepo in vabljivo v zračnih višavah, ki se nad levim bregom Savinje dvigajo kot prehodni svet proti divje raztrgani Raduhi: Solčavski Radušnik, ki svojega porekla ne more zatajiti, a ga je treba ločiti od »lučkega« Radušnika, Suhadolnik nad Suhim dolom, ki se je v novejšem času preselil niže k cesti in Savinji, Tolstovršnik na Tolstem vrhu, Rebernik na Rebru in še nekateri drugi v jarku Klobaši pod planino Grohat, n. pr. Močnik (mokra tla!) in pod Regljanci Pustota.

Če gremo iz Solčave ob Savinji navzgor, nas v solčavski **G m a j n i** hišna imena Poludje (Poldne?), Hribnik, Ravn, Stari grabnar in Grabnar spominjajo na prvotna ledinska imena. Predno se dol zopet zoži v pravo, divjeromantično **S o t e s k o**, priteče z Olševe v Savinjo potok **L a š e k**, ki ima po svincu in drugih rudah stalno motno vodo, da se močno pozna v bistri Savinji. Ob njegovem izlivu v Savinjo stoji lepa hiša s bišnim imenom **L a š e k a r**. V živo skalo vsekana avto-cesta vodi skozi ozko Sotesko čez Teberski (Deberski?) most pod Strelčevo, Golerjevo in Jameljsko pečjo, pod Bregom in mimo **P o d b r e ž n i k a** v **L o g k L o g a r j u** (v Logarsko dolino).

Pred Sotesko pa krene izpred Lašekarja čez Lašek steza strmo kvišku v smeri proti Olševi najprej k **S v. D u h u** v tako zvano **P r o š t i j o**. Zanimivo je, da obstoji še danes v Solčavi hišno ime Prošt poleg enako zanimivih hišnih imen Vitez, Vitezič, Kresija, Knez, kakor imajo tudi Luče še svojega Preštarja.

¹²⁾ Del Hojnikove poti nad Prodnikom je še danes »Klanec«.

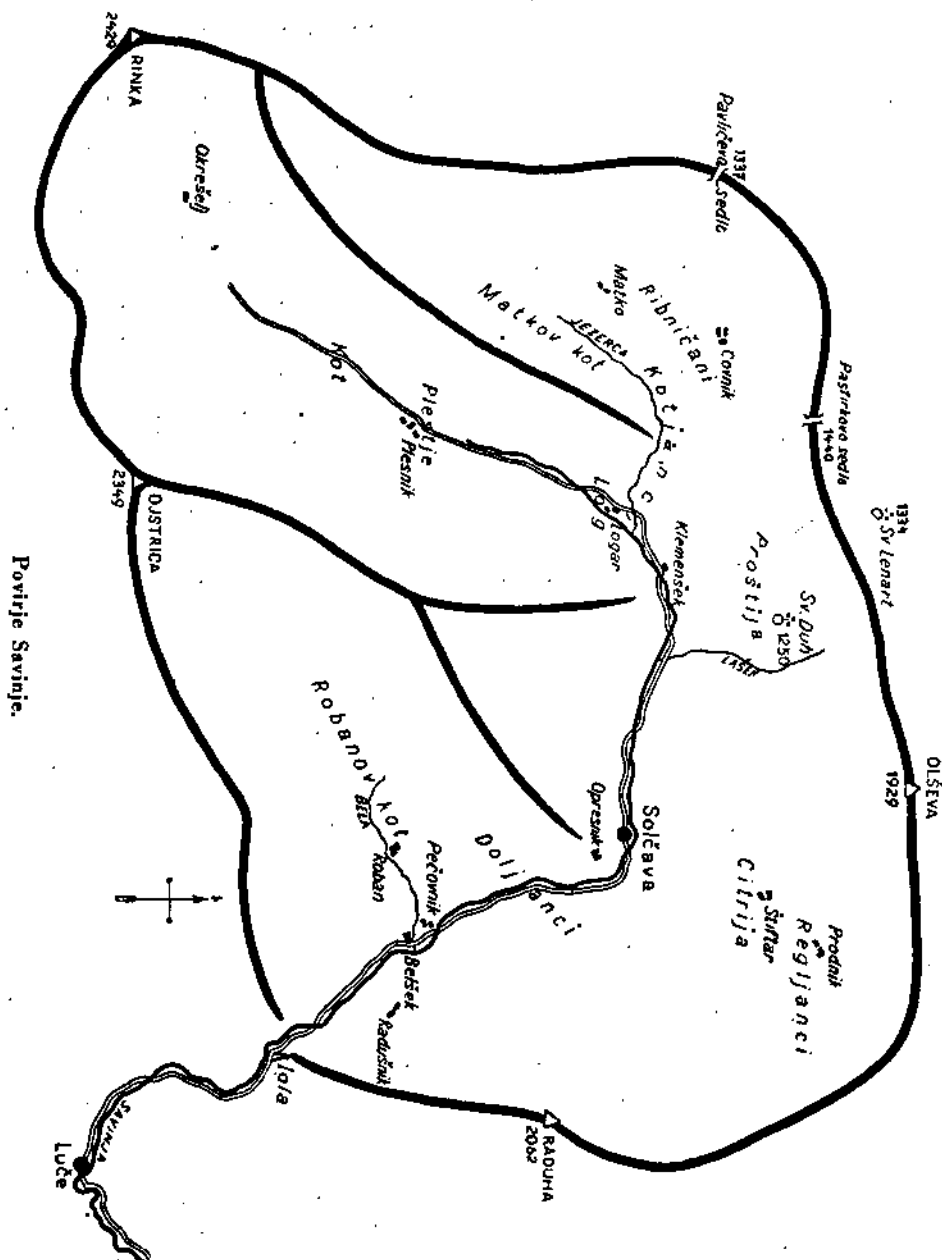
Solčavska Proštija šteje danes osem zelo raztreseno ležečih, obsežnih kmetij, ki imajo svoja zemljišča, njive, travnike, vrtove in gozdove pod skalnato Olševo, jugozapadno od Citrije: Macesnik pod Macesnom, Strgar, Potočnik na Potoku (Potočka zijalka!), Rogar, Ploder, Strelec (Strevc, mežnar, Strelčeva peč s cerkvijo Sv. Duha), Kolar in Golar¹⁴). Nekdanji kmetiji Jamnik v Jamljah ali Jamah (Jameljska peč!) in Grofič na Grofičevem ne obstojita več. Torej jih je bilo prvotno deset. Proštija ima na razgledni planici, tik nad Strelcem, svojo čedno gorsko cerkvico Sv. Duha, odkoder je prekrasen razgled na gorske velikane, ki obkrožajo zibelko bistre Savinje, in na notranji kot Logarske doline. Važna pot pelje od tod k Potočki zijalki in čez državno mejo mimo Sv. Lenarta na Koroško v Železno Kaplo. Svojega zanimivega imena solčavska Proštija ni prejela od Gornjega gradu. Tam je obstajala opatija, po kateri je Menina (Menibna!) planina dobila blizu »Bibe« svoje ledinsko ime »Na Opatih«. V Gornjem gradu ni bilo nikoli proštije. Pač pa je bila ugledna proštija s samostanom korarjev v bližnji koroški Dobrlivesi in od nje je dobila brezdvomno solčavska Proštija tudi svoje ime, ki ga je med domačini obdržala pod popolnoma izpremenjenimi razmerami do današnjega dne. To razlago dokazuje listina¹⁵) gornjegrajskega samostana iz l. 1355. Po tej listini se je tedaj obrnil gornjegrajski opat na oglejskega patriarha s prošnjo, naj mu s svojim posredovanjem pripomore do njegovih prastarih pravic, ker si prošt iz Dobrlivesi prisvaja posestno pravico do desetih kmetij, ki ležijo v okraju »Sulcpah« pod »Erelalben« (Erel = Erle = jelša, olša; alben = Alpe; Olševa). Ako se je teh deset kmetij prijelo skupno ime Proštija, pač dokazuje, da je proštija v Dobrlivesi ta svet dolgo časa resnično imela. Patriarh je odredil na ono prošnjo, naj zadevo preiščejo in razsodijo arhidiakon tedanje Savnije, opat iz Stične in prior iz kranjske Bistre. Kako je razsodišče ta mejni spor poravnalo, listinsko ni znano. Gotovo v prid Gornjemu gradu, ker je že l. 1268. podobna komisija v sporu radi meja med posestvi gornjegrajskega samostana in koroškega vojvode Ulriha bila določila razvodje na »Erlaw (= Olševa) in na planini »Losekke« (= Lašek) za večno mejo¹⁶); verjetno tudi, ker je gornjegrajski benediktinski samostan l. 1373. sklenil neko pobratimstvo s proštijo v Dobrlivesi. Oba mejna in posestna spora pa dokazujeta že sama na sebi prastare zveze med solčavskim okrajem in Koroško, odkoder so velikaši s svojimi kolonisti silili v ta lepi planinski svet, v posest Gornjega gradu. Logarska dolina in Matkov kot sta bila nekoč od župne cerkve in župne vasi Solčave po dolgi in divji Soteski enako ali še bolj

¹⁴) Tudi Pečnik in Krznar spadata k Proštiji, oz. k Sv. Duhu; izgleda, da se izmed navedenih prvotno dve, morebiti Macesnik, ki je že obrnjen proti Vreskovemu potoku in Citrji, in še katera druga, nista šteli k Proštiji. Občinski tajnik v Solčavi, g. Peter Podbrežnik, doma na Revnici pri Ravučarju, mi je navedel kot »Proštovec« te kmete: Strgar, Potok, Rogar, Ploder, Strevc, Kolar in Golar.

¹⁵) Orožen I., l. c. 133.

¹⁶) Ibidem, 51.

ločena kakor ves solčavski okraj po Igli in »Vratih« od Luč in ostale Savinjske doline. Njün promet z Belsko dolino, z Železno Kaplo in Koroško čez Pavličovo in Pastirkovo sedlo in preko prelaza pri Sv. Lenartu je bil brez

težav in brez zaprek razen pozimi ob velikem snegu. Više ležeče kmetije severno od Logarske doline in Matkovega kota, ki se razprostirajo na sončnih

obronkih in pobožjih proti onim prelaznim točkam v podaljšku in višini Regljancev, Citrije in Proštije, so se prav tako bolj nagibale proti Železni Kapli ko proti Solčavi. Tako je tudi razumljiv postanek cerkve Sv. Duh v Proštiji, ki je bila za vse omenjene predele prava potreba.

Izraz Logarska, oz. Logarjeva dolina je mladega, in sicer tujega izvora, ni nikakor pristno domač in star. Prvi predel doline, v katerem se nahaja kmetija in gostišče Logar in kjer izvira Savinja, do združitve z Jezernico imenovana Črna, se imenuje Log in tako ga domačini tudi še danes izključno imenujejo, ko pravijo »grem v Log«, ne pa »v Logarsko, oz. Logarjevo dolino«. Po ledinskem imenu Log je nastalo hišno ime Logar. (Prim. Orožen, p. 285, Im lag [Log], Vlrch in der awen [Log]). Drugi, osrednji del, drugo, osrednje dolinsko dno »Logarske«, to je oni del, kjer stoji kmetija Plesnik, Plesnikov hotel, Piskernikova in Tillerjeva kočica ter Aleksandrov dom, se imenuje Plestje. (Prim. Orožen, p. 285, Jacob im pliest). Iz tega lepega ledinskega imena se je izcimilo hišno ime Plesnik. Sklep in konec »Logarske«, njen tretji predel, kjer prevladuje gozd na nanešenemrodu, se imenuje naravno in pravilno Kot ali zelo značilno in resnično lepo Ogradec, kar pomeni isto visokogorsko tvorbo kakor Okrešelj. (Primerjaj naziv Za ogradcem, ki se drži vznožja Planjave tik za zadnjim sklenjenim gozdom v notranjem sklepu doline!) Hudournik, kojega prodnata struga, sedaj večinoma zagrajena, se vleče iz Kota skozi Plestje v Log skoro do Logarja, je Kótovec, tudi dokaz, da se konec cele doline imenuje Kot, ki je po njem hudournik dobil svoje ime. Če bi domačini kdaj bili dali Logu, Plestju in Kotu, temu produktu ledene dobe, skupno ime doline in bi jo bili imenovali seveda po Logu, kakor imenujejo Potočko zijalko po Potoku, Paragojske njive po Paragoju, Zavračke klešče po Zavratih ali Rastočkega Makselja po Rastokih, potem bi nastal in se bi bil udomačil izraz Loška dolina. Res je, da je naziv Matkov kot in Robanov kot nastal po hišnem imenu; toda tu je treba uvaževati, da je Matek, oz. Matko, krstno ime, ki ni nastalo iz ledinskega, tako da se ni mogel razviti pridevnik na -ski ali -ji. Tudi ni nemogoče, da sloni hišno ime Roban na krstnem imenu Vrhan. Krstna imena kot hišna in družinska v solčavskem okraju ne manjkajo. Že v gornjegrajskem urbarju iz l. 1426. (gl. Orožen, p. 284) najdemo podložnika Martincz am Stain. To je sedanji Pečovnik na Peči ali Pečovju. Hišno in družinsko ime Martinc pa je še danes doma na Citriji. Druga krstna kot hišna imena pa so n. pr. Peter, Rajmund, Henrik, Tonček, Ivanija, Gašpirc, Klemenšek. Med domačini se čuje razen izraza Klemenškova planina (javna) celo tudi naziv Klemenčja planina. V tenki brošurici, ki jo je l. 1826. izdal celjski profesor Zupančič pod naslovom »Von Cilli bis Sulzbach«, zaman iščemo izraza Logartal, dasi pisec vsaj omenja lepo gorsko dolino, katere sam ni obiskal. Pač pa že najdemo naziv Logartal v lepem orisu gornje Savinjske doline, ki ga je spisal celjski profesor J. G. Seidl, znani avstrijsko-nemški pisatelj in pesnik, pod naslovom »Die südsteirische Schweiz«. (Gl. Steiermärkische Zeitschrift, l. 1838.) Seidl

pravi, da se lepa zelena dolina imenuje Logarthal po kmetu Logarju, ki je dobil svoje ime po Logu (Au). To bržkone je torej začetek in izvor našega izraza Logarska, oz. Logarjeva dolina. Sicer pa beremo v istem Seidlovem spisu v odstavku, ki ga je napisal drug pisec, tudi ime Plesnikthal, dokaz, da naziv Logarthal še ni bil udomačen ali ustaljen. Pod gostoljubno streho pri Logarju so se ustavljali prvi, večinoma nemški obiskovalci tega krasnega gorskega sveta in so naravno po njem dali dolini ime Logarthal, ki se je udomačilo tudi med slovenskimi turisti in naposled tudi med domačini v slovenski obliki. Dejstvo, da je v rabi poleg naziva Logarska tudi izraz Logarjeva dolina, je obenem tudi dokaz tujega, mladega porekla, brez ozira na to, da bi domačini bili imenovali dolino po prvotnem ledinskem imenu, ne pa po hišnem imenu, ki se je šele pozneje razvilo iz ledinskega.

Lepe kmetije se razprostirajo na sončnih pobočjih severno od Logarske doline in Matkovega kota proti sedanji državni meji, ki preko nje, preko Pavličevega in Pastirkovega sedla, vodijo poti na Koroško s prekrasnim razgledom v Logarsko, v Matkov kot in na mogočne gorske orjake, ki stoje okrog in okrog. Kmetija C o v n i k je (gl. Orožen, p. 285, Jannes Tišownik) prejela svoje hišno in družinsko ime po tisi. Stara tisa je še pred leti stala tik nad Solčavo! K l e m e n š e k, znana kmetija s kiselo vodo, P a s t i r k, ki je po njem dobilo svoje ime Pastirkovo sedlo, Lašekar, ki je prejel svoje ime po planini Lašek (gl. Orožen, p. 49) pod Olševo, ter kmetiji Ž i b o v t - P e r k (nemško Siebolt!) in Š u m e t (Šumej) imajo skupno s Covnikom skupno ime Ribničani. Domačini si pripovedujejo, da je nekoč jezero (odtod Jezernica) pokrivalo dno sedanjega Matkovega kota in da so ob njegovem bregu, kjer so še videli v skalo zabiti klin in obroč za privezovanje čolnov, sušili svoje mreže — ribiči. Zgodovinsko dejstvo pa je, da so solčavski Ribničani na podoban način prejeli svoj nadevek po graščinskih gornjegrajskih in župnijskih solčavskih ribnikih kakor pohorski in drugi Ribničani.

V M a t k o v e m k o t u, ki ga tako imenujemo pa kmetiji Matek, kakor Robanov kot po Robanu, so na njegovih pobočjih kmetje M a t e k na Matkóvem, G r a d i š n i k na Gradišču, K o č n a r na Kočni (Kótina!), P u š n i k na Peči, L a d n i č a r (Lédine!) in V r l o v č a n na Vrlovcu, na katerega vzhodnem vznožju izvira izpod žive skale ob zelenih blazinah Črna — Savinja¹⁷). Ime Črna ima svoj pomen. Če se koplje na dolinskem dnu Loga dober meter globoko, se pojavi — po zatrdilu že pokojnega starega Logarja — popolnoma črna plast zemlje in prsti, po kateri je nekoč tekla ter dobila barvo in ime Črna, naša mlada Savinja. Dejansko pa imamo pod prodom temne karbonske

¹⁷) Občinski tajnik v Solčavi mi navaja kot Kotjance sledeča hišna imena: Vrlovec, Gradišče, Kočne, Matkovo, Perkovo in Ladnice ter pristavlja, da so izrazi Zaregljanci, Ribničani, Tominci in Doljanci »posmebljiva« imena. »Tominci« hranijo ledinsko ime Temine, ki ga nahajamo v Zadrečki nad Sv. Martinom na pobočju Menine planine, kjer je doma hišno ime Tomiljek ali Tominjek.

škriljavce, ki so dali, porastli z mahovjem, vodi njeno ime Črna, kakor so potček in hudournik iz Matkovega kota enako upravičeno krstili Jezerco, potok iz Robanovega kota pa Belo. Kmetije Matek, Gradišnik, Kočnar, Pušnik, Ladničar, Vrlovčan, Podbrežnik, Logar in Plesnik imajo skupno ime *Kotjanci*.

Že ponovno navedeni urbar gornjegrajskega benediktinskega samostana iz l. 1426. nam nudi zanimivo sliko o postanku in o razvojni stopnji hišnih imen v davčnem uradu v Solčavi v 15. stoletju. Imena, oz. označbe v urbarju navedenih podložnikov in davčnih obvezancev lahko delimo v tri skupine. Prva skupina obsega skoro polovico vseh podložnikov, to je skupina že izoblikovanih hišnih, oz. družinskih in osebnih imen. Ta imena so¹⁸⁾: Michel Belschak (Bevšak na Beli), Martincz am Stain (Martinc na Citriji; am Stain = Pečovnik na Pečovju, na desnem bregu Savinje, blizu Rogovilca), Chalde vnd Raban¹⁹⁾ in der welach (Havdej na Havdejevem in Roban na Beli), Vlrich knes am guph (Knez, Guph = Vrh, Vršnik), Michel zedmak vnd Martin (Sedmak ne obstoji več v solčavskem okraju, pač pa v župniji Luče), Vlreich musnik, Juri yczmanik (Icmanik), Nicla Kokecz, Martin lamprecht (Lamprečnik), Rutsnik hanse (Ručnik), Rawnak, Jannes Tisownik (Covnik), Nicus schumet (Šumet, Šumej), Jacob losekker (Ložekar), Nicla Clemenschak (Klemenšek), Nicla luskatsch am pogoriele (Pogorelčnik; ime Luskač se je izgubilo!), Michel Goprecht, Jacob Stifter (Štifter na Citriji), Michel zeisel (Cajzel), Jarne Robnak (Robnik), Jannes Ossoynik (Osojnik), Peter Tolstowersnik (Tolstovršnik), Michel suchodolnik (Suhodolnik), Michel Rebernik (Rebernik), Vlrich mulner. Drugo skupino tvorijo za naše jezikovno zanimanje oni podložniki, ki so navedeni v urbarju s krstnim imenom in s slovenskim ledinskim imenom. Iz tega ledinskega imena se je šele pozneje, koncem 15. in začetkom 16. stoletja, razvilo hišno — družinsko ime, ki je tu postavljeno v oklepaj, kjer se je ohranilo. Ti primeri so: Clancz, Nicla an der Kcher (Ker pomeni skalo, peč; nad Robanovim kotom je Ožgani Kir. Mogoče Pečnik), Jacob Im pliest (Plesnik), Paul Im lag (Log, Logar), Matko vnderm Kchuoczen (Kočna, Kočnar), Thomas na pasterkowem (Pastirk), Nicla vnderm chrencz (Podbrežnik), Nicla luskatsch am pogoriele (Pogorelčnik v Hudi peči, Icmaniku in Icmanški peči nasproti), im lesche (v Lešah, župnijskem zemljišču, blizu Solčave. Hišno ime Lešnik ne obstoji; naravno, ker tam ni bilo naselnika!), Nicla vnderm Radoch (Radušnik, solčavski). Tretjo skupino tvorijo podložniki, ki so zaznamovani s krstnim imenom in z nemškim ledinskim imenom. Ta nemška ledinska imena so bila v splošnem samo prevodi slovenskih; to smo upravičeni sklepati na podlagi dejstva, da so se razvila iz njih pristna slovenska hišna imena, ki bi

¹⁸⁾ V oklepaju stoji sedanje hišno ime. Kjer tega ni, pomeni, da se je izgubilo, da ne obstaja več.

¹⁹⁾ Zapisano je to ime tudi ko Reban. Mogoče Vrhan?

se ne mogla razviti, ako bi bila tedaj domača in v rabi nemška ledinska imena²⁰). Nemški uradi so pač slovenska ledinska imena prevajali v nemščino, kadar so slovenska razumeli, drugače so zapisovali slovenska, kakor so jih čuli in kakor je razvidno iz druge skupine seznama podložnikov. V solčavskem uradu najdemo sledeča nemška ledinska imena, ki so ali izginila ali pa so se iz njih slovenske podlage razvila v oklepaj postavljena hišna imena: Martincz am Stain (Pečovnik na Pečovju), in der welach (na Beli), Oswald Im winkchl (Kot, Robanov), am guph (Vrh, Vršnik); Nicola an der Slayff (tudi v uradu Luče najdemo ledinsko ime an der Slayf; v obeh slučajih je izginilo. Ako pomeni Slayf plovnico, bi to bilo važno za starost lesnega gospodarstva v povirju Savinje), Paul am pernharts (v uradu Luče beremo am pernhartsem = Perne; v solčavskem okraju je beseda izginila), Vlrich in der awen (Log, Logar), am lienharts (Kočnar), Andre an der Eben (Žibovt iz poznejšega nemškega Siebolt), Martin Im pach (Potok, Potočnik), Jacob Im Erlow (Jelšovnik, Ovšovnik, jelša, ovša), Nicusch hinderm Rigel (Klanec; izjemni primer, da se je v izrazu Regljanci ali Zaregljanci ohranilo nemško livadno ime), Vlrich vnderm Stain (mogoče »Peč« na Prodnikovi Pustoti, kamor so jo nekoč ajdovske deklice prinesle. Prodniki so iz Koprivne), Jacob an der Eben, Im puchperg (Bukóvje, Bukovnik).

Slika, ki jo potemtakem dobimo o razvojni stopnji hišnih imen v solčavskem okraju v prvi polovici 15. stoletja, kaže torej, da je bila tedaj polovica hišnih imen že izoblikovana in v veljavi. Od teh 26 hišnih imen se jih je pet gotovo izgubilo (Sedmak, Kokec, Luskač, Musnik, Goprecht; Mulner je bržčas naš mlinar v Solčavi). Če se sme iz teh hišnih imen sklepati na narodno poreklo nosilcev teh imen, bi edino Zeisel, Stihtar in Ičanik kot Nemci mogli priti v poštev. Ostalih 25 podložnikov je navedenih s krstnim imenom in imenom ledine, ki so si jo bili izkrčili ter jo obdelovali in na kateri so živeli. V teh primerih se torej iz ledinskega imena hišno še ni razvilo; vsaj v urbarju še ni bilo zapisano. Izmed teh ledinskih imen je 15 nemških in 10 slovenskih. Razen iz nemške besede Riegel, ki se je ohranila v izrazu Regljanci ali Zaregljanci, se iz nobenega nemškega ledinskega imena, zapisanega v urbarju iz leta 1426., ni razvilo nemško hišno ime, ki bi dokazovalo, da so ona nemška livadna imena resnično bila v rabi, domača in v veljavi, in ne samo papirnati dokumenti, nastali v nemškem davčnem uradu. Pač pa odgovarjajoča hišna imena, ki so se razvila pozneje, dokazujejo, da so ledinska imena bila od vsega začetka slovenska. Izmed 10 slovenskih ledinskih imen, zapisanih v urbarju iz l. 1426., se jih je šest razvilo v hišno ime (Plesnik, Logar, Kočnar, Pastirk, Pogorelečnik, Radušnik); pa tudi o ostalih se ne da reči, da bi bila popolnoma izginila, vsaj ne o Klancu (Clancz), o Keru (an der Kcher) in o Lešah (im lesche).

²⁰) GV XIV, 151; GMDS XIX, 162.

Slika, ki smo jo tako dobili o ledinskih in hišnih imenih okoli Solčave in o njihovem narodnostnem poreklu, se prav nič ne ujema z ono, ki jo o tem predmetu najdemo v disertaciji Günterja Glauerta »Zur Besiedlung der Steiner Alpen und Ostkarawanken«²¹⁾. Če bi bila nemška livadna imena v solčavskem okraju pristno domača, bi se bila ohranila vsaj v hišnih imenih. Iz ponemčenih livadnih imen sklepati na nemško narodnost, pomeni isto napako, kakor če bi kdo iz polatinjenih imen (Retroportam!) sklepal na Italike v teh in drugih krajih.

Zusammenfassung.

Die Namen der Bauernhöfe in der abgeschlossenen Umgebung des Gehirgsdorfes Solčava (Pfarrsprengel Solčava) gehen fast ausschließlich auf slowenische Flurnamen zurück. Aus dem Urbar des Benediktinerstiftes Gornji grad Am Solčava des Jahres 1426 geht hervor, daß sich im 15. Jahrhundert erst die Hälfte der gegenwärtig in der Gegend von Solčava bestehenden Hofnamen aus den Flurnamen entwickelt hat, während für die andere Hälfte die Abgabepflichtigen mit dem Taufnamen und mit dem Flurnamen angeführt erscheinen. Von diesen Flurnamen sind 10 slowenisch und 15 deutsch. Weil nicht nur die Hofnamen, die diesen slow. Flurnamen entsprechen und sich aus ihnen entwickelt haben, sondern auch die Hofnamen, die den deutschen Flurnamen des Urbars entsprechen, heute slowenisch sind, ist anzunehmen, daß jene deutschen Flurnamen des Urbars nur ähnliche Übersetzungen der unter dem heimischen Volke gebräuchlichen slow. Flurnamen waren, da sich ja anderenfalls aus eingetürgerten deutschen Flurnamen auch deutsche Hofnamen entwickelt hätten. Nur in dem Gegendnamen Regljanci oder Zaregljanci erscheint das deutsche »Riegel« noch wahr.

Izvestja.

Trg Dravograd 1638.

Poleg urbarjev so morale gosposke v fevdalni dobi voditi še posebne zapiske, kamor so vpisovali predpis letnih dajatev podložnikov. To so bile že prave davčne knjige, ki so vsebovale tudi vpise o tem, ali, kdaj in koliko je kdo poravnal predpisane davčnine. Taki zapiski so bili sestavljeni ali za vsako leto posebej ali pa za več let skupaj in imajo navadno na platnicah napis »Stift-Register« ali pa »Steuer Buch«.

Ti registri se niso bistveno razločevali od urbarjev. Imeli so rubrike za dajatve v denarju in dajatve v naravi, le da so k čistemu davku v denarju pripisovali še vse vrste doklad, ki jih včasih ni bilo malo. Take doklade, ki so bile navadno večkratnik osnovnega davka, so bile n. pr. glavna doklada (»Steuer drauf«), oborožnina (»Rüst- und Wart-Geld«), osebni davek (»Contribution« ali »Leibsteuer«), prehrana (»Verpflegszuschlag«), tlakarina (»Landrobtgeld«) ter razne manjše davčnine, kakor

²¹⁾ Deutsches Archiv für Landes- u. Volksforschung, Leipzig 1937, 480—486.

»Recruten-Rimonten Einbueß«, »Fleischeinbueß«, »Music Imposto«, razna »doua gratuita«, celo davek v obliki delne oddaje premoženja so 1734. že poznali (»Vermögenssteuerzuschlag«). Ker so kmetje plačevali le zemljiški davek, so bile tudi te doklade naložene le na zemljarino.

Prav tako kakor kmečke zemljiške gosposke so porazdelili naložene jim davščine tudi mestni in trški magistrati na svoje hišne posestnike. Ker pa so imeli meščani in tržani v okolišu svojega pomerija navadno le malo zemlje, se davek ni mogel porazdeliti na zemljo, temveč na hiše. Čim večja, prostornejša in odličnejša je bila zgradba, tem večje je bilo obdavčenje (»zgradarina«). Razen tega je plačal akoraj vsak tržan tudi malenkost zemljiškega davka, kolikor je pač za hišami imel trate ali travnika, njive ali vrta.

Takšen davčni seznam je deloma ohranjen za trg Dravograd za dobo od 1637. do 1643. Deloma, ker so zapiski samo za leti 1638. in 1639. popolni, pri vseh ostalih letih pa po več listov manjka. Pri letu 1637. sta izrgana prvi in zadnji list, letu 1640. manjka najmanj 5, najbrž pa 6 listov, letu 1641. vsa prva polovica, letu 1642. prva dva lista, leto 1643. pa ima samo začetek. Gotovo je pa tudi pred letom 1637. iztrganih precej listov, najmanj eden, morda dva celoletna zapiska, na kar kaže način vezave.

Format rokopisa je $19\frac{1}{2} \times 31$ cm, takrat običajni format pisarniškega papirja; platnice so iz pergamenta, na katerem je več koralov. Na prvi strani (pergamenta) se koral dozdevno začinja: »Nativitas gloriose virginis Marie...«, niže sledi koral »Benedicite domino omnes...« (slabo čitljivo), na drugi strani (jasno čitljivo) »Benedic anima mea domino...«, na tretji strani spodaj (lepo čitljivo) »Tu es Petrus et super hanc petram edificabo ecclesiam meam...«, na četrti strani (slabše čitljivo) se ta koral najbrž nadaljuje. Med platnice in davčni zapissek pa je knjigovez uvezal neko nemško pesem, ki je v celoti ohranjena in obsega 37 kitic. Naslovna stran pesmi se glasi: »Calvinischer Vortantz, Welcher in Ober Oesterreich geschmiedet, zu Praag in Boheim angefangen und wider die Papißten allenthalben gehalten worden ist. In seiner eigenen Melodey zusingen. Durch Vincentz Rupffenhart, Calvinischen Schulmeister zu Purla in Laußnitz gemehrt und gebessert. Gedruckt zu Gemff in Hollandt bey Niolasen Gumperle im Jahre 1621.«

Na platnicah je na prvi strani zgoraj nad začetkom prvega korala slabo čitljiv napis: »Steuer Buch Markhdtß Undter Thraburkh Rist und Zinß Buech.« Gotovo je bil na prvem listu pred početkom davčnih zapiskov nekaj obširnejši naslov zapiska, kakor imamo takih ohranjenih precej za druge gosposke; toda s prvimi listi je bil iztrgan tudi ta. Da pa se nanaša seznam brez dvoma na trg Dravograd, nam potrjujejo tudi imena nekaterih davkoplačevalcev, tako Frieauf, Jauk, Werdnig, Lintner, Markut, Herr Probst itd., ki jih zasledimo tudi v drugih spisih, ter izraz »Leitten«, s katerim so označevali v Dravogradu njive nad Dravo.

Iz seznama je razvidno, da je bil davek repartiran po zgradbah. V seznamu za leto 1638., katerega se poglavitno držimo v tem poročilu, je vpisana prva postavka »Wolf Richtenpambs Behaussung Steuer 5 fl«, pri vseh nadaljnjih je beseda Behaussung sicer izpuščena, se pa iz naložitve in zneskov vidi, da je s »Steuer« vedno mišljen bišni davek. Razen davka, ki je znašal za najmanjšo hišico 2 šilinga (Andrej Springer, Primož Lauko), za velike biše pa 10 fl (Adam Tappauffsdhaut), 11 fl (Hans Markut), 12 fl (Adam Lindtner) in celo 14 fl (Filip Jakob Fraundorfer) [največ hiš je obdavčenih po 1—2 fl], je moral plačati vsak posestnik še zgradarino, in sicer bajte 18 2ð, srednje hiše 2 B 4 ð, velike 4 B 8 ð, redkokateri več. Od 66 hišnih posestnikov je imelo 30 zelenjadne vrtove, od katerih so plačali davka ponajveč 1—2 šilinga, 17 pa jih je imelo deloma pri hišah, deloma v njivah nekoliko zemljišča, za kar je bil davek tudi približno isti kakor od vrtove.

Razen od hišnih posestnikov se je pohiral davek tudi od gostačev. Ti so bili deloma rokodelci (1 tkalec, 1 lončar, 1 mlinar), deloma dninarji in so plačevali po 2 B, 4 B, 6 B ali 1 fl. Teb stanovalcev je v seznamih letno po 8 ali 9.

V dobi naših dravograjskih davčnih knjig poznamo tudi trške sodnike in pisarje. Leta 1637. ni pri tržanu Gregorju Kelzu vpisanega nobenega zneska, pač pa opazka »dissee Jar wegen des Richter Ambt nichts angelegt«; mož je kmalu nato umrl, ker je za naslednje leto vpisano »Gregor Khelzen see. Erben« in so ti plačevali davka 2 fl, zgradarine 4 B 8 ű in od vrtov 4 B 8 ű. V službi trškega sodnika mu je sledil Viljem Haydt, ki sicer l. 1638. ni bil oproščen davka, pač pa je na koncu izrečno omenjen kot »der Zeytt Markbdt Richter«. Njegov predpis je znašal 1638. na davku 8 fl in zgradarine 1 fl, 1641. in 1642. pa 7 fl in 1 fl. Viljem Haydt je bil sodnik gotovo še 1642. (najbrž tudi še naprej), kajti opazka ob pregledu knjige 1642. pravi, da so knjigo zaključili v prisotnosti »außer des Hayden« še treh izvoljenih tržanov, namreč Hansa Jauka, Tomaža Wischerja in Andreja Uršiča. Da pa je bil trški sodnik oproščen davka, o tem nas pouči opazka pri Haydtovi postavki leta 1639., ki pravi: »Dissee wierdet lme wegen seines habenten Richteramts geschlossener Maßen nachgesehen, wie dan soliches in Continuo verbleiben soll. Actum den 28. 9.^{bri} Anno 1639.« — Trški pisar je bil ves ta čas Hans Hauman. Sicer ga imamo vpisanega le v letih 1637., 1638., 1639., toda vse trikrat je pripis »wegen der Marktschreyherey befreyyt«. V vseh naslednjih letih so listi, na katerih hi bilo njegovo ime, iztrgani, vendar je do kraja vse pisano z isto roko, torej ni dvoma, da je bil pisar on.

Ob zaključku je bila vsako leto vnesena tudi skupna vsota vseh predpisov. Ta je znašala 1638: 257 fl 3 B 16 ű, 1639: 252 fl 7 B 16 ű, 1641: 283 fl 4 B 6 ű, 1642: 265 fl 1 B 12 ű, — za vsa ostala leta ti listi manjkajo. Zaključki računov so se vršili vedno v pozni jeseni, navadno meseca novembra (pa tudi malo prej ali slej); leta 1638. je bil 3. novembra, 1639. 13. novembra, 1641. 9. decembra, 1642. 30. oktobra. Navadno so bili za kontrolo računov delegirani po trije tržani, le 1638. je bilo navzočih kar 10 tržanov, ker je bilo treba urediti prevzem za umrlim sodnikom Kelzem.

Preseneča nas razmeroma veliko število hišnih posestnikov: 66. V drugih trgih se je gibalo število hišnih lastnikov okoli 30 (Vuzenica 1579: 31, 1628: 30, 1662: 28; Muta 1606: 22, Št. Lovrenc 1625: okoli 30, Marenberg 1696: 58), tako da je moral biti Dravograd prav znaten trg. Valvasorjeva slika nam za stanje nekako 50 let pozneje sicer ne pokaže mnogo: grad, v ospredju proštirjsko cerkev, potem nekoliko hrezpomembnih hišic s cerkvico sv. Vida, za temi trško obzidje in v ozadju gradič Haidek. Vendar nam bo k številu 66 vsekako še treba prišteti proštirjski in šentpavelski dvorec, dvorec grajskega oskrbnika in še morebiti kakšen drug plemiški dvorec, ki je bil davka prost, tako da se število hiš zviša na 70. Ako računamo, kar je za to dobo prilično pravilno, najmanj 6—7 oseb na hišo, kaže račun, da je imel trg okoli 450 prebivalcev. V tej dohi tudi Slovenjgradec, Šoštanj, Slovenaka Bistrica, Pliberk itd. niso imeli dosti več prebivalcev, tako da se nam tudi v tem oziru nudi slika lepo se razvijajoče, znatnejše naselbine in se tudi v tem prikazuje važnost obmejnega kraja, o katerem vemo, da je bila posebne važnosti že od nekdanj ohmejna deželna mitnica.

Ozemlje trga je nedvomno obsegalo vso sedanjo katastrsko občino trg Dravograd. Zapisek v urbarju o mejah trškega pomerija¹⁾ je nejasen in nam le pove, da se trška meja začneja pri jarku pod križem, menda onem malo severovzhodno od cerkve, in sega do potočka nasproti Puhenštajnu, kar bi odgovanjalo sedanji katastralni meji. Urbar tudi pove, da je imel Dravograd 1523. pravico do letnega sejma

¹⁾ Kärntner Gerichtsbeschreibungen, Archiv 20/21, str. 171.

na dan sv. Vida²⁾, da sme hudodelce prijeti in zasliševati, za obsodbo pa jih mora tretji dan izročiti deželnemu sodniku. Važna je tudi pripomba, da se mora za vsakega novoizvoljenega trškega sodnika dobiti privoljenje vlade (»soll er ainem vitzumb furbracht werden«) ter da mora trški sodnik priseči zvestobo deželnemu knezu. Od vseh glob, ki jih izterja od hudodelcev, gre polovica vicedomskemu uradu. Valvasor poroča, da je prišel trg z dravograjsko graščino vred 1396. v deželnoknežjo last in je potem ostal (kljub spremembam v lastništvu graščine) med višje obremenjenimi (deželnoknežjimi trgi); tako so nam razmeroma visoki davki razumljivejši.

V listini³⁾, s katero je v seznamu omenjeni tržan Adam Lindtner prodal svojo hišo v Dravogradu na trgu pri gornjih vratih samostanu v Št. Pavlu, je tudi povedano, da se je moral davek odrajtati vsako leto na Jurjevo in da je bilo od zemljišča 12 š davka. Ista listina pove tudi, da je bil trg obdan z obzidjem. Druga listina⁴⁾ pa nas seznani tudi s spodnjimi trškimi vrati, ki so bila ob potoku pod župnijskim mlinom, torej pri mostu poleg kovača. Da bi bilo znotraj obzidja 70 hiš, je komaj verjetno, ker skoraj ni toliko prostora, zato smatramo, da so bile nekatere hiše raztresene tudi izven njega.

Pobiranje davkov je vršil trški magistrat za državo po kontingentu, ki mu je bil maložen od koroške deželne vlade, torej v prenesenem delokrogu. Poleg tega je pa imel trg tudi svoje posebne dohodke, n. pr. od sejmov, glob, vžitnine, morda pašnine in sličnega. O teh in opisanih davčnih zapiskih ne najdemo ničesar ter so se zapiski o teh trških dohodkih vodili posebej. Da pa je trg posedoval tudi lastno blagajno, dokazuje dejstvo, da je popravljaj obzidje in javne vodnjake, plačeval vsakemu deželnemu slu za donesen mandat določen znesek (navadno po 3 kr) in mu dajal hrano, prehranjeval manjše skozi trg potujoče vojaške oddelke (ob veliki cesti!), plačeval delegate za intervencije, kupoval papir za pisarniško poslovanje in še marsikaj. Kako se je gospodarilo z denarjem, nabranim v lastnem delokrogu, o tem nas bo poučil poseben članek o trgu Vuzenici.

Josip Mravljak.

Iz vuzeniške zgodovine.

(Popravek in dostavek k članku v ČZN XXX.)

Na strani 80. v 21. vrsti od zgoraj se glasi pravilno: »od 30 do 50 arov«; eden oral zemlje je bil v tej dobi povprečna posestna enota v trgu, ker je bilo za tržana nečastno baviti se s kmetovanjem.

Na strani 82. dopolni vrsto trških sodnikov po medtem najdenih arhivalijah tako-le:

- 1617—1618 Gregor Windisch,
- 1618—1620 (1628?) Christoph Pöllinger, Pader,
- 1628—1630 Hans Pamer,
- 1630—1632 Valentin Windisch,
- 1637—1640 Oswald Hörbst,
- 1640—1642 Hans Friz,
- 1646—1647 Simon Walther,
- 1647—1650 Urban Pelz,
- 1650—1655 Mathias Friz.

Josip Mravljak.

²⁾ Podeljena 1457., 9. IX.; orig. perg. v arhivu Zg. dr. v Celovcu.

³⁾ 1631., 16. VII.; orig. perg. v ben. arh. v Št. Pavlu.

⁴⁾ 1572., 13. X.; orig. perg. v prošnji Dravograd.

Janka Barleta „Prinosi slovenskim nazivima bilja“ in naš botanični slovar.

Pred dvema letoma je hila v zagrebškem Zborniku za narodni život i običaje južnih Slavena (knj. XXX. in XXXI., 1936. in 1937. god., str. 184—228, 169—292) dotiskana v naslovu omenjena največja razprava o naših rastlinskih imenih. Gradivo, ki obsega v ponatisku 172 strani, je zbral znani cerkveni zgodovinar in narodopisec Janko Barle, stolni kanonik v Zagrebu.

V obsežnem uvodu (14 strani) navaja avtor starejše in novejše vire, v katerih so zabeležena ljudska imena za rastlinske vrste. Pri tem je odkril več doslej še nepoznatih rokopisov, ki bodo zaradi zanimive vsebine vzbudili pozornost tudi pri drugih folkloristih. Na prvem mestu omenja neprekosljivi Šulekov »Jugoslovenaki imenik bilja« (Zagreb 1879), ki mu je služil za vzor pri ureditvi lastne razprave. Za svoj imenik je Šulek nahiral slovenska, hrvatska in srbska imena rastlin trideset let. Slovenskih imen je v imeniku mnogo, ker mu jih je samo Freyer zbral okrog 2000, poleg tega pa je štel med svoje sotrudnike tudi Erjavca in Tuška. Zato število slovenskih rastlinskih imen skoro dosega število srbskohrvatskih, kar visoko dviga pomen imenika za našo ožjo domovino.

Med viri, iz katerih je Freyer črpal narodne izraze, je omenjen Karel Cojz, kateremu pa sta pripisani napačni letnici kot mejnika njegovega življenja: 1775—1836. Pravilni sta letnici 1756—1800.

Freyer je izčrpal verjetno tudi hogato zakladnico slovenskih imen, ki jih je zbral haron Ziga Cojz v rokopisu »Botanische Nomenklatur«. V predgovoru k rokopisu pravi, da ga hoče »priobčiti v obogatitev Kumerdejevega slovarja«. Uporabil pa je za ta seznam Cojz večino tiskanega in rokopisnega gradiva, ki je bilo na razpolago: Hipolitov rokopisni slovar, slovenska imena v Scopolijevi »Flori«, Macstrazijeve popravke in dodatke, Breckerfeldove rokopisne beležke, imena v Hacquetovih spisih, oha Pohlinoval slovarja ter prispevke Karla Cojza. Rokopis, ki je nastal v dobi okoli 1796—1798, vsebuje okoli 550 slovenskih rastlinskih imen in se nahaja v Univerzitetni (prej Študijski) knjižnici v Ljubljani. V novjšem času opozarja nanj zlasti prof. dr. Fr. Kidrič v svoji »Zgodovini slovenskega slovstva« (Ljubljana 1929—1938, str. 291—294), od koder posnemamo tudi naše poročilo.

Prvi botanik, ki je popisal kranjsko cvetano, J. A. Scopoli, je storil v predgovoru II. izdaje svojega dela »Flora carniolica« (1772) Valvasorju veliko krivico, očitajoč mu, da omenja v svoji zgodovini samo 8 rastlinskih imen. Janko Barle je uspešno zavrnil Scopolijevo zmoto s tem, da je zbral vsa rastlinska imena, ki jih je mnogo zlasti v tretji knjigi Valvasorjevega ogromnega dela. To je prvi slovenski hotanični slovarček, ki hrani kljub veliki starosti (letos poteče 250 let, kar je izšla »Die Ehre des Herzogthums Crain«) blizu 100 lepih, prastarih, ljudskih imen za zelišča, grme in drevesa. Marsikomu ho tudi novo, da je iz Valvasorjeve zapuščine v vseučilišni knjižnici v Zagrebu ohranjena iz l. 1685. zbirka 163 akvarelnih slik rastlin, sadja in živali.

Samo 30 let mlajši od Valvasorjevih del je slovenski rokopis zdravilake knjige iz leta 1720., kjer je zabeleženih poleg obsežnih zdravstvenih nasvetov in zagovorov tudi mnogo rastlinskih imen. Hvalevredno je, da je avtor redki vir, ki je v Zagrebu le nekaterim dostopen, prav temeljito izkoristil in objavil tudi mnogo drugih na rastline se nanašajočih pripomb, vraž in običajev. — Očividno pa avtor »Prinosov« ni dobil na vpogled prve izdaje Scopolijevega dela »Flora carniolica« iz leta 1760., ker trdi, da Scopoli ni zbral naših imen, ter navaja le nekaj redkih slovenskih imen za rastlino iz druge izdaje. Pri tem je prezrl, da ima Scopoli v I. izdaji omenjenega dela seznam slovenskih imen za okoli 130 rastlinskih vrst. Scopoli se namreč tudi

pri zbiranju narodnih imen ravna po navodilih svojega vzornika Karla Linnéja, ki je že v 18. stoletju opozarjal botanike, naj zbirajo in dodajajo v svojih delih opisanim rastlinam ljudska imena: »Nomina vernacula in floris specialibus multum lucis accendant, cum ex vulgi nomine saepius ingenioso natura plantae innotescat«.

Dalje so v pričujočih »Prinosih« objavljena slovenska rastlinska imena, ki so jih neznani lastniki pripisovali slikam v glasovitem »Kreutterbuchu« Hieronima Bocka (Straßburg 1565, VI. izdaja). Po raznih znakih sodeč so pripisana imena mnogo mlajšega porekla, najbrž iz začetka XIX. stoletja. Na aličen način je prišel avtor do starih narodnih nazivov s Koroškega, kjer je Lešnik, ranocelnik iz Guštanj, okoli l. 1805. beležil imena v knjigo »Ortus sanitatis«. V dodatku izvemo še za en primerek starega rokopisa iz leta 1810. z naslovom »Kranjski arcet«, ki je precej podoben onemu iz l. 1720.

Ti rokopisi, zlasti prvi, hranijo v sebi mnogo folklorističnih posebnosti in bodo dobro služili tudi drugim raziskovalcem narodnega blaga. Poleg teh virov je prebrskal avtor vsako razpravo ali knjigo, kjer je slutil, da najde slovenska rastlinska imena, tako tudi šolske knjige. Mnogo sodelavcev je piscu tudi ustno in pismeno sporočilo imensko gradivo. Dolgo vrsto avtorskih imen pomnožujejo tudi imena nekaterih naših književnikov, ki v svojih leposlovnih delih mnogokrat bogatijo naš jezik z novimi izrazi iz okolice, v kateri so živeli. Tako ima na pr. Tavčar iz Poljanske doline novo ime za sleč (hudičele) in za očnico (zvezdica).

Med tiskanimi literarnimi viri za naša rastlinska imena pogrešamo v sicer izčrпно podanem in obilnem seznamu Kocbekove članke v »Popotniku« in »Učiteljskem tovarišu« (zlasti »Botanični listi«), Janeza Koprivnika razpravo o Pohorju (Planinski vestnik 1913-1914 in v ponatisku), kjer je omet pozabljenju marsikateri lep naziv za ovetne rastline in zlasti še za glive. Prav tako niso omenjene razprave prof. Paulina, kjer najdemo za okoli 600 rastlin slovenska imena, med katerimi je sicer mnogo prevedenih iz tujih jezikov in umetno tvorjenih. Zanimiv je tudi Paulinov obsežen listkovni katalog slovenskih rastlinskih imen, ki mi ga je dal v objavo, pa ga dolejšal že nisem utegnil kritično pregledati in strokovno uporabiti. Med najnovejšimi spisi pa v obliki samostojnih knjig ali po revijah in časopisih vsak dan izhajajo novi prispevki, ki bodo v dopolnilo nastajajoči botanični terminologiji.

Glavni del »Prinosov« tvorijo po abecedi urejena slovenska rastlinska imena, ki jih točneje označujejo znanstveni latinski nazivi z začetnicami njihovih avtorjev. Nabrane izraze primerja avtor z že znanimi in objavljenimi imeni, tvorjenimi iz istega korena, da tako podkrepi novi naziv, navaja pa tudi zaradi popolnosti ostale soznačnice, kot so jih za isto rastlinsko vrsto zabeležili drugi, na pr. Šulek, Cilenšek, Pleteršnik, Šašelj, Strekelj, Pintar, Glowacki-Poljanec, Benkovič, Košir-Möderndorfer, Tuma. Na čelu izrazov za vsako rastlino so v znanstvenem tisku nova imena, ki jih je avtor mnogo sam zbral širom naše domovine, največ v okolici Dobrne in Novega mesta. Bardé se ne zadovolji s suhoparnim naštevanjem imen, marveč omenja pri vsaki rastlini še mnoge druge zanimivosti. Predvsem je zanj važen kraj, kjer se ime rabi. Po točni lokalizaciji nabranega gradiva prekaša celo Šuleka. S tem je izpopolnil veliko vrzel naše tovrstne botanične literature, ker pri večini rastlin na pr. Benkovičev imenik tega nima, pa tudi Tumov »Vocabolario latino-slovenov« se omejuje izključno na naštevanje izrazov. Zanimajo ga tudi pripovedke, vraže in kar je podobnega v zvezi z rastlinstvom. Citira originalne recepte ljudskih rastlinskih zdravil tako iz sedanjega doba kakor tudi iz starih rokopisov. Te pripombe, ki jih srečujemo na vsaki strani, napravljajo imenik za bogato zakladnico narodnih običajev. V njih se zrcali ljudska psiha davne preteklosti, ko je narod v preprostih pesmicah opeval zdravilna zelišča in jim zaradi nenavadne oblike pripisoval čudovite moči. Brljan je bil že pred letom 1720. simbol veselja, moči in edravnja, zato

ga ljudstvo še danes nosi na cvetno medeljo med drugimi rastlinami povezanega v butaro k blagoslovu. V življenju preprostega ljudstva skoro ni dogodka, ki bi ne bil pustil sledov med običaji v zvezi z rastlinstvom. Že imena sama dokazujejo živo zanimanje za prirodne, ki jim ljudstvo v bujni domišljiji često obeša kaj fantastične pridevke.

Pozornost posveča avtor »Prinosov« tudi nekaterim kulturnim rastlinam in sadnim vrstam. Iz velike množine gradiva je razvidno, da je domače izrazoslovje te vrste dovolj bogato in da označuje narod tudi vrste sadja z domačimi imeni, ki jih naj uporabljajo zlasti sadjarji namesto priljubljenih tujk.

Kakor v Benkovičev in Tumov imenik se je tudi v »Prinose« vrinilo nekaj strokovnih napak, ki po večini izhajajo iz starejših virov, zlasti iz rokopisov. Tako imajo, postavim, nekatere rastlinske vrste slovenska imena, pa pri nas ali sploh ne rastejo ali vsaj ne tam, od koder izvirajo nazivi zanje. Pri nas na pr. ne uspevajo: *Campanula Hostii* Baumg. (= fingrati str. 36), *Gentiana Wettsteinii* Murb. (= ergonk str. 26), *Helianthemum nummularium* (L.) Dun (= cejlovka str. 23 in akopernice str. 115), *Ruta patavina* L. (= sovec str. 118) in *Peucedanum officinale* L. (= svinjski janež str. 48). *Gentiana Kochiana* Perr. et Song. je pri nas tako redka, da je ljudstvo prav gotovo me loči od navadnejše vrste svišča *Gentiana Clusii* Perr. et Song. Prepričljiv dokaz, da gre za zamenjavo, so tudi pri rastlini navedeni kraji (Ribniška dolina, Preska pri Ljubljani, Št. Jošt pri Dobrni), kjer rastline še nihče ni našel. Soznačnice, ki jih pri tej rastlini navaja avtor po prof. Koštiču in dr. Tumi, pa se verjetno nanašajo na manjšo sorodnico omenjenega svišča, namreč na *Gentiana verna* L. Na podoben način ima zamenjana imena pri sviščih slovarček dr. Tume, kar najbrž ni slučajno.

V posebnem, zaključnem poglavju našteva avtor po alfabetskem redu slovenske nazive užitnih ter strupenih gliv, za katere imamo mnogo manj imen kot za cvetnice. Nepotrebno pa je glive ločiti od ostalih rastlin, zlasti, če se v glavnem delu omenjajo nekatere steljnice (lišaji), torej najbližje sorodnice gob. V kolikor niso slovenski izrazi nabrani med narodom, jih avtor povzema po znani knjižici A. Bega in po rokopisu prof. D. Sinkoviča, ki je med svetovno vojno napisal poljudno, še neobjavljeno delo o glivah. Zaradi popolnosti našteva tudi hrvatska imena po Blagaičevi knjigi: Gljive naših krajeva.

Celotno delo zaključuje abecedno latinsko-slovensko kazalo, ki pa se žal ozira samo na debelo tiskana imena v knjigi. Zato bo marsikatero lepo ime ušlo očem onega, ki ga bo potreboval in bo po kazalu iskal izrazov za določeno rastlinsko vrsto, ker ne bo imel časa pregledati vse razprave. Že iz naslova sledi, da je delo namenjeno predvsem strokovnjakom, ki se bodo v bodoče bavili s problemi slovenske botanične terminologije, zato bi kot tako na preglednosti le pridobilo, ako bi bile rastline v vsej razpravi abecedno urejene po svojih znanstvenih (latinskih) nazivih. Tem bi naj sledile slovenske in drugojezične soznačnice z vsemi ostalimi pripombami.

Za konec naj dodam še nekaj splošnih misli o zbiranju gradiva za naš botanični slovar.

Prvo sodobno botanično terminologijo je objavil Ivan Tušek v Janežičevem »Glasniku« l. 1862. pod naslovom: »Najbolj potrebne stvari iz botaniške terminologije.« V njej obravnava izraze iz organografije cvetnic in navaja tudi glavnejša rastlinska imena. Razprava vsebuje vse vrline Tuškovega peresa, saj je večina njegovih izrazov še danes v rabi. Seveda manjkajo izrazi iz anatomije in fiziologije, prav tako tudi nazivi za brezcvetne rastline. Od tedaj je nagli razvoj terjal vedno novih strokovnih izrazov, ki so raztreseni po novejših šolskih pa tudi drugih knjigah in razpravah. Čeprav so imena po večini seveda tvorjena, so vendar na splošno prav dobra. Dokler

nimamo izčrpnega botaničnega terminološkega priročnika, hi bilo želeti, da hi pisatelj in predavatelj, ki s svojimi deli posegajo v področja botanike in biologije vohče, obvladali enotno izrazoslovje vsaj v obsegu srednješolskih učnih knjig. Tako ne bomo čitali razprav in poslušali predavanj prirodopisne vsebine, kjer si kroji vsak po svoje potrebne terminološke izraze.

Težava je z našimi rastlinskimi imeni tudi, ker so nekateri nabiratelji premalo natančni in kritični pri svojem delu. Kot primer take površnosti naj navedem zelo popularno rastlino — velikonočnico (*Anemone pulsatilla* L.), ki ima v literaturi zaheleženih deset različnih nazivov iz vseh koncev naše ožje domovine. Cvetlica pa je pri nas zelo redka, saj so jo doslej našli le pod Bočem in v okolici Ptuja, in še tu v majhnih količinah; zato nima in ne more imeti nobeno od zapisanih imen svojega pravega rojstnega lista: lep primer, kako previden mora biti nabiratelj pri identifikaciji imen. Iz vsakega naših rastlinskih imenikov bi lahko našli podobne primere. Zato se moramo zavedati, da ni pri takem poslu nikdar preveč previdnosti in temeljitosti.

Ljudi, od katerih izvemo nova rastlinska imena, moramo brezpogojno preizkusiti, če poznajo sploh kaj rastlin. Mnogokrat se namreč izkaže, da se celo pri najnavadnejših rastlinskih vrstah motijo in jih zamenjavajo med seboj. Preprosti človek ni vaju natančno raziskovati in ločiti rastline, zato ti čisto pove, ko ga vprašaš, ime kakšne druge na oko slične zeli. Nč manj pa ni važno, da tudi tisti, ki imena zbira, dobro pozna našo floro. Identičnost onih rastlin, ki jih zanesljivo ne pozna, mora podpreti z dokazi, najholje priloženimi prepariranimi rastlinami. Tako so delali Šulekovi pomočniki, ki so mu po raznih krajih nabirali imena; zbrani herbarski material je omogočal strokovnjakom imensko kontrolo. Jezikoslovcem ne more nihče šteti v zlo neznanja botanike, zato naj se rajši prej pri botaniku prepričajo, ali so rastline res tiste, za katere jih neuki ljudje proglašajo, namesto da dostavljajo dvomljivim imenom dostikrat popolnoma napačne znanstvene nazive in s tem širijo nastajajočo zmedo v naši terminologiji.

Nazivov za rastline ima naš jezik veliko. Zlasti mnogo imen imajo kulturne, zdravilne, strupene in druge rastline, ki se sicer uporabljajo ali odlikujejo po kakšni izredni lastnosti, barvi ali lepoti cvetov. Zelišča z več kot 20 različnimi imeni med našim narodom niso redka. Mnogovrstnost izrazov seveda povzroča težave onim, ki to bogastvo zbirajo. Neredko imenuje ljudstvo več rastlin, ki pripadajo skrajno različnim družinam, z istim imenom. Pa tudi obratno imajo čisto rastlinska imena veljavo samo za manjši okoliš, v sosesčini pa rabijo za iste vrste zopet čisto druge nazive. Pri vsej obilici slovenskih izrazov pozna narod razmeroma malo različnih rastlinskih vrst. To potrjuje tudi vsebina naših rastlinskih imenikov, kjer se ponavljajo označnice domala za iste vrste. Ako po številčnem bogastvu primerjamo na tem področju dela jugoslovenskih avtorjev, je Šulekov imenik daleč pred drugimi, ker ima srbakohrvaška in slovenska imena za približno 2250 različnih vrst rastlin. S 1100 imeni mu Turnov slovarček ne seže niti do polovice, vendar je za nas vaenjši, ker vsebuje samo slovenske izraze. Benkovič jih ima 950 in Barletovi »Prinosi«¹ so obogatili naš jezik z izrazi za okroglo 600 vrst steljnic, klet, drevja in grmovja. Ako hi iz teh slovarčkov izločili vse umetno tvorjene in iz tujih jezikov prevedene izraze, bi nam ostala imena za približno 500 rastlinskih vrst. Ves narod pozna torej komaj desetino na tleh etnografske Slovenije uspevajočih višjih rastlin. Tudi novi prispevki, ki so bili ali pa bodo objavljeni, tega stanja ne bodo bistveno izpremenili. Ponekod je med narodom še vedno slišati nove izraze za zelišča, toda po večini le za ona, ki imajo že sedaj po več imen iz raznih krajev. S tem pa nikakor nočem trditi, da nabiranje imen med narodom ni potrebno. Vsak izraz moramo vestno zabeležiti, kajti s tem se ne veča samo bogastvo našega jezika, temveč se v

rastlinskih imenih kakor v vsaki besedi kaže tudi ostrost opazovanja, način izražanja in bujnost fantazije preprostega človeka. Imena so najbrž nastala namesto daljših opisov in se dokončno izkristalizirala v stoletni rabi.

Nastajajoča zmeda v naravoslovju in bogastvu gradiva, ki je deloma že zbrano, deloma raztreseno po manj dostopnih delih, zahteva, da bi prišlo čimprej do izdaje kritičnega botaničnega slovarčka. Delo bi naj vsebovalo izraze iz strokovne terminologije in vsa znana rastlinska imena. Pri vsakem narodnem imenu naj bo zabeležen tudi kraj, kjer je izraz v rabi, in vir, ki rastlino s tem imenom prvi omenja. V novejšem času tvorjena imena se bodo morala zamenjati z narodnimi in izločiti bo treba številne prevode iz nemščine. Kjer nimamo svojih izrazov, bomo izpopolnili vrzeli z izposojenkami iz sorodnih slovanskih jezikov, kjer pa je tudi to nemogoče, s prevodi znanstvenih terminov iz latinščine in iz grščine. Dela se hodeta morala lotiti najmanj dva strokovnjaka, prirodopisec-botanik in jezikoslovec-slavist.

Pri »Prirodoslovnem društvu« v Ljubljani se je, kolikor mi je znano, že osnoval odsek, ki ima nalogo zbirati slovenske izraze za vse prirodoslovne in njim sorodne vede. Upajmo torej, da bomo v doglednem času dobili tudi potrebni botanični priročnik v obliki kritičnega terminološkega slovarja.

Viktor Petkovšek.

Pregled.

† Viktor Skrabar.

Viktor Skrabar, osrednja osebnost znanstvenega Ptujja v zadnji generaciji, se je rodil v Ptujju 14. februarja 1877. kot sin zdravnika, ki je igral v krajevni slovenski politiki važno vlogo v okrajnem odboru, in matere iz premožne meščanske hiše. Po končani ljudski in srednji šoli v Ptujju, kjer je bil sošolec Fr. Ka. Meška, je končal višjo gimnazijo v Gradcu 1898. in tam študiral pravo do 1904. Poleg prava je poslušal arheologijo in klasično zgodovino in preko teh predmetov, deloma pa preko obiskov doraščajoče nove arheološke generacije v Ptujju stopil v ozke zveze z arheologi Bohrmannove šole. Po končanih študijah je postal notaraki kandidat v Ptujju, kjer je živel predvsem za Poetovijo, postal 1905. dopisnik Centralne komisije za varstvo spomenikov na Dunaju, 1909. konservator, 1911. pa dopisni član avstrijskega arheološkega instituta na Dunaju. 1932. je postal notar v Rogatcu, 1934. pa v Ormožu, kjer je sklenil svoje življenje 12. julija 1938.

Skrabar je bil kot človek predstavitelj našega tradicionalnega meščanstva, ki združuje s etanovsko zavestjo čut za krajevno kulturo in ljubezen do domačega kraja, družabno pa uglašenost in okretnost, prirodno dostojanstvo in neprisiljenost.

Iz povezanosti z domačim Ptujjem, zlasti z arheološkimi izkopavanji v letih njegove mladosti, je rastle Skrabarjevo zanimanje za predzgodovinski, rimski in poznejši Ptuj. Skrabarjev družabni položaj mu je omogočil poglobiti stare stike znanstvenega sveta s Ptujjem ter jim pridružiti nove z mlajšimi močmi kot predstavitelji sodobne arheologije. Skrabarjeva oseba je povezala znanstveno raziskavanje zlasti predzgodovinskega in rimskega Ptujja s sodobnim tokom arheološke in muzejske znanosti z njenimi najbolj kvalificiranimi predstavniki. Dobra tri desetletja je bil Skrabar tako osrednja gonilna sila arheološkega raziskovanja Ptujja, katero je vodil deloma sam, deloma pa pomagal pri delu znanstvenikom-prijateljem, ki so pogostoma sledili njegovim predpostavkam ali pa vršili dela, katerih ni zmogel sam (M. Abramič, R. Egger, Fr. Stele, W. Schmid, B. Saria).

Dobo ptujkega muzeja pred Skrabarjem predstavlja Fr. Ferk, znanstvenega arheološkega proučavanja Ptuja pa W. Gurlitt. Ferkovo muzejsko delo je sestajalo iz zbiranja arheološkega in zgodovinskega gradiva brez ozira na izvor ter je bilo po svojem racionalističnem prosvetnem značaju usmerjeno na kvantitativno pridobivanje muzealij estetskega značaja. Gurlittovo delo pa predstavlja in obenem zaključuje dobo, ko so raziskovali ptujsko preteklost sporadično posamezni znanstveniki. V obeh ozirih pomeni Skrabar za Ptuj novo dobo, katere značilnost je glede muzeja znanstvena smotrnost in omejitve muzejskega zbiranja na Ptuj in njegovo najokoličje, glede znanstvenega proučavanja pa kontinuiteta, katero vzdržuje baš Skrabar, ki je s svojo osebnostjo kot arheolog in družabnik pridobil za trajno študiranje Ptuja znanstvenike velikega formata, kakor vidimo to najlepše izraženo v vodniku po Poetoviju in ptujskih muzejih od Mihovila Abramića.

Skrabarjevo literarno znanstveno delo, objavljeno v mariborskem in graškem dnevnem časopisju ter v zagrebških, mariborskih, graških in dunajskih arheoloških in zgodovinskih zbornikih od 1905. do 1936., je izrazito konservatorsko delo, katero se odraža tudi v vsem Skrabarjevem delu v ptujskem muzeju. Neposredni in podrobni stiki s posestniki arheoloških najdišč in nabajališč, učinkovita evidenca o vsaki najdbi, pregled in evidenca literarnih poročil o Ptuj, ki je nalikovala eksibitu in registraturi upravnega uradnika, in končno inventariziranje arheoloških in zgodovinskih dokumentov karakterizirajo Skrabarjevo več ko tridesetletno delo na isti način kakor delo v ptujskem muzeju, kjer je Skrabar pridobil nove spomenike arheološkega, arhivskega in literarnega značaja ter skrbel za njih ureditev. Pri tem je posvečal posebno pozornost potrebam muzejske knjižnice, katera vsebuje danes vse izsledke, ki so za preteklost Ptuja pomembni, oziroma katere rahi znanstvenik, ki študira v muzeju ali ki vrši arheološka izkopavanja na licu mesta. Krono Skrabarjevega dela pa predstavlja novi ptujski muzej v pritličju častitljivega in kulturno-zgodovinsko pomembnega dominikanskega samostana.

Skrabar je bil tip mnogostranskega znanstvenega delavca, ki se točno zaveda svojih sposobnosti, v okviru katerih vrši dela sam ali pa pridobi tam, kjer gredo naloge preko njegovih sposobnosti, za nje kvalificirane sodelavce. Kot tak je podal Skrabar lep vzgled za racionalno znanstveno delo v provinci, vzgled za sodelovanje med provinco in strokovnimi znanstvenimi instituti, vzgled za bodoče uspešno delo naših krajevnih in pokrajinskih muzejev. Primere in izkustva, uspešno uveljavljena v Skrabarjevem življenjskem delu, bo morala upoštevati v večji meri zlasti naša zakonodaja, ki bo v bodočnosti urejevala razmerje in položaj naših krajevnih muzejev in arhivov do osrednjih.

Mariborskim znanstvenim ustanovam je bil pokojni Viktor Skrabar vzor kolegalnega sosedu, ČZN zvest sodelavcu.

V zgodovini znanstvenega življenja na Slov. Štajerskem bo ostalo njegovo ime trajno.

Franjo Baš.

† Fra Lujo Marun.

Dne 15. januarja 1939. je umrl v Kninu eden od stebrov starohrvatske arheologije, ustanovitelj in vodja kninskega muzeja Fra Lujo Marun.

Rojen v Skradinu 10. decembra l. 1857. je obiskoval nižjo franjevsko gimnazijo v Sinju, franjevske noviciat na Visovcu, bogoslovje v Šibeniku in v Makarski, nakar je bil posvečen l. 1880. za duhovnika. V Sinju je vzbudil p. Milinović v mladem Marunu zanimanje za zgodovino, katero je smotrno usmerjal na Visovcu p. Zlatović na polje starohrvatske arheologije. Zlatovićeva zaslug je tudi, da je postal Marun

po svojem prvem službovanju v Drnišu l. 1885. franjevaški župnik v Kninu, kjer je deloval 53 let, do svoje smrti.

Marunovo arheološko delo je koreminilo v globokem narodnem čustvovanju, v katerem se je odražalo svobodno razpoloženje dobe in zemlje, in v osebni ljubezni do narodne preteklosti, katero je strastno proučeval in za katero je požrtvovalno deloval kot samouk, kakršnega je najbolj karakteriziral ob Marunovi osemdesetletnici prvak na strokovnem polju Marunovega udejstvovanja M. A b r a m i ć: »Marun nije učio ni arheologije ni epigrafije ni historije... Stroga naučna kritika registrirat će uvijek ovaj nedostatak, iako će istodobno morati, da uvaži činjenicu, da je Marun u sjevernoj Dalmaciji bio prvi pionir na polju starohrvatske arheologije, dok se ova disciplina kod nas tek počela razvijati. Bit će na čast Marunu i to što ga je u svakom pothvatu vodila vatrena ljubav za spomenike velike prošlosti hrvatskog naroda, što je većim dijelom radio sam bez savjeta ili pomoći stručnjaka, i napokon, što je stvorio prvi muzej hrvatskih starina, dakle kulturni spomenik eminentnog značaja... Na nama je sada da ogromno arheološko blago koje nam je prikupio Marun, u potpunosti iskoristimo za nauku...«

Marunovo delovno polje je obsegalo vso severno Dalmacijo in tu v prvi vrsti dalmatinako Zagoro, kjer je odkril in izkopal starohrvatska groblja in srednjeveške gradbene spomenike, med njimi za zgodovino zgodnje srednjeveške arhitekturne važne baziliko Marijino iz XI. stoletja pri Biskupiji, istodobno baziliko iz Nina in arhitekturo z napisom Branimira iz Sopota pri Benkovcu. Rezultati Marunovega arheološkega dela so ga dovedli l. 1887. do ustanovitve Hrvatskega starinarskega društva v Kninu in l. 1895. do izdajanja strokovnega glasila za starohrvatsko zgodovino Starohrvatska Prosvjeta. Krona Marunovega dela pa je bila l. 1893. otvoritev prvega muzeja hrvatskih starina, kateri hrani danes bistvene Marunove izkopanine, ki tvorijo po besedah M. Abramića kameniti arhiv hrvatske zgodovine in pravo zakladnico starohrvatskih kulturnih spomenikov.

Iz značaja severne Dalmacije izhaja, da je moral Marun pri svojih starohrvatskih arheoloških raziskavanjih slediti tudi predzgodovinskim in rimskim temeljem starohrvatske preteklosti. Številna tozadevna raziskavanja so pokazala, da je starohrvatska kultura nadaljevala na rimskih tradicijah in ustvarila kulturni nivo, ki je bil na višini sodobnih naprednih narodov. Povezanost starohrvatske in rimske kulture pa je na temelju Marunovih raziskavanj dovedla Avstrijski arheološki institut, da je nadaljeval od Maruna započeto delo in raziskaval rimske in predrimске temelje starohrvatskih nekropol, cerkev in spomenikov ter tako proučil Aenono, Aequum, Asserijo ali Burnum.

Marun je bil sodobnik in delovni tovariš Fr. Bulića. Kot soseda — Marun v Kninu, Bulić v Splitu — sta oba postavila temelje zlasti srednjeveški arheologiji Dalmacije, medtem ko je sicer Bulić segal širše v rimsko dobo kakor Marun. Kot v delu tekmujoča soseda sta delovala vsak za sebe. In kakor ostane Split in okolica večni spomenik Bulićevega življenja, na isti način bo ostal Knin s kninskim muzejem trajni spomenik Marunovega dela ali dela iz prvih časov zgodnje srednjeveške in starohrvatske arheologije.

F r a n j o B a š.

Sestanek zgodovinarjev v Celju.

Dne 5. februarja 1939. se je vršil v Celju 1. sestanek slovenskih zgodovinarjev, katerega so se udeležili zastopniki Muzejskega društva v Celju, Mariboru, Ptuj, Škofji Loki, Muzejskega društva za Slovenijo, Zgodovinskega društva v Mariboru, Historičnega kluba v Kranju, Umetnostnozgodovinskega društva v Ljubljani, Geografskega društva v Ljubljani, predstavitelji Narodnega muzeja v Ljubljani, spomeniške-

ga nrada v Ljubljani, stolice za zgodovino umetnosti na univerzi kr. Aleksandra I. v Ljubljani in zastopnika enujočih se muzejev v Krakem in Novem mestu.

Sestanek je otvoril univ. prof. dr. Fr. Stelč. Po izvolitvi predsednika J. Orožna in tajnikov prof. Bolharja in dr. Šijanca je pozdravil zbrane zgodovinarje v imenu mesta Celja magistratni ravnatelj I. Šuhic, nato pa so sledili referati univ. prof. M. Kosa (problemi slovenske historiografije), dr. J. Zontarja (načela slovenske zgodovine in problemi arhivov), ravnatelja dr. J. Mala (muzejska vprašanja s posebnim ozirom na Narodni muzej v Ljubljani), univ. prof. dr. Fr. Steleta (slovenska zgodovina umetnosti in njeni problemi), konservatorja dr. Fr. Mesesnela (varstvo umetnostnih in zgodovinskih spomenikov), ban. arhivarja Fr. Baša (pravilnik o rednih letnih sestankih slovenskih zgodovinarjev) in inšpektorja S. Kranjca (problemi naše šolske zgodovine). Referati in debata, v kateri so se udeleževali P. Blaznik, R. Ložar, J. Rus, M. Pivec-Stele in M. Miklavčič ter vsi referenti, so pokazali, da obstoji vrsta načelnih in tekočih vprašanj, katera zanimajo vse slovenske zgodovinarje; iz tega izhaja nujna potreba, da se slovenski zgodovinarji v svrhu obravnavanja in reševanja teh vprašanj sestajajo redno vsako leto. Prvi tak sestanek slovenskih zgodovinarjev se bo vršil skupno s stoletnico Muzejskega društva za Slovenijo in je bil v ta namen izvoljen v eksekutivo, ki naj sestanek pripravi, odbor Muzejskega društva za Slovenijo. Na tem sestanku se bodo obravnavala 1. vprašanja organizacije slovenske historiografije, 2. vprašanja zgodovinskih institucij, 3. vprašanja srednješolske zgodovine in 4. pravilnik rednih sestankov slovenskih zgodovinarjev.

Celjski sestanek 5. februarja 1939. je imel značaj pripravljalnega sestanka ter je bil kot tak uspešen. Po sestanku so se udeleženci podali na stari celjski grad, na katerem in pod katerim so nadaljevali na oficialnem sestanku načeta vprašanja, pri čemer se je ugotovila soglasnost in volja, da se organizirajo redni sestanki zgodovinarjev za reševanje aktualnih organizacijskih in metodičnih vprašanj, za približje spoznavanje krajevnih zgodovinskih razmer in za čim tesnejše družabno zhlizanje zgodovinarjev na Slovenskem.

Franjo Baš.

Za delovno skupnost slovenskih zgodovinarjev.

Prvi sestanek slovenskih zgodovinarjev je nudil prijetno priložnost, da se sklepa oziroma obnavlja osebno poznanstvo med onimi, ki se bavijo z zgodovinskimi vedami. Toda želeli je, da postane ta sestanek izhodišče za nov, močan kulturni pokret. To se pa da doseči le pod določenimi pogoji.

Vsak zgodovinar pozna načelo »science pour la science«, toda kljub načelu skrajne objektivnosti je odvisno dognanje vsakogar od njegovega svetovnega nazora, od njegove individualne sposobnosti raziskavanja, pa tudi od njegovih odnošajev do sodobnosti ali sedanosti. Zgodovinar ne vidi v svojem znanstvenem delu le neko zasebno opravilo, ki mu nudi po doseženem uspehu več ali manj notranjega zadovoljstva, marveč je prepričan, da tvori njegovo znanstveno stremljenje drobce celokupnega kulturnega dela v narodn. Saj zgodovinske vede gotovo niso puhlo učenje karstvo brez vodilnih idej in neke obvladujoče veze. S tega stališča pa postane vsak zgodovinar tudi narodno-politični činitelj, kar velja še v mnogo večji meri za zgodovinska društva, ki ne izdajajo svojih glasil zato, da pomnože vrsto lepo vezanih letnikov na knjižni polici, marveč da aktivno sodelujejo pri ustvarjanju duhovne sile, ki naj vzgaja, poučuje, krepi in oblikuje narod. Menim, da šele s tem izpolnijo zgodovinske vede svoj namen v polni meri, ko postanejo gibalne sile, ki dajejo samozavest ter usmerjajo bodočnost naroda. Da pa služi zgodovinarjevo delo pravnemu, socialnemu, kulturnemu in političnemu dvigu naroda, mora postati

tyorec miselnosti v množicah naroda. Tak cilj doseže posameznik težko in redko, približati pa se mu morejo zgodovinarji v krepki delovni skupnosti, ki si jo vsi želimo.

Ako pregledamo delo naših zgodovinskih (muzejskih) društev, moramo žal priznati dvoje: 1. uspeh oziroma neuspeh društvenega delovanja ter urejanja zgodovinskih glasil odvisi od truda peščice marljivih in vestnih odbornikov; 2. finančni obstoj zgodovinskih (muzejskih) društev je večinoma odvisen od javnih podpor, zlasti kr. banske uprave. Manjka zasebne iniciative, manjka širokih plasti meščanstva in kmečkega prebivalstva. Naša zgodovinska društva so premalo zasidrana med narodom, to pa po mojem mnenju ne popolnoma hrez naše krivde.

Saj ne najdete zanimanja za zgodovinska društva in njihova glasila niti med onimi, ki so bili morda še pred kratkim vpisani na vseučilišču med slušatelji zgodovine in vrše danes službo na srednjih šolah. Malo časa je vzdržal plamenček, ki so ga prižigali vseučilišni profesorji na svojih strokovnih predavanjih in pri seminarjskih vajah. Kako morete potem zahtevati, da se brez krepke organizacije pokaže interes za zgodovino pri meščanskih in kmečkih krogih? Zato smatram, da je nujno predvsem urediti omrežje sposobnih in marljivih poverjenikov, ki bi se zanimali za varstvo starin in umetniških spomenikov svojega okoliša, pa tudi pridobivali člane za zgodovinska društva. Marsikatero ugledno osebo iz odvetniških in zdravniških krogov poznam, ki bi z veseljem prevzela tako častno nalogo. Zanimanje za zgodovinske vede naj bi tudi pospeševali zgodovinski krožki, oziroma krajevna muzejska društva.¹⁾ Gojili bi ljubav do domačega kraja in ustvarjali po naših rodbinah duha tradicije, ki nam tako manjka. Po mojem mnenju takšni krožki in krajevni muzeji niso v nohenem nasprotju do Narodnega muzeja v Ljubljani ali do glavnih zgodovinskih društev (Muzejskega društva za Slovenijo, Zgodovinskega društva v Mariboru), ker bi morali delati skupaj s centralnim muzejem in z glavnimi društvi. Vse bi bilo potrebno povezati v naši delovni skupnosti. Ne smemo misliti, da ni zanimanja za zgodovino med narodom. Potrebno bi bilo le, da ga budimo. Ko sem potoval pred kratkim po poslu v Poljanski in Selški dolini, sem ugotovil v pogovoru po kmečkih hišah, kako temeljito so se poglobili ljudje n. pr. v Malovo Zgodovino slovenskega naroda, in s kakšnim zanimanjem so prebirali Blaznikove razprave o kolonizaciji dolin. Čudil sem se, da so našle v tako lepem številu pot do samotnih kmečkih domov.

Kot naslednjo splošno potrebo bi poudaril: prilagodite zgodovinska glasila tako, da bodo nudila tudi nekaj učiteljem zgodovine na srednjih in njim sorodnih šolah. Vzor je postavil v tem pogledu »Geografski vestnik« po zaslugi Silva Kranjca. Zakaj se ne bi ozirala zgodovinska glasila tudi na vprašanja zgodovinskega pouka? Ali ne bi mogla poročati o vsakoletnih strokovnih predavanjih na univerzi, o delu v historičnem, umetnostnozgodovinskem in pravnozgodovinskem seminarju ter s tem skušala ohraniti živo vez med vseučiliščem in njegovimi absolventi?

Še en faktor odločilnega pomena preprečuje, da delo zgodovinskih društev ni zasidrano v množicah. Manjka popularizacije znanstvenih izledkov. Med sredstvi popularizacije ne smatram pouka zgodovine v šolah in ljudskih ali prosvetnih predavanj za tako važne kakor t. zv. tiskovno službo.²⁾ Po mojem mnenju je vsak zgodovinar dolžan skrheti, da postanejo njegovi znanstveni izledki last celega naroda. Pri nas so si evesti pomena popularizacije le redki, zlasti nekateri odlični zastopniki umetnostnozgodovinske in pravnozgodovinske vede. Zato menim, da so nam potrebne poleg strogo znanstvenih publikacij tudi poljudnoznanstvene;

¹⁾ Muzejska društva v Celju, Mariboru, Ptuj in Škofji Loki.

²⁾ V debati je opozoril bibliotekar dr. Jos. Rus tudi na radijsko poročevalsko službo.

oziroma resuméji z bistvenimi ugotovitvami, ki jih naj dobi na razpolago dnevno ali revialno časopisje, da jih uvrsti v dnevne, oziroma kulturne rubrike. Ne smemo zahtevati, da bi časnikar, ki prejme brezplačen izvod zgodovinskega glasila ali publikacije vobče, sam izluščil jedro in bistvene znanstvene izsledke. Tu je nujno potrebna tiskovna služba zgodovinskih društev, ki vse potrebno pripravi. Taka že izgotovljena poročila bodo uredniki vedno z veseljem sprejeli. Korist pa bodo imela zgodovinska društva in znanost sama.

Z vsemi dotlej opisanimi sredstvi bi dobilo delo naših zgodovinarjev in zgodovinskih društev potrebno krepko zaslombo med narodom. Naslednja nujna potreba pa bi bila, da se vsi slovenski zgodovinarji in vsa slovenska zgodovinska društva organizirajo in ustvarijo neko delovno skupnost. Zediniti se za skupno delo pa se ne pravi, odreči se svobodi znanstvenega dela, marveč biti discipliniran kulturni delavec. Povsod se priporoča in uvaja racionalizacija. Menim, da je do neke meje možna in izvedljiva tudi v znanstvenem delu zgodovinskih ved. Seveda se morajo gibati sklepi naše nove skupnosti v mejah izvedljivosti, da ne zapademo v običajne fraze resolucij reprezentativnih kongresov, ki jih nihče ne vzame resno.

Morda boate dejali, da želite hitrejši napredek zgodovinskih ved pri našem majhnem narodu. Lepo bi bilo, ako bi obdelali zgodovinske probleme tako sistematsko, kakor se vrši n. pr. tehnično izkoriščanje rudnika, toda kdo pa pozna vse probleme naše zgodovine, kje pa imamo potrebno število sposobnih ljudi za znanstveno delo in, če bi jih imeli, kako bi jih mogli prisiliti, da bi se lotili ravno določenih problemov? Skratka: znanstvena tovarna je nemogoča. V takšnem quasitovarniškem obratu bi mogli kvečemu zbirati gradivo za slovar, sestaviti potrebno strokovno terminologijo, zgodovinski atlant ali podobno. Pred kratkim so na pr. v Nemčiji na precej podoben način zastavili z delom »Zgodovine mest«.³⁾ Že desetletja se trudijo s sestavljanjem pravnozgodovinskega slovarja in narodopisnega atlanta.⁴⁾ Toda v obeh primerih so se dodobra prepričali, da je najmočnejši vendar le posameznik sam. Individualna storitev, ki izhaja iz človekove notranjosti brez vprašalnih pol in brez biča, ima in bo imela v znanosti vedno največjo vrednost. Prisiljene teme bi rodile pusto ponavljanje in šablono. Iz izvirne duhovne sile in fantazije poedinca nastajajo ravno spremembe v stavljenih temah, iz ugovorov in pritrditve zraste polemika ali znanstvena šola, s tem pa tudi organska rast in napredek znanosti.

Kljub vsem pomislekom, ki bi jih utegnili gojiti proti delovni skupnosti, trdim vendar: skupnost zgodovinarjev in zgodovinskih društev je nujno potrebna in koristna. Brez jasnih smernic in načrtov, brez polaganja računov o našem znanstvenem delu ni napredka, ostane vse prazno paberkanje.

Naša skupnost bi imela po mojem mnenju dve vrsti nalog:

I. posvetovati se in sklepati o splošnih in velikih nalogah naših zgodovinskih strok;

³⁾ Prim. VIIIe Congrès international des sciences historiques, Zurich 1938, Communications présentées I. 144—149 in predavanje prof. E. Keyserja (Gdansk) o »Deutsches Städtebuch«.

⁴⁾ Delo je koncentrirano pod vodstvom prof. Eberh. v. Künßberga v »Archivum pravnega slovarja« na univerzi v Heidelbergu. Slučno je urejen obrat v centrali za narodopisni atlant v Berlinu. Vprašalne pole za nemški narodopisni atlant je deloma sestavil omenjeni prof. v. Künßberg l. 1928., za švicarskega l. 1935., za francoskega l. 1937. Tudi mi bi rabili nekaj podobnega, čeprav v skromnejši obliki. Škoda, da se načrt »Slovníka starožitností slovanských«, čigar poskusi zvezek je izšel l. 1934. v Varšavi, ne uresničuje.

II. glede konkretnih znanstvenih stremeljenj in nalog pa:

- a) pospeševati njihovo izvedbo, pa tudi izvajati potrebno strogo kritiko,
- b) skrheti, da se zamaše izvestne vrzeli znanstvenega raziskavanja s tem, da hi n. pr. razpisala nagrade za rešitev določenih problemov ali drugače vplivala, da se izvrše določene naloge (teme).

Med splošne in velike naloge naše skupnosti zgodovinarjev bi štel: 1. Periodično prikazovati stanje in naloge znanstvenega dela v posrednih zgodovinskih disciplinah. Tak retrospektiven prerez hi utegnil hiti tudi združen z revizijo izledkov dotedanjega raziskavanja in hi bil gotovo na mestu ob jubileju ljubljanskega muzejskega društva. Pri tem bi bila tudi prilika pokazati, kaj hi bilo nujno in potrebno pospeševati, ker je dotlej preveč zanemarjeno pri nas, kaj pa se more staviti nekoliko oh stran, ker ne smemo suženjsko posnemati drugih narodov, ko je vendar naša naloga iskati ohran našega človeka v preteklosti. Da se konkretnije izrazim, hi vprašal, zakaj se pri nas nihče ne razume na slovanško arheologijo, na tipologijo gradišč in gradov srednjega veka. Zato ni čuda, ako se pogrevajo po naših spieih trditve, ki veljajo kje v Nemčiji ali na Francoskem, ne pa pri nas.

2. Splošna naloga naše skupnosti mora biti rešitev arhivalnih vprašanj. Brez primerno shranjenih in strokovno uporabljenih virov ni zgodovinske vede. Viri nam posredujejo empirično spoznanje. Ako želimo svoje spoznanje dopolniti ali popraviti, se moramo zopet vrniti nazaj k virom. Med temi viri so bistvenega pomena za vsako znanstveno zgodovinsko delo zlasti arhivalije. Nimam namena govoriti o napredku v upravi javnih in zasebnih arhivov drugod, da bi tem bolj ohčutili našo silno revščino.⁵⁾ Ako velja za katero koli pereče vprašanje rek: *periculum in mora*, ga moramo priznati arhivskim vprašanjem. Povsod drugod okoli nas so si svesti pomena arhivalij, pri nas pa ne.⁶⁾ O tem sem se večkrat in bridko prepričal pri abiranjn grediiva za zgodovino mesta Kranja. Zadnja leta je sicer naraslo število arhivalij v ljubljanskem in mariborskem muzeju, toda koliko je še dragocenih pisanih virov naše preteklosti, ki propadajo križem po Sloveniji. Zakaj niso bile strokovno pregledane skladownice spisov v registraturah sodišč, preden so jih skartirane odprodali v papirnice? Še danes imajo ponekod po meščanskih hišah in kmečkih domovih dragocene arhivalije (pergamentne listine 15. stol., papirne iz 16. in 17. stol.), toda za to staro šaro se nihče ne zmeni. Prepuščene so uničujočemu vplivu vlage in mišim. Zato nujno poskrbite za zakonito varstvo arhivalij. Potrebno in skrajni čas je, pregledati vse arhive v banovini, jih inventarizirati ter objaviti inventarje.⁷⁾ Kolikor hi hilo izvedljivo, je stremeti, da se združijo vsaj važnejše arhivalije v osrednjih arhivih v Ljubljani in Mariboru.

Inventarizacijo in izkoriščanje arhivalij pa more oskrbeti le strokovno izohražen naraščaj znanstvenikov. Skrh za znanstveni naraščaj je pri nas aktualna.⁸⁾ Tudi skupnost slovenskih zgodovinarjev ne bo smela iti preko tega vprašanja, ki so ga ponekod že ugodno rešili.⁹⁾

⁵⁾ Primer. poročila v »Archival. Zeitschrift«, »Časopis archivní školy«; Vaclav Vojtišek, O statním archivním inspektoratu pro Čechy a jeho činnosti, Praha 1937.

⁶⁾ Prim. smotrno delo »Histor. Landeskommissionen« v Nemčiji ali »Istituto storico Italiano per il medio evo« oziroma »per l'età moderna e contemporanea«.

⁷⁾ V tem pogledu bi bilo nadaljevati delo pok. prof. Fr. Komatarja. Nekaj inventarjev iz njegove zapuščine hi ni objavljenih.

⁸⁾ Prim. Jovan Radonjić, Za istorijski institut u Dubrovniku, XX. vek, I. L. (1938) 401 do 406.

⁹⁾ Prim. arhivske tečaje na Češkem, kjer se vrsté predavanja iz paleografije, diplomatike, o ravnanju z arhivalijami, zlasti o skartiranju aktov.

V zvezi z arhivskim vprašanjem pa stoji tudi skrb za organizirano raziskovanje virov naše preteklosti v inozemstvu, zlasti v Nemčiji in Italiji. Potrebni bi bili smotni dogovori med našo kraljevino in drugimi državami po smericah recipročnosti, ki bi dajali večjo možnost uporabljanja virov zlasti z izposojevanjem.

3. Naslednja splošna naloga skupnosti zgodovinarjev naj bi bila edicija virov in publikacija monografij iz posameznih zgodovinskih disciplin.¹⁰⁾

4. Posebno skupino tvorijo tudi muzejska in umetnostnozgodovinska (zlasti spomeniška) vprašanja¹¹⁾ ter

5. vprašanja zgodovinskega pouka na srednjih in sorodnih šolah.¹²⁾ Vse te lepe naloge se dajo uresničiti polagoma in vsaj v neki meri samo v krepki skupnosti. Ta pa zavisi od dobre volje cele generacije naših historikov.

Dr. Josip Žontar.

Slovstvo.

GRIVEC FRANC, SLOVENSKI KNEZ KOCELJ. Ljubljana 1938. 8°. 299 str. + karta politične razdelitve slovenskega ozemlja v 9. stoletju.

Grivec Franc, avtor številnih študij o vzhodni cerkvi in zgodovinar sv. bratov Cirila in Metoda, je stopil s pričujočo obširno zgodovinsko meditacijo o knezu Kocelj na polje najstarejše narodne zgodovine. Je to prvi poizkus med nami, podati zaključeno sliko Kocelja in njegove dobe.

Na podlagi dosedanjih, zlasti avtorjevih zgodovinskih izvajanj o sv. Cirilu in Metodu in uporabljajoč posebno cerkvenoslovanska življenjepisa obeh blagovestnikov, gleda Grivec v Kocelja njih najvdanejšega knežjega učenca in velikodnšnega pokrovitelja, največjega slovenskega kneza in enega najidealnejših slovanskih vladarjev (str. 8). To mu je Kocelj po svoji slovenski državni politiki, ki je bila slovansko usmerjena, kakor so bile slovansko usmerjene tudi slovenske knjige, ki jih je Kocelj vzljubil (n. pr. str. 200 ss.). Po tem pojmovanju je bil Kocelj naslednik Rastislavove politične koncepcije in vladar, ki je po svoji osebnosti družil politično in kulturno tudi sosedne zahodno- in južnoslovanske vladarje.

Gradivo, ki je stalo Grivcu za delo o Kocelju na razpolago, je po svojem obsegu omejeno in fragmentarno, po svoji zgodovinski vrednosti pa historično-kritično še mnogokje nedognano in kot tako v zgodovinski ceni še sporno. To je zahtevalo od avtorja primerno dialektiko, da je približal razpoložljivo gradivo in dane izsledke uvodoma navedeni karakterizaciji Kocelja. Z globoko ljuheznijsko in iskrenim spoštovanjem vrednoti avtor Kocelja na psihološki osnovi današnjega narodnostnega razpoloženja ter ga prikazuje kot slovenskega narodnega junaka in kot slovenski politični ideal. Kakor rokokojski umetnik uporablja metodično posameznosti in podrobnosti iz sodobnih poročil, da poda Kocelja kot predstavnika slovenske in krščanske koncepcije takratne dobe v območju Srednjega Podonavja, ter se naslanja v to svrhu šele v drugi vrsti na širše gonilne sile časa, geopolitični položaj, razmerje med političnimi silami in pojavljajoče se nove svetovnozgodovinske faktorje, kakor je bil n. pr. fevdalizem ali pa nova romanska renesansa. Posledica vsega tega, tako pomanjkljivega

¹⁰⁾ O tem je referiral vsuč. prof. dr. M. Kos, ki je poudaril potrebo, da izdajajo zgodovinska društva poleg glasil še monografije. Vire za zgodovino Slovencev bo pa izdajala tudi Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani.

¹¹⁾ O njih so referirali ravnatelj dr. Jos. Mal, vsuč. prof. dr. Fr. Stelč in konservator spomen. urada dr. Fr. Mesesnel.

¹²⁾ Referiral je inspektor S. Kranjec.

gradiva kakor še premalo dognanih zgodovinskih izsledkov in metode dela je, da je ostala vrsta v knjigi podanih rešitev sporna, kakor so ostala še nadalje sporna kot dognana dejstva uporabljena izvajanja iz marsikaterih zgodovinskih predel, in da je radi tega tudi izdelani zgodovinski lik Koclja ostal aa enkrat narodni ideal, ne pa zgodovinska podoba. Najboljši dokaz za to je raznoliki odmev, katerega je v javnosti povzročilo Grivčeevo delo. Avtorjevi odgovori, ki so temu odmevu sledili in ki bi naj potrdili v knjigi o Koclju podana izvajanja, so v resnici samo potrdili zgodovinsko nedognanost Grivčeeve slike Koclja in potrebo po utrditvi izsledkov v knjigi. Končno oceno o dobi in delu kneza Koclja bo radi tega mogla dati šele v hodočnosti zgodovina, ki ho nadaljevala. Grivčeevo delo in ki ho podvrгла reviziji vse o Koclju obstoječe gradivo in prav tako vso dosedanje zgodovinsko literaturo. Za danes pa moramo ugotoviti, da so eklepi, katere izvaja Grivee iz razpoložljivega aparata, predalekosežni ter da niso v sorazmerju z dokazi, katere je za svoje zgodovinske zaključke podal. Radi tega hodo ostala za zgodovinarja še vnaprej izhodišče za Koclja in njegovo dobo dela Fr. in M. Kosa.

Delo je izšlo skoro v razkošni opremi, pri čemer stoje v ospredju številne inicialke in vinjete akad. slikarja Slavka Pengova. Njegove risbe bodo dekorativno gotovo učinkovale; utrujali pa bodo historiami, ki se ponavljajo in ki poizkušajo nacionalno rekonstruirati kulturno zgodovino Kocljeve dobe, a so zašli pri tem v podobne grehe, kakor jih obsojamo danes na poizkusih n. pr. regotiziranja v drugi polovici XIX. stoletja.

Gotovo pa je Grivčeevo delo o knezu Koclju tako po svoji zunanosti kakor po lahko tekočem besedilu lepa knjiga in zaradi rodoljubja, ljubezni in spoštovanja, s katerim govori o svojem predmetu, vredno pozornosti.

Franjo Bai.

ZWITTER FRAN, PREBIVALSTVO NA SLOVENSKEM OD XVIII. STOLETJA DO DANASNJIH DNI. Razprave Znanstvenega društva v Ljubljani, 14. Historični osek, 5. Ljubljana 1936. 8°. 112 str.

Prebivalstvo na Slovenskem se je obravnavalo do danes v prvi vrsti a narodnostnega vidika in vsi, ki so proučevali statistiko prebivalstva na Slovenskem (Ogris, Mačkovšek itd.) ali v slovenskih kronovinah (Geršak, Potočnik itd.), so se prvenstveno bavili z razmerjem med slovenskim in nemškim življenjem. To je bil problem, ki je izhajal iz časovne in eksistenčne aktualnosti v času Avstro-Ogrske in kateremu ni mogla vaeiti primarnega značaja niti na koncu XIX. stoletja pereče se pojavljajoča emigracija. Številne za mirovno konferenco v Parizu prirejene statistične študije naše narodnostne meje na severu in zahodu in zlasti naših štajerskih in primorskih mest so podale višek naših statističnih in populacijskih dognanj v smislu narodnostnega obravnavanja prebivalstva. Ko so v Jugoslaviji izgubili narodnostni hoji svoje narodnoeksistenčno oheležje in nam je narodna država zavarovala obstoj, je načel F. Zwitter vprašanje prebivalstva vsega slovenskega ozemlja kot enote v luči zgodovine, da dožene »razvoj števila prebivalstva ter njegovih komponent« in poizkusi »spraviti razvoj prebivalstva v kavzalno avezo a socialnogospodarskim razvojem in ga tako včleniti v celotno razvojno linijo slovenske zgodovine«.

V rezultatih svojega proučavanja podaja Zwitter najprej izčrpno sliko notranje-avstrijskih štetij prebivalstva, sledi njihovim rezultatom ter ugotavlja, da je v prednapoleonski dobi prebivalstvo na Slovenskem naraščalo, padalo v prvi polovici XIX. stoletja, nato pa do današnjih dni stalno rastle. Od l. 1846. do l. 1910. je porastle civilno prebivalstvo na Slov. Štajerskem za 27.6%, na Koroškem za 22.4%, na Kranjskem aa 11.3%, na Primorskem pa za 76.1% (Trst 182%, Istra 69.6%, Goriško 39%). Padec rojstev je še relativno majhen ter je izenačen a padajočimi smrtnimi slučaji. Pač pa nastopi v tej dobi izseljevanje, ki doseže najhujše mere na Kranjskem in katerega odtehta priseljevanje edino v Trstu. V povojni dohl je porast prebivalstva v Jugoslaviji in na Kornškem hitrejši od predvojnega, zaostal pa je tempo v naraščanju prebivalstva na Primorskem. Statistično je koncentriral Zwitter svoja dognanja na 10 straneh tabel, ki tvorijo ogrodge, hrbeniceo knjige.

Drugi del navaja vzroke in gibalne sile, ki uravnavajo tok prebivalstva na slovenskih tleh, kateri je v primeru s celotno Evropo počasen, zaostal. Od l. 1770. do l. 1930. se je pomnožilo prebivalstvo vse Evrope za 200%, pri nas pa na Slov. Štajerskem za 77%, na Koroškem za 52%, na Kranjskem za 66%, v Istri za 139%, na Goriškem za 81%, v Tretnu pa od l. 1735. do l. 1930. za 3.342%. Vzroke počasnemu razvoju prebivalstva vidi avtor na severnem Slovenskem po Hainischu v strukturi posestev, sicer pa v izseljevanju, ki se pojavi z liberalizmom in katero zastane žele po veliki vojni v Jugoslaviji.

Zwitterjevo delo pomeni v svojem prvem delu historično analizo ljudskih štetij v notranjeavstrijskih kronovinah, v drugem pa uvod v proučevanje o gibanju prebivalstva naših dežel; vsakomur nudi dragoceno gradivo za aktualne izpovedi, ki mu ležijo na srcu, kar se je tudi dogodilo kmalu po izidu knjige v dveh primerih brez ozira na to, da je knjiga v prvi vrsti analiza zgodovinskega razvoja naše populacije in žele v drugi vrsti kritična slika stanja naše današnje populacije. V zvezi s tem bi tu opozorili na strukturo prebivalstva naših krajev in na njen pomen za razvoj ter historičnokritični pomen dela za našo narodno zgodovino.

Dejstvo je, da je naše podeželje s svojim gibanjem prebivalstva od železnice naprej v stalni stagnaciji in da so bila mesta in sploh meščanska selišča tista, ki so z industrijo, prometom in trgovino dvignila prebivalstvo tako Evrope kakor tudi Slovenije. Moderno tehnično gospodarstvo je ustvarilo velemesta in industrijske aglomeracije, ki so omogočile porast evropskega prebivalstva; agrarno gospodarstvo je pri tem tudi z najpopolnejšo racionalizacijo igralo sekundarno vlogo, oziroma je bilo odvisno od aglomeracij, nastalih po industriji, prometu ali trgovini. Ker je slovenska zemlja le malo (samo s Trstom) participirala na tehničnem razvoju Evrope ter hila in ostala sestavni del evropskega agrarnega ozemlja, je tudi številčni razvoj našega prebivalstva odgovarjal kvalitetni stopnji našega kmetijstva in poleg tega tudi drugim, nam sorodnim evropskim agrarnim zemljam brez notranje kolonizacije. Upoštevač razvoj tehničnega gospodarstva, vidimo v posameznih naših predelih povprečnem evropskem razvoju odgovarjajoče stanje tudi pri nas in to ne samo v posameznih krajih, kakor n. pr. v trhovelskem revirju (l. 1850. imajo Trhovlje še 726 prebivalcev, z Ojstrim, Sv. Lenartom, Knežtalom in Sv. Markom pa 1966), temveč tudi v posameznih kulturnogeografskih enotah, kakor je n. pr. Dravska dolina med Mariborom in Falo. Iz tega razloga hi bilo potrebno razvojne stopnje našega prebivalstva diferencirati po posameznih kulturnogeografskih enotah, kjer so različno delovali moderno tehnično gospodarstvo, prenaseljenost agrarnega prebivalstva (Haloze, Prelekija) ali pa konservativno in pasivno agrarno gospodarstvo (Krajina s šmarškim in kozjanskim okrajem, Mislinjska dolina). Z drugo besedo: Slovenija v splošnem je v razvoju prebivalstva zaostala radi prevladovanja gospodarsko pasivnih in konservativnih pokrajinskih enot; posamezno pa imamo enote, ki so se razvijale odgovarjajoče evropskemu razvoju prebivalstva, oziroma, ki so v prenaseljenih agrarnih predelih vzdržale stanje, kakor ga izkazujejo odgovarjajoče istovrstne evropske zemlje (n. pr. vinogradniški predeli Slovenskih gor in vinogradniški predeli Francije).

Historičnokritično je Zwitterjevo delo pomembno za našo gospodarsko zgodovino, za katero je sistematska populacijska statistika izredno važen vir, in pa kot kritično izhodišče naše politične narodne zgodovine. V naši narodni zgodovini smo dosedaj sodili politično delo ali politično dobo v prvi vrsti po narodnopolitičnih uspehih, to je po uspehih za realizacijo narodnostnega programa. Oh številkah pa, katere je zbral Zwitter, moramo ngotoviti katastrofalno dejstvo, da je naše politike, začevši od Bleiweisa dalje z njih prevladujočo in ekskluzivno narodnostno usmerjenostjo ter z gospodarsko rustikalno konservativnostjo čas prehitel. Naši politiki so doma in na Dunaju tožili za starimi časi, ker niso videli novih z nastopajočim tehničnim gospodarstvom. Samo tako je pri pomanjkanju pogledov v bodočnost mogla v zaledju Trsta in na poteh iz Trsta na Dunaj propasti n. pr. domača obrt, ne da bi se v njenem nadaljevanju razvila moderna industrija, ali pa je na mesto propadlega domačega vznosišstva stopila največ tnja trgovina. Zamuda časa po krivdi naših političnih faktorjev na slovenski zemlji je izvirni greh naše politične demokratske dobe in politični vzrok zastoja

naše populacije. Vse to ugotavljamo na podlagi Zwitterjevih statistik in našega narodnega razvoja; to postavlja s Zwitterjevo knjigo na nas zahtevo, da presojava našo narodnopolitično preteklost po paralelah z gospodarskim razvojem sosednje nam Evrope in ne samo z dose-
danjega izključnega vidika narodnostnopolitičnega programa. To zahteva tudi položaj naše
zemlje, ki je dobila zlasti z otvoritvijo Sueškega prekopa vse predpogoje za evropski razvoj,
česar pa naši narodni krmarji niso videli, radi česar je nastopila socialnogospodarska deklin-
nacija Slovenije od Srednje Evrope.

Zwitterjevo delo je pokazalo na vrsto problemov, kateri v naši historiografiji do danes
še niso bili očitvidni; v tem je njegov pomen in njegova trajna cena. Nadaljevanje populacijskih
študij po smereh, katere je pokazal Zwitter, bo dognalo tudi posameznosti, ki jih bo potrebno
še razjasniti, kakor je n. pr. na str. 73: Maribor je imel l. 1827. 4570 prebivalcev; v podatkih
prebivalstva za Marburški okrog l. 1850. pa najdemo število 4168! Za historiografijo naše
novejše dobe je Zwitterjeva knjiga med najboljšimi.

Franjo Baž.

PREKMURSKA KNJIŽNICA. Uredil Vilko Novak. I. zvezek: IVAN ZELKO, MIKLOŠ KÜZMIČ; VILKO NOVAK, FRANC IVANOCY. V Soboti 1937. Izdalo Prekmursko muzejsko društvo. Vel. 8°, 61 str.

S svojim prvim zvezkom se je Prekmursko muzejsko društvo, ustanovljeno 23. junija 1935 — na str. 59 i. sl. te knjige je opisana njegova zgodovina — s krepkim korakom v javnosti uveljavilo; saj je dokaz živosti in žilavosti, da more mlado društvo, ki je brez sred-
stev in ki mu zbirke shranjujejo člani na svojih domovih, prevzeti stroške in odgovornost
za izdajo lastne knjige sicer le na štirih polah, a vsebinsko pomembne in dostojno, celo s
šestimi slikami, opremljene. Precej opore so si izdajatelji, praktični možje, posredno oskrbeli,
ker so knjigi dali veljavo prihodnega spisa pri vzorno prirejeni spominski proslavi dne
12. septembra 1937, ko se je ob navzočnosti tisočev domačinov pri Sv. Benediktu v Kan-
čoveib odkril nagrobni spomenik dr. Francu Ivanocyju in se razkrila na cerkvenem zidu
spominska plošča Miklošu Küzmiču. Saj je ravno njima, dr. Ivanocyju-narodnamu buditelju
in Miklošu Küzmiču-pisatelju namenjen ta I. otvoritveni zvezek Prekmurske knjižnice.

Ustanovitelja Prekmurskega muzejskega društva, Vilko Novak in Ivan Zelko, sta tudi,
kakor sta zasnovala in izvedla omenjeno proslavo, napisala našo knjigo. Oba sta opravila
dosti težko in zaslužno delo, da sta poiskala in vbrala večkrat prikrite, po večini razmetane
vire, v mnogih primerih prvotne, jih skušala združiti v celoto in jim dati dosegljivo končno
ter, kar se da, čitljivo obliko. Viri so točno navedeni, nedostatki razkriti.

Mikloš Küzmič je postal prvi pisatelj prekmurskih katoličanov, ko so bili v
Sombotelški škofiji, ustanovljeni leta 1777., vsi katoliški Slovenci Ogrske kraljevine združeni;
Slovenec protestant pa je prekmurščina kot literarni jezik služila še od leta 1715. Ivan
Zelko je opasal življenje in delovanje tega nekakega katoliškega Trubarja. Po kratkem
življenjepisu se razpravlja o Küzmičevem slovstvenem delu, o njegovem jeziku in pravopisu,
o slovstvenem delovanju, o skrbi za šolo in vzgojo, o službi duhovnika. Pri rojstnem letu
(1737) ni naveden dan rojstva; mogoč bi Zelko namigniti na spornost rojstnih podatkov, o
kateri je itak pisal on sam. Küzmičev rojstni kraj Dolnje Slaveče vidimo tudi v sliki. —
Kakor je bilo Küzmičevo življenje enostavno — razen treh mesecev je bil kot duhovnik
vse svoje življenje župnik pri Sv. Benediktu v Kančoveib (1763 do svoje smrti 1804) in je
tik pred smrtjo sam v svojem latinskem nagrobnem napisu o sebi rekel »Vixi mundo quam
inanis« — tako in morda ravno zaradi tega je bilo njegovo slovstveno in z njim združeno
prosvetno delovanje za čuda bogato. Slovstveno delo je s podporo škofa Janeža Szilyja začel
leta 1780., ko so izšle tri njegove knjige: »Sveti evangeliomi«, »Kratka šumma velikoga
katekizmuša« in »Slovenski silabikar«. Trajalo mu je le nekaj let. Toda njegova dela so se
v številnih ponatisih izdajala še dolgo po njegovi smrti; najbolj priljubljena »Kniga molit-
vena« (1783) služi vernikom še danes, njegovi učbeniki so se v katoliških šolah Slov. Krajine

rabili približno do l. 1870. (str. 13). Zelko je Küzmičevo slovstveno delo v celoti označil le v kratkem sestavku; vso skrb pa mu je posvetil v skrbno sestavljeni bibliografiji njegovih del (str. 18—26). Po možnosti ugotovil, zbral in bibliografsko točno posnel je vsa Küzmičeva dela v vseh dognanih dosedanjih izdajah; o nekaterih je nastala kar zgodovina. Za »Svete evangeliome« je izkazanih 13 izdaj, za »Slovenski silabikar« 11, za »Kratko šummo velikoga katekizma« 9, za »Staroga i novoga Testamentuma svete historie kratko šummo« 7, za »Knigo molitveno« 24. Samo v eni izdaji in v enem izvodu, ki ga hrani Zgodovinsko društvo v Mariboru, je znan Küzmičev molitvenik za holnike (»Betežnim i mirajoučim nike molitvi«). S prepričevalnimi dokumenti je Zelko (str. 24—26) dokazal, da je »ABC knjižica na narodni šoul hasek« (iz leta 1790.), katere edini primerek je last Prekmurskega muzejskega društva, Küzmičevo delo. — Prepiši naslovov in citati so zanesljivo točni, kakor sem se prepričal s preizkusnim primerjanjem s štirimi izvirniki; pri »Kratki summi velik. katekizmusa« (ne: »katekizmus«!) sem zapazil dva majhna pogoška, ki gresta na račun Melicha, po katerem je Zelko posnel svoj naslov. — Transkripcija madžarskega pravopisa v Zelkovi razpravi ni dosledna; nekatere besede so pisane čisto v gajici (Čaplovič, Šopron), druge ne (Szily, Köszeg), posebno y se rad pušča: evangeliomi, zgovarjany. — Ustreženo bi nam bilo, ko bi se pri nekaterih izmed teh vendar težje pristopnih knjig področno navedla vsebina, kadar obsega več, nego hi pričakovali po naslovu. »Slovenski silabikar« n. pr. ima za abecednim delom sledeče dodatke: latinske odgovore ministranta (»dvorjanika«) pri maži, rimske in arabake (»nemške«) številke, računsko tablico, kratek krščanski nauk za deco, nekaj pesmic, Catonove modre izreke, zbirko pregovorov.

Vilko Novak je spisal sestavno razpravo o dr. Francu Ivanocyju kot preroditelju Slovenske Krajine. Ker je dr. Ivanocy mož novejšje, naše dobe (1857 do 1913), je javnosti dokaj boljše znan, zlasti ker se ga je ob njegovi smrti naše časopisje po njegovih zaslugah spominjalo. Pravi, bolj intimni viri pa so ostali v vedno še odročni Slov. Krajini prikriti. Prof. Novak je poiskal in nabral mnogo takega gradiva, posebno iz madžarskih virov, pa tudi iz uradnih listin, iz korespondence, iz pobudnih brošur i. sl. V aktih, posebno pa pri zasebnikih, je brčias še sbranjenih več virov, ki bi mogli to in ono stran v delovanju tega izrednega moža še osvetliti. V splošnem pa je, se zdi, prof. Novak dokončno narisal markantni lik dr. Ivanocyja, ki je z vso odločnostjo branil slovensko knjigo in jezikovne pravice Slovencev na Madžarskem. Kot vseslovensko vez je širil in spretno hranil Mohorjevo knjigo (prim. obširno njegovo službeno pismo str. 40 i. sl.); ustanovil je prekmurakim katoliškim Slovincem njih publicistiko: koledar (1904), nabožni mesečnik (1904), iz katerega se je razvil (1913) tednik; vanje je pisal sam članke, zlasti pa je okrog sebe zbiral prosvetne delavce, kot pesnike, pripovednike, zgodovinarje, zbiratelje narodnega blaga; vzornik je bil vaškim duhovnikom kakor v verskem življenju tako v skrbi za domači in narodni napredek (str. 55). Njegovo doslej domala neznano publicistično delovanje je zdaj prof. Novak pokazal po velikem obsegu in izrednem pomenu. — Dr. Ivanocy je, rekel bi, gosposka narava; to sklepamo že iz njegove postave in pojave (gl. sliko str. 37). Rojen vodja je, mož javnega dela, tudi boja, če je treba; preudaren organizator je, odločen v zasledovanju ciljev, samozavesten v obrambi spoznane pravice, vedno pa v svojem nastopu in vedenju viteški navzgor, ljubezniv in ohziren navzdol. Ko bi bil šel med Madžare in se z vsem bitjem ne zavzemal za svoje rojake, bi svojih let ne preživel, od 1889 do smrti, kot župnik v tibi Tišini; pa tudi, ko bi bil rojen kje v središču Slovencev, bi se bil dvignil, tako sklepa Novak (str. 53), med Kreke, Lampete, Jegličje. A manj zunanjega bleška, tem več notranje veljave: »Postal je s svojimi učenci in tovariši krmar svojega ljudstva in njegove besede skozi tuje vibarje v živo reko vsega slovenstva« (str. 32).

Slovstvenemu zgodovinarju bi prof. Novak zelo ustregel, ko bi sestavil seznam vseh, zelo raztresenih spisov Ivanocyja, s potrebnimi bibliografskimi navedbami; ni mu bilo in ne bo mo težko, ker je imel vse gradivo v rokah, ko ga je vestno obdelal.

Dr. Jos. Tomiňek.

LONČAR DRAGOTIN, DR. JANKO SERNEC. Družboslovna črtica v okviru njegovih narodnopolitičnih in gospodarsko-socialnih načel. Ponatisk iz »Sodobnosti«. Ljubljana 1937. 8°. 30 str.

V pričujoči študiji imamo komentar k zapuščini Janka Serneca, objavljeni v »Vedici« 1. 1914., v katerem je avtor postavil v okviru slovenskega narodnopolitičnega življenja Janka Serneca na zgodovinsko odgovarjajoče mu mesto ter njega in brata Josipa označil kot prva Slovence, ki sta se načelno zanimala za sodobno socialno vprašanje; Janko je gledal njegovo rešitev v jugoslovanski zdruzi, Josip pa v ručnem miru. Lončar ngotavlja, da sta brata Serneca med prvimi Slovenci, ki sta priznavala škodljivost neomejene zasebne lastnine in iskala izhoda v skupnem gospodarstvu.

Brata Serneca sta videla težišče socialnega vprašanja v kmetskem vprašanju ter sta v tem pogledu sledila socialni miselnosti v času pred Kudlichom; delavsko vprašanje je bilo obema še podrejeno kmetskemu. Naprednejši od obeh je bil v 70ih letih že J. Pajk, ki je videl rešitev delavskega vprašanja v splošni volilni pravici. Pri vseh treh pa vidimo to izraženo kot narodnostno politično razpoloženje in ne kot načelno socialno prepričanje. Pri Serneih je njuno socialno gledanje izraz mladostne miselnosti pod vplivom slovanstva, Dunaja in Hrvatskega, ki pa v moški dobi preneha. V svojem poznejšem javnem delovanju brata Serneca nista zastopala socialnih misli iz svoje mladosti, zato moremo v njunih mladostnih socialnih izjavah gledati le momente, ki so biografsko važni za njun osebni razvoj, ne pa socialnega programa za njih politično delovanje. Prve socialne delavce moramo iskati med tistimi, ki so socialne ideje tudi v življenju propagirali in ne samo v mladosti literarno izpovedovali. Janko se je z javnega slovenještajerskega življenja umaknil, ker kot liberalci ni soglašal z njegovim tokom, Josip pa je deloval na izrazitem narodnostnem programu z močnim gospodarskim poudarkom v organizaciji celjskega slovenskega meščanstva, v kateri je gledal tudi rešitev socialnega vprašanja.

V podrobnostih bi omenili domnevo, da se je po Serneih pretakala keltaka kri. Sernei so prišli v Slov. Bistrico iz Maribora, kjer so imeli svoj mlin. Od kod so prišli v Maribor, še ne vemo. Verjetno s severnega Poborja, kjer je ime Serneec doma, in sicer v pravilni izgovorjavi: zrnec, kar znači pohorski granit ali tonalit. Ime je torej izrazito slovensko in tudi nimamo drugih razlogov domnevati keltski izvor, zlasti ne, ker odgovarjajo duševne lastnosti zlasti Janka Serneca lastnostim trdnih pohorskih posestnikov, kar so starši Janka in Josipa Serneca tudi bili.

Lončarjeva študija dobro ponazoruje naše javne delavce v zvezi z nanovo se pojavljajočimi socialnimi vprašanji, ki jih gledajo predvsem z narodnostnega vidika in ne kot problem zase, kot nov problem časa.

Franjo Baš.

DR. IVAN DEČKO IN NJEGOVA DOBA. Lik predvojnega slovenskega narodnega delavca, borce, voditelja. Založil in izdal Vekoslav Spindler. V Mariboru 1938. 8°. 99 str.

Knjižica, izdana v spomin tridesetletnice Dečkove smrti, ni enotna študija, ampak zbirka člankov, ki so jih prispevali razni sotrudniki. J. Orešnik označuje dobo, v kateri se je Dečko udeleževal, N. 1. Vrabl podaja kratek očet njegov mladosti, dr. V. Kukovec govori o Dečku kot publicistu in politiku, dr. V. Brezovnik obnavlja nekaj spominov na stike, ki jih je z Dečkom imel njegov oče kot nadučitelj v Vojniku, dr. F. Plešič se v zvezi z Dečkom dotika ljubljanskega oboda zaupnih mož 1. 1894., urednik in izdajatelj knjižice V. Spindler obravnava vprašanje celjske gimnazije, razen tega pa na koncu še objavlja odlomke iz sodobnih nekrologov ter nekaj izvlečkov iz Dečkove korespondence. Za politično in kulturno zgodovino obravnavane dobe (približno od 1880. do 1905.) vsebnje knjižica marsikaj porabnega, zlasti za ilustracijo naporenega in nehvaležnega drobnega dela, ki ga je zahtevala takrat borba za najosnovnejše narodne pravice, ter za označitev slogaštva na Štajerskem in razmer, v katerih je končno tudi tu prišlo do politične diferenciacije. Škoda

pa je, da nohen članek ne skuša biti izčrpen in zato vsi ostajajo precej na površju. Edini, ki sega nekoliko globlje ter se zaveda problema in ga načenna (dasi mestoma žal v jezikovno nodognani obliki), je Orešnik — vse drugo je bolj gradivo, ki bi ga šele bilo treba strniti in z enotnega vidika oblikovati. Pri tem bi to in ono odpadlo ali pa se vsaj skrčilo, marsikaj pa bi bilo treba dodati, posameznosti med seboj vzročno povezati, večakj tudi bolj jasno in določno formulirati. Šele na ta način bi dobili pravi »slik predvojnega slovenskega narodnega delavca, borca, voditelja« (kakor se glasi podnaslov) in obenem s tem likom tudi plastično sliko važnega razdobja iz politične zgodovine štajerskih Slovencev.

Kot »skromen pripevek« k naši politični zgodovini, kakor ga označuje izdajatelj sam, je delec seveda tudi v sedanjih obliki pozitivno. Vendar pa je škoda, da mu smoter ni bil postavljen višje, kajti zadovoljiti se s pripravljalnim delom in končno izdelavo po nepotrebnem odlagati, je tratenje sil — tega pa bi se zlasti mi, ki smo majhni in revni, morali po možnosti izogibati.

Janko Glaser.

DR. LAVO ČERMELJ, LIFE-AND-DEATH-STRUGGLE OF A NATIONAL MINORITY. Ljubljana 1936. V. 8°. 260 str. + 1 zemljevid.

DR. LAVO ČERMELJ, LA MINORITÉ SLAVE EN ITALIE. Ljubljana 1938. 8°. 276 str. + 1 zemljevid.

Ko je pred dvema letoma izšla ta knjiga v angleškem jeziku, je kritika izrazila željo, naj bi se delo prevedlo tudi na kak drug svetovni jezik, ker bi se s tem njegova publiciteta v mednarodnem svetu še bolj razširila. In tako smo letos dobili knjigo v francoskem prevodu, sicer nekoliko skrajšano in v nekaterih poglavjih bolj strnjeno, zato pa s kratkim dodatkom, v katerem je upoštevan tudi najnovejši material.

Čermeljevi knjigi tvorita zelo temeljito delo o naši največji narodni manjšini v Julijski krajini. Vsa dosedanja dela o tem vprašanju so ali nepopolna ali pa preveč polemičnega značaja, tako da ne nudijo vedno prave slike dejanskega položaja. V tej knjigi pa je skušal biti pisec vseskozi objektiven in navaja le dejstva, podprta z dokumenti in dokazi, ne da bi se pri tem spuščal v politična razmotrivanja ali izvajal zaključke iz bogatega gradiva. V 15 poglavjih opisuje avtor z globokim poznavanjem obravnavane stvarine usodo te narodne manjšine izza Londonskega pakta pa preko okupacije te zemlje po Italijanih in njene postopne in sistematične fašizacije, v administrativnem, šolskem, gospodarskem, narodnem in versko-cerkvenem področju do najnovejše dobe. Francoskemu prevodu je priložena še pregledna etnografska karta Julijske krajine, izdelana na podlagi ljudskega štetja iz l. 1921. ter popravljen po štetju iz l. 1910. Dasi je knjiga v francoskem in angleškem jeziku dostopna precej široki publiki v mednarodnem svetu, bi vendar le kazalo, da izide tudi v slovenskem jeziku, da se z njo seznanijo tudi širše plasti našega naroda.

Obe knjigi je založilo Društvo za Ligo narodov v Ljubljani, Dvořakova 6/II.

Dr. J. Kotnik.

DR. MATTHIAS MURKO, DAS ORIGINAL VON GOETHE'S »KLAGGESANG VON DER EDLEN FRAUEN DES ASAN AGA« (ASANAGINICA) IN DER LITERATUR UND IM VOLKSMUNDE DURCH 150 JAHRE. Posebni odtis iz četrtletnika za preiskavo german-sko-slovanskih prosvetnih odnošajev »Germanoslavica«, III.—IV. (1935—1936). Založba Rudolf M. Rohrer, Brno-Praga-Lipako-Dunaj. 1937, vel. 8°, 79 str. + 8 slik: mohamedanske žene na slavnosti v Foči, razvaline trdnjave Imotski, dva narodna pevca pri Imotskem, cerkev sv. Antona (nekdanja mošeja) v Darnišu (zunanjščina in notranjščina), Ivan Meštrović v krogu svojcev pred rojstno hišo v Otavicih pri Darnišu, 84letna narodna pevka Pavla Kuvelić (dva posnetka).

Znamenita monografija našega slavnega rojaka, ki je bil še eno leto po svoji sedemdesetletnici (do leta 1932. — rojen je bil 1861.) dika Karlovega vsučilišča v Pragi in je

zdaj predsednik »Slovanskega instituta« v Pragi, je izšla v znanstvenem zborniku, ki je pristopen le strokovnjakom. Zato je prof. Murko storil prav, da je s posebnim odtisom poskrbel za možnost širše objave. Vendar to ne zadostuje: monografija je tako bogata zanimivih in dokončnih dognanj na polju srbskega in hrvaškega, oz. srbskohrvaškega narodnega pesništva, da bi v priročni izdaji ali vsaj v glavnih posnetkih naj doznal vsebino razprave vsakdo, ki se zanima za narodno, posebno za peto pesem, obvezno pa kajpada vsi, ki o narodnem pesništvu druge učé.

Prof. Murko se je v tej razpravi ponovno, kakor že tolikokrat v teku svojega blizu polstoletnega znanstvenega delovanja, pokazal v odlikah — rekel bi — konstruktivnega učenjaka, ali, kakor ga označuje prof. Nahtigal v spominakem spisu v Domu in svetu 1935, 140, »izvirnega raziskovalca neobičajnega formata«, ki temeljito obvlada prav tako ožja slovansko-filološka vprašanja kakor predvsem slovansko literarno in kulturno zgodovino vseh dob, slovansko narodpije, južnoslovansko narodno epiko, zgodovino slovanske filologije in slovanske vzajemnosti ter znanstveno osnovano informativno delo, zlasti o Jugoslovanih. Zares, polihistor slavistike je, edinstven v praktičnem znanju jezikov, obsežen v obvladanju znanstvenih pridobitev, povsod izviren in širokih pogledov, kjer zastavi svoj um in pomoči svoje pero — redka zmagovita osebnost v krogu znanstvenikov specialistov. Njemu je dano, da iz drobcov gradi stavbe, ker v delcih intuitivno najprej sluti, potem dokaže dele celote.

Naše delo spada v področje, ki mu je posvečal Murko vse življenje posebno pozornost. Srečen slučaj je nanesel, da se mu je že kot vseučiliščniku odprl problem Asanaginice. Ko je namreč Miklošič pripravljaval svojo razpravo o tej pesmi (izšla je v izdaji Dunajske akademije leta 1883.), mu je kot pisar pomagal Murko, ki je porabil to priliko, da je pozorno pregledal slovstvenozgodovinsko stran vprašanja, medtem ko se je Miklošič po svojem nagnjenju omejl na jezikoslovno razmatranje. Odslej M. Murko Asanaginice ni več izpustil iz svoje pozornosti, ki je postala posebno velika, odkar mu je narodna pesem postala najljubši studij in je (od 1909. dalje) pričel s potovanji na licu mesta iskati med narodom samim obrankov ali ostankov še živečih pesmi, s domačimi okoliščinami; kar je našel in slišal, si je zapisoval ali fonografil. Asanaginice na svojih potovanjih, ki jih je bilo od 1909. do 1932. večjih sedem, ni našel ne slišal do zadnjega potovanja (1932.), prav tako noben raziskovalec pred njim. To leto pa je prineslo dvojno presenečenje, in sicer v zvezi s proslavo stoletnice Goethejevega rojstva. Ob tej proslavi se je obnovil spomin na Goethejevo zaslugo, da je Asanaginica postala svetovno znana; v zvezi s tem je Milan Čurčin v Goethejevi številki svojega časopisa »Nova Evropa« (XXV, 3/4, 1932) natisnil novo besedilo Asanaginice, ki mu ga je zapisal kipar Ivan Meštrović iz svojega spomina. Čurčin je namreč vedel, da Meštrović, kadar je razpoložen, lahko cele ure poje domače narodne pesmi — ki jih zna okrog šestdeset — med njimi tudi Asanaginico. To pesem je Meštrović izpričal kot pristno domačo, kakor se je, s drugimi vred, naučil od svoje stare matere. Odkritje tega živega vira Asanaginice je prof. Murka presenetilo; saj se doslej ni bilo posrečilo, da bi pesem bili pri kakem narodnem pevcu zasledili, in se je mislilo, da je v narodnem sporočilu izginila. Saj je niti Vuk ni poznal; na Kopitarjevo opozorilo na Fortisov tekst jo je sprejel v svojo prvo zbirko (»Mala prstonarodnja Pěsnarica«, 1814.), v 2. izdaji (1823./4.) jo je izpustil, a v 3. izdaji (1846.) jo je zopet uvrstil, z jezikovno in stvarno razlago, pa s pripombo, da je pesem v narodu izginila. Prav s to (3.) izdajo se je pesem po vsem svetu razširila, seveda splošno v Fortisovem tekstu; v Dalmaciji jo je razširjala Matica Dalmatinska s svojo Narodno Pjesmarico, z Vukovim tekstom, a med »ženakimi« pesmimi. V narodu je res ni nihče zasledil; tudi Murko ne. Zdaj, leta 1932., pa se je obelodanilo Meštrovićevo besedilo, odločno napovedano kot domače. In začne: v te kraje vodi tndi stari rokopis, po katerem je Miklošič objavil in razložil Asanaginico; dobil ga je in Splita in je iz jezikovnih posebnosti sklepal, da je pesem nastala med dalmatinskimi Hrvati.

Prof. Murko se je takoj odpravil na dom Meštrovića (Otavice pri Dornu, nad Splitom)

in se je osebno prepričal, da je v tem patriarhalnem kraju narodna epika, hrvatska, še živo ohranjena kakor v Hercegovini; snov je pesnim vzeta takisto iz turške dobe v severni Dalmaciji (1520—1686), s poznejšim benečanskim vplivom, a epomin na turško gospodstvo je zaradi bližnje bosensko-hercegovske meje ostal v pesnih trajno ohranjen. Tu se je Murku tudi odkrilo, zakaj dosednji raziskovalci, med njimi tudi on, niso zasledili Asanaginice. Vsi so bili doslej pod vplivom romantične bajke o guslarjih, posebno slepih, prepričani, da so edino ti sposobni in poklicani nosilci narodnih pesmi; le med nje in v njihove kraje so zahajali preinkovalci, t. j. v gorate predele Dalmacije, poleg seveda Bosne in Hercegovine. Murko pa se je zdaj napotil v obalne kraje in na otoke, potem ko se mu je že po dotedanjih izkušnjah razblinil kult slepih guslarjev, ki jih ni našel slepih, razen kakega berača, ki je, kakor pravi Murko, narodno pesem le profaniral (str. 42). Ob morju in na otokih pa je Murko zdaj našel kot pevke le ženske, povsod seveda posebno nadarjene. Pesmi so prevzemale le iz ust prav tako nadarjenih prednic ali so se jih naučile iz zapiskov, ki so jih napravili pisмени moški; kajti ženske-pevke so bile vse nepismene, celo iz odličnih hiš, ker se ni smatralo za spodobno — kakor poroča prof. Murko s konkretno navedbo, da bi se ženska ukvarjala s branjem in pisanjem. Sploh je napačno naziranje, da so se narodne pesmi širile le iz ust do ust; tudi prvi pesnik-pevec, ki je pesem zložil, oz. zlagal, je pač skrbel, da se zapiše v prvi zasnovi in se tako omogoča hitro in zanesljivo razširjanje. Le ženske je torej prof. Murko v zdaj raziskanih krajih našel kot tradicionalne pevke, a samo zelo stare; živo narodno pesništvo gine z napredkom, posebno s šolskim. Izvedel je včasih tudi za mlado žensko, ki je znala kako pesem; a ko je eno prosil, da mu pesem zapoje, je zahtevala, preden pōje, zanjo sto dinarjev. Iz takih zapisov izvira tudi Miklošičev rokopis, na isti skupni vir, nedvomno ikavski, kaže Fortisov tekst. Prof. Murko vestno preiskuje nastanek tekstov in razmerje med njimi; Fortisu ga je najbrž oskrbel po originalu splitski zdravnik Julij Bajamonti (1744—1800), izobražen polibistor, po sindijab Italijan, v srcu Slovan, ki je pred Grimmom in Kopitarjem domačo epiko primerjal s Homerjem (str. 30 i. sl.). V Meštrovičevi hiši je bila Asanaginica kar udomačena; ženske so jo pele pri preji, stara mati jo je pela kot uspavanko mlajšemu Meštrovičevemu bratu. Vse to je prof. Murka privedlo do sklepanja, da je domovina Asanaginice v takojšnjem okolju, in sicer, ker po njegovih dognanjih vsaka srbka in hrvaška epska pesem temelji na resničnem dogodku, v okolici Imotskega, čeč, Asanaga in beg Pintorovič sta najbrž zgodovinski osebi.

Ko je prof. Murko svoje studijsko potovanje nadaljeval po otokih, se mu je na otoku Šipanu (nad Dnbrovnikom, v Šipanski Luki) posrečilo se seznaniti s 84 letno, visokoraslo Pavlo Kuvelić, ki mu je med neizčrpno množico pesmi sama začela peti Asanaginico; slišala jo je od Kate Kalafato s celine nasproti otoku, ki je za vsak dan v letu znala posebno pesem. Učila pa se je Pavla raznih pesmi tudi iz zapisov, ki so jih ji brali njeni bratje. Murko si je zapisal tekst in posnel melodijo fonografski. Pesem, o kateri se je osemdeset let mislilo, da je zamrla, torej še živi med narodom, a ne med guslarji, ampak pri ženah, dokler te ne bodo izumrle. Dokazana je doslej trojna redakcija pesmi: splitska (Fortisova), Meštrovičeva in Kuvelićina. Te tri so v Murkovi monografiji natisnjene s medvrstnim nemškim prevodom in s komentarjem. Razlikujejo se v marsičem jezikovno, pa tudi vsebinsko v toliko, da se potek dejanja razvija v drugem, posebno pa v Kuvelićinem tekstu bolj pestro. Neizpremenjena pa je tragična krivda Asanaginice: da — iz sramežljivosti — ne obliče svojega moža, težko ranjenega Asanage. Prof. Murko obično razlaga (str. 11 i. sl.) to po zapadnoevropskih pojmih neumljivo sramežljivost, ki se do nekih mej še danes opaža na Balkanu, iz podrejenosti ženske, ki ji je mož nedotakljiv (»tabu«), in realistično iz tesnih stanovanskih razmer, zaradi katerih se je n. pr. moglo zgoditi, da se je mlad zakonski par spoznal šele čez mesece. Do tragičnega konflikta pa je v Asanaginici prišlo, ker se je

pač mlada žena še čutila vsa v eponah svoje nizke ženskosti, aga sam pa, ki je iz Imotskega vendar stal pod vplivom »pitomega« Primorja, je bil vdan modernejšim nazorom.

Dočakali smo to strnjeno delo vedno mladostnega profesorja dr. Murka; zanašamo se, da bomo še učakali njegovo življenjsko delo: njegov zbornik jugoslovanskega narodnega pesništva.

Dr. Jos. Tomiňek.

KUS-NIKOLAJEV MIRKO, MIGRACIONI PUTEVI SELJACKIH SLIKA NA STAKLU.
Narodna starina 33, Zagreb 1937, 77—82.

Hrvatska ni izdelovala slik na steklu ter jih je uvažala z Gorenjskega po dveh poteh, preko Dolenjskega v smeri na Primorje in preko Posavja v smeri na Slavonijo.

Po slikah na steklu, katere poseduje pokrajinski muzej v Mariboru, moremo gornje poročilo dopolniti z ugotovitvijo še dveh migracijskih potov, podravskega iz Koroškega in severnega iz Slovaškega. Splavarji so širili koroške, piskrovezi pa slovaške slike na steklu vsaj po Medjumurju in po Podravini. Za slovensko Podravje pa izgleda, da je koroško produkcijsko ozemlje slik na steklu segalo na vzhodu do Mislinjske doline.

Franjo Baž.

GAHEIS ALEXANDER, LAURIACUM. Führer durch die Altertümer von Enns. Linz 1937. 8°. 92 str. + 2 plana.

V vrsti vodnikov Avstrijskega arheološkega instituta, v katero spada tudi nemški Abramčev Poetovio, je izdal Camillo Praschniker rokopis pokojnega dolgoletnega raziskovalca Lauriaca A. Gheisa.

Vodnik podaja uvodoma vsestransko sliko gonilnih sil, ki so vplivale na nastoj in razvoj Lauriaca in Ennsa v predzgodovinski in rimski dobi ter v srednjem veku. Topografijo rimskega selišča karakterizirajo legijski tabor, rimsko mesto s pokopališči in limes; od tod prodvsem izvirajo spomeniki, ki so dovedli l. 1898. do ustanovitve krajevnega muzeja, katerega bistvena sestavna dela sta rimski lapidarij in rimska zbirka, ki jima stoji ob strani manjši predzgodovinski oddelek. Na koncu opisa in karakteristike krajevnih in muzejskih sestavin so navedene vse antične omembe Lauriaca, nakar sledi seznam literature, ki sega nazaj v 2. polovico XVI. stoletja, ter načrta kraja samega in rimskega tabora.

Franjo Baž.

Društveni glasnik.

Zgodovinsko društvo v Mariboru.

Občni zbor Zgodovinskega društva v Mariboru za leto 1938. se je vršil 12. februarja 1939. ob 10. uri v čitalnici Študijske knjižnice.

Predsednik dr. Fr. Kovačič je ugotovil ob pol enajsti uri sklepčnost, pozdravil vse navzoče in poudarjal v otvoritvenem govoru pomen nove ustanovljene Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani, ki pomeni tudi za zgodovinsko vedo novo dobo proučevanja in raziskovanja. Poleg nove akademije pa ostanejo naloge našega društva še vnaprej iste in ostane njegova dolžnost, da ob strani nove akademije vrši raziskovanje zgodovine panonske Slovenije. Pri tem je apeliral zlasti na mlajše moči, da stopijo v krog društvenih delavcev in tako pomagajo društvu pri izvrševanju nalog, ki mu pripadajo po semljepisnem in narodnostnem položaju Maribora.

Tajniško poročilo je podal Fr. Baž, ki je orisal stanje današnje slovenske historio-grafije in pri tem funkcijsko Zgodovinskega društva v Mariboru. Dejstvo je, da je današnja

doba za našo historiografijo prehodna doba, v kateri iščejo vse zgodovinske organizacije novih orientacij tako v pogledu programa kakor metod dela, v pogledu delitve dela z ozirom na snov kakor tudi z ozirom na kroge naroda, katerim so rezultati dela posameznih organizacij namenjeni. Zborniki zgodovinskih razprav, zgodovinske študije v revijah in zgodovinska poročila v dnovnem časopisu kažejo na dolgo vrsto delavcev in interesentov na polju domače zgodovine, med katerimi pa ni smotrnih odnosov in pravega razmerja, niti ne organiziranega ali smotrno zamišljenega dela. Dejstvo, da se vrši mnogo zgodovinskega dela danes pri nas mimo zgodovinskih organizacij, kaže, da živimo v stanju, ki zahteva od nas iskanja potov, da se na njih strnejo zgodovinarji k smotrному delu. Zgodovinsko društvo v Mariboru se tega položaja naše historiografije zaveda in prav radi tega je ono tudi dalo iniciativo za prvi sestanek slovenskih zgodovinarjev, ki se je vršil 5. februarja 1939 v Celju in je po našem mnenju rodil uspeh s tem, da je postavil podlago za nadaljnje vsakoletno sestajanje slovenskih zgodovinarjev, ki naj rešujejo skupno in v dobri volji vsa tekoča vprašanja slovenske zgodovine in zgodovinskih ustanov. Zgodovinsko društvo v Mariboru je imelo v preteklem letu ta položaj vedno pred očmi, iskalo je možnosti za njega rešitev, ki pa sta jo ovirali pomanjkanje delavcev in koncentracija vseh sil na muzejsko delo. Vendar je tudi zadnje namenjeno istemu smotru, kajti dokler ne bosta Banovinski arhiv in Pokrajinski muzej ustanovi, celotno vključeni s študijsko knjižnico v sistem, ki vabi in omogoča delo našemu zgodovinarju, tako dolgo bo smotrna organizacija historiografije v Mariboru težka, ako ne celo neizvedljiva. Radi tega bomo morali tudi v bodočem delovnem letu posvetiti organizaciji teh dveh ustanov vse naše sile, obenem pa se tudi zavedomo, da bo prihodnje delovno leto še težje od dosedanjih, da pa bo zadnje od težkih. Z organizacijo društvenih prostorov v gradu, organizacijo sestankov, ojačenjem osebnih stikov baš preko urejenih društvenih prostorov bodo nastale med mariborskimi zgodovinarji ožje vezi, pri čemer bodo sodelovali tako novo urejena knjižnica kakor tudi muzej in arhiv. Cilj tega dela je, ustvariti iz Maribora delovno torišče, katerega središče naj bi bilo Zgod. društvo, njegov glasnik pa ČZN. Letošnji letnik je poizkusil vsaj v okviru možnosti nakazati ta naš program z izrabo pridobljenega arhivalnega gradiva kot primer dela v bodočnosti, katero naj temelji na že imenovanih znanstvenih ustanovah in katerega rezultate naj podaja ČZN. V tej zavesti in s to usmerjenostjo je deloval odbor v preteklem letu. Sestal se je na petih odborovih sejah, predsedstvo pa je najmanj tedensko reševalo tekoče zadeve. Dopisov je prišlo in odšlo 812, pri čemer pa ni všteto pisarniško delo za ČZN. Tajnik je zaključil svoje poročilo s poudarkom, da se odbor zaveda društvenega položaja in društvenih nalog, katere pa bo mogla končnoveljavno rešiti šele bližnja bodočnost, in to s ciljem, da ne bo Maribor predstavljal samo založništva za zgodovinska dela, temveč da bo ostal aktivno delovno središče za proučevanje zgodovine delovnega teritorija Zgodovinskega društva v Mariboru. Občni zbor je vzel tajnikovo poročilo soglasno na znanje.

Blagajnik, upravnik Niko V r a b l, je podal pregled računov za poslovno leto 1938. (od 9. januarja 1938. do 6. februarja 1939.). Promet je znašal 130.021.78 din, in sicer 81.148.02 din prejemkov in 48.873.76 din izdatkov.

Najvišja postavka med prejemki so, kakor že vsa prejšnja leta, podpore v skupnem znesku 61.140.— din. Prejeli smo 30.000.— din od kralj. banke uprave v Ljubljani, 26.000.— din od mestne občine mariborske, 4000.— din od Posojilnice Narodni dom v Mariboru, 500.— din od Spodnještajerske ljudske posojilnice v Mariboru, 240.— din od Mr. pb. Minarika Franca itd.

Na članarini je bilo vplačano 15.476.25 din, to je za 5824.— din manj nego prejšnje leto. Plačalo je 309 članov, in sicer 1 za 1932., 1 za 1933., 8 za 1934., 15 za 1935., 29 za 1936., 76 za 1937., 168 za 1938. in 11 za 1939. Če se upošteva tudi vsa v prejšnjih letih plačana članarina, je bila v celoti vplačana članarina za leto 1934. od 374 članov, za 1935. od 320 članov, za 1936. od 300 članov, za 1937. od 260 članov in za 1938. od 173 članov. Iz tega pregleda je razvidno, da število plačujočih članov od leta do leta pada; blagajnik

apelira na članstvo, naj drnštveno članarino, ki je v primeri z dajatvami društva zelo niska, redneje plačuje.

Pri prodaji stare knjižne zaloge se je dobilo 819.75 din, za knjižnico se je izdalo 498.50 din.

Za tisk in vezavo Časopisa in Arhiva se je izdalo 35.358.— din, za pisateljske nagrade 6673.— din; pri tem pa je treba upoštevati, da šteje 3—4 Časopisa za l. 1938. Je nista izšli in bo torej komični izdatek za tiskarno in nagrade znatno večji.

Poročilo o društveni knjižnici je podal knjižničar ravnatelj J. Glaser. Vključeno je v poročilo o Študijski knjižnici.

V imenu preglednikov računov je poročal predstojnik dr. A. Trstenjak, ki je ugotovil, da so pregledniki našli drnštvene poslovne knjige v najlepšem redu. Predlagal je blagajniku absolutorij s pohvalo, kar je občni zbor soglasno sprejel.

Predsednik dr. Fr. Kovačič je nato stavil občnemu zboru odborov predlog, naj ostane članarina za l. 1939. dosedanja, to je v višini 50 dinarjev, kar je bilo soglasno sprejeto.

Pri volitvah preglednikov računov so bili na predlog prof. L. Kosa soglasno izvoljeni gg. dr. I. Jančič, dr. M. Heric in dr. A. Trstenjak.

Pri slučajnostih je kanonik dr. A. Ostre v imenu lavantinskega knezoškofa pozdravil občni zbor, mu sporočil zahvalo za društveno delo ter zagotovil društvo naklonjenost ordinarija dr. L. J. Tomažiča. V imenu mestne občine mariborske in župana dr. A. Juvana je pozdravil občni zbor ravnatelj Fr. Rodoček ter zagotovil društvo, da mu bo mestna občina mariborska vedno pomagala, kolikor ji bodo to razmere dopuščale. Obema gospodoma se je predsednik zahvalil in poudaril, da se društvo zaveda svojih znanstvenih in kulturnih dolžnosti ter da bo z vaezni silami stremelo za tem, da jih bo vrnilo v prvi vrsti v interes mesta Maribora.

Ob pol dvanajsti uri je predsednik zaključil občni zbor s pozivom, da vsi društveniki v novem letu delujejo za društvo z istim interesom, katerega so pokazali sany danes na občnem zboru.

Muzejsko društvo v Mariboru.

Redni letni občni zbor MDM se je vršil v nedeljo, 5. marca 1939. ob 10. uri v čitalnici Študijske knjižnice v Mariboru.

Predsednik dr. Fr. Kovačič je ob 11. uri ugotovil sklepčnost, pozdravil vse navzoče, posebno zastopnika mestnega župana dr. M. Senkoviča, ter v otvoritvenem govoru poudarjal zlasti potrebo po kompletaciji muzejskih zbirk, potrebo, ki se je pokazala z letošnjim muzejskim delom, ter apeliral na vse, da pomagajo muzeju s darili zlasti prirodopisnih muzealij. Radi bolezni je nadaljnje vodstvo občnega zbora prepustil podpredsedniku dr. L. Poljanu.

Poročilo o društvenem delu v l. 1938. je podal tajnik Fr. Baš. Preteklo društveno leto pomeni za mariborsko muzejsko delo mejnik. Muzej je dobil v mariborskem gradu adaptirano prvo nadstropje, s čimer je bilo mogoče začeti delo na definitivnem nrejevanju muzejskih zbirk, ki se bo nadaljevalo vzporedno z adaptiranjem grajskih prostorov predvidoma tako, da bo ves Pokrajinski muzej v Mariboru dokončno urejen v novih prostorih do jeseni l. 1941. Ako pomenijo novi muzejski prostori mejnik v dosedanjem društvenem in muzejakem delovanju, pomeni nova doba tudi mejnik za zbiranje mnasealij. Do danes je društvo zbiralo muzejsko gradivo, iz katerega so nastali temelji za arheološko, etnografsko, numizmatično, meščansko, numizmatično in prirodopisno zbirko. Kvantitetno zadostne zbirke so se začele s nametljanjem muzeja v gradu smotrno urejevati in s tem urejevanjem temeljnih zbirk se je pokazal program za bodoče muzejsko in društveno delovanje v kvalitetni kompletaciji dosedanjih zbirk in v katalogizaciji ter njih znanstveni iasabi. Prvo delo, katerega

smo v preteklem letu izvedli, je bila preselitev muzejskih zbirk iz starega muzeja, katerega smo dostojno zaprli dne 16. aprila, ko je bil zadnjič javnosti dostopen, v mariborski grad. Razen večjih predmetov so bili vsi predmeti vloženi v zaboje in prepeljani v grad, pri čemer sta se pokvarili samo dve manjši voščeni sliki, drugače pa se je preselitev izvršila brez najmanjše nezgode ali škode. V gradu smo muzealije deloma magacinirali, deloma pa začeli razmeščati. Pri razmeščanju je bilo potrebno spraviti najprej grajske prostore v sklad tako z razpoložljivim gradivom za posamezne muzejske skupine kakor tudi s predvidenim muzejskim gradivom, ki se za posamezne enotne muzejske zbirke še nahaja na terenu. Pri tem je bilo izločeno iz bodočih muzejskih zbirk vse, kar ni posredno ali neposredno povezano z delovnim območjem mariborskega muzeja. Izločeni predmeti se bodo deloma magacinirali, deloma — kolikor so eksotični ali kolikor ni njih provenienca točno ugotovljena — prepustili posameznim šolam za zbirke učil. Pri tem razdeljevanju muzejskega gradiva smo postavili naslednji razdelitveni program za bodoči Pokrajinski muzej v Mariboru: Mezanin, kjer bo tudi vhod v muzej, bo hranil arheološke in etnografske zbirke; kot corpus separatum bo v mezaninu proti Trgu svobode prirodropisani oddelek; v nadaljevanju etnografske zbirke bo v južnem prvem nadstropju umetnostni oddelek, na loži posebej kamnita plastika, v bastiji meščanska zbirka, v severozabodnem stolpu numizmatika, na severu od velike dvorane pa bo nameščena zbirka orožja. Delavnice, urejevalnica in pisarna bodo v priljučju severozabodnega dela gradu. Izven tega muzejskega sestava bosta dva lapidarija, eden na grajskem dvorišču, drugi — za težke in proti hidrometeorjem odpornejše predmete kot museum sub divo — pa na vrtu proti Gregorčičevi ulici. Po tej razdelitvi muzejskega gradiva in novih muzejskih prostorov smo začeli z nameščanjem predmetov, in to z oddelkom meščanske kulture, katero je predal župan dr. A. Juvan v navzočnosti nad 300 Mariborčanov javnosti 18. decembra 1938. Obenem z nameščanjem meščanske zbirke smo izdelovali muzejski katalog, ki je izšel za javnosti predani del v tisku in ki se bo nadaljeval vzporedno z razvrščanjem muzealij. Katalog odgovarja na vprašanja: kaj, odkod, od kdaj, v zaključku pa bo vseboval register vseh v razstavnih zbirkah zastopanih krajev, oseb in register darovalcev s številko razstavljene predmeta, na začetku pa bo znanstven uvod. S preselitvijo muzeja iz Cankarjeve ulice št. 3 v mariborski grad, z namestitvijo meščanske oddelka in z izdajo kataloga za meščansko zbirko smo letošnje društveno delo zaključili in začeli pripraviti za nadaljnje delo, ki ga bomo z razvrščanjem drugih muzejskih zbirk nadaljevali v pomladi. Težave pri vsem tem delu so velike radi pomanjkanja časa in gmotnih sredstev, ki so potrebna za konzerviranje in restavriranje muzealij ter za najnujnejše kompletiranje zbirk. Muzejsko društvo v Mariboru si mora biti v svesti, da bo rabilo poleg svojih rednih potreb v svrhu novega konzerviranja in restavriranja predmetov ter v svrhu kompletiranja zbirk vsoto približno 200.000 dinarjev, za katero momentano še nima nikakih izgledov, kako jo pridobiti. Naša častna dolžnost pa je, da v zvezi s tem izrečemo zahvalo našim podpornikom, ki so nam omogočili letošnje kakor sploh desedanje delo, predvsem mestni občini mariborski, kr. hanski upravi Dravske banovine, vsemu našemu članstvu, ki je v lepem številu — 456 — podpiralo naše delo, in vsej mariborski javnosti, katera je to delo spremljala s simpatijami. Posebej se moramo od dobrotnikov zahvaliti notarju Otonu Ploju, ki je društvu daroval zapuščino grofa Janka Draškoviča iz Radgone in vrsto muzealij zlasti za meščansko zbirko, ter Vilku Lariču, ki je podprl društveno delo z večjo vsoto. Kar se podrobnega dela tiče, je imel odbor pet sej, tajništvo pa je prejelo in odposlalo 713 dopisov. Posamezne pridobitve so razvidne iz muzejskega kataloga, oziroma dnevnika, posamezne najdbe pa bodo prišle na dnevni red, ko bo ureditev muzeja dopustila njih proučevanje. Zaenkrat pa je naša dolžnost do javnosti in zlasti do mestne občine mariborske, ki nam je omogočila trajno in dostojno mesto za muzej, da postavimo vse drugo v ozadje ter da se posvetimo samo urejevanju muzeja. To izraža tudi naš delovni program za prihodnje leto.

O društvenem gospodarskem položaju je poročal blagajnik E. Baumgartner. MDM je imelo od I. I. do 31. XII. 1938. 51.112 dinarjev dohodkov in 49.894/25 din izdatkov.

O društveni knjižnici je poročal ravnatelj J. Glaser; njegovo poročilo je vključeno v poročilo o Študijski knjižnici, katere sestavni del je knjižnica MDM.

V imenu nadzornikov računov je podal poročilo dr. A. Dolar, ugotovil, da sta preglednika računov pregledala vse poslovne knjige, primerjala postavke s prilogami ter našla vse v redu. Predlaga razročnico, katero je občni zbor soglasno sprejel.

V skupni debati o poročilu tajnika, blagajnika in knjižničarja je dr. A. Dolar poudarjal v zvezi s tajnikovim poročilom, da naj društvo nadaljuje delo v dosednji smeri, upoštevajoč pri tem sodelovanje z javnostjo in sodelovanje s sorodnimi strokami ter z dosednjo ljubeznijo do muzeja.

Na predlog odbora je nato občni zbor soglasno določil za l. 1939. članarino v znesku 15 din.

Pri slučajnostih je izrekel dr. M. Senkovič zabvalo župana dr. A. Juvana društvu za njegovo delo ter ga zagotovil pomoči mariborskega mesta. Predsedujoči dr. Poljanec se je zahvalil dr. Senkoviču za njegove besede ter ga prosil, da izroči našo zabvalo za pomoč mestni občini in gospodu županu. Društveni tajnik je nato v kratki sliki podal težave, ki so stale našemu delu nasproti in ki smo jih prebredili zlasti s pomočjo mestne občine; zato predlaga, da pošlje občni zbor pisмено zahvalo županu dr. A. Juvanu in mestnemu finančnemu referentu Fr. Hraetelju za njiju pomoč. Soglasno sprejeto.

Ob tri četrt na dvanaajsto uro je podpredsednik dr. L. Poljanec zaključil občni zbor in se navzočim — 19 — članom zahvalil za udeležbo.

Študijska knjižnica v Mariboru.

I. Statistika. Knjižnica se je v l. 1938. pomnožila (v zvezkih oziroma letnikih) za 1713 knjig (brošur), 497 časopisov, 1 zbirko tiskovin, 9 skladb, 32 rokopisov, 3 zbirke pisem in 16 fotografij. Prispevali so: SK: 1196 knjig, 303 časopise, 1 zbirko tiskovin, 9 skladb, 16 rokopisov, 3 zbirke pisem in 16 fotografij; ZD: 508 knjig, 151 časopisov in 16 rokopisov; MD: 9 knjig in 43 časopisov.

A. Nakup. SK: 758 knjig, 158 časopisov in 9 skladb; ZD: 2 časopisa; MD: 5 knjig in 40 časopisov — skupaj 763 knjig, 200 časopisov in 9 skladb. Od slovenskih knjig in časopisov, ki jih je v celoti bilo kupljenih 570, predvsem vse važnejše novosti, navajam posebej samo nekatere priložnostne nakupe: Pohl M., Tu malu besedishe 1781, Slovenski glasnik (8 letnikov), Pavliha 1870, Jutro 1910. Od ostalih nakupov so bili sledeči večji ali pomembnejši: Barthélemy J. J., Voyage du jeune Anarchasia en Grèce (9 zv.); Buffon G. L., Histoire naturelle (10 zv.); Buschan G., Kulturgeschichte Japans; Flaig W., Das Gletscherbuch; Fleischmann B., Francisco Goya; isti, Honoré Daumier; Geramb V., Steirisches Trachtenbuch (nadaljevanje); Goering M., Italienische Malerei des 16. Jahrhunderts; Herz W., Leitfaden der theoretischen Chemie; Kapper S., Lazar der Serbenzar; Kosier Lj. St., Großdeutschland und Jugoslawien; Österreich-Ungarns letzter Krieg VII. (zaključek); Lexikon für Theologie und Kirche X. (zaključek); Madaus G., Lehrbuch der biologischen Heilmittel (4 zv.); Mitteilungen des Naturwissenschaftlichen Vereines für Steiermark (38 zv., dopolnilo; kup. MD); Paschinger W., Landeskunde von Kärnten; Pekić P., Propast Austro-ugarske monarhije; Posch A., Die kirchliche Aufklärung in Graz und an der Grazer Hochschule; Scharfetter R., Das Pflanzenleben der Ostalpen; Schoenichen W., Finnland; Talvy, Volkslieder der Serben; Thaller L., Od vraća i čarobnjaka do modernog liječnika; Tomašević J., Novac i kredit; Troche E. G., Italienische Malerei des 14. und 15. Jahrhunderts; Waetzoldt W., Hans Holbein d. J.; Zernatto G., Die Wahrheit über Österreich; Žižek F., Grundriß der Statistik.

B. Darovi. SK: 424 knjig (brošur), 140 časopisov, 1 zbirka tiskovin, 16 rokopisov, 3 zbirke pisem in 16 fotografij; ZD: 472 knjig, 58 časopisov in 16 rokopisov; MD: 4 knjige — skupaj: 900 knjig, 198 časopisov, 1 zbirka tiskovin, 32 rokopisov, 3 zbirke pisem in 16

fotografij. Darovalci s številom darovanih predmetov (v oklepaju): mag. uradnik Avsenak F. (3), ban. arhivar Baš F. (8, med drugim: Graf, Übersicht der antiken Geographie von Pannonien), prof. Benešić J. v Varšavi (1), dr. Berkopec O. v Pragi (3), dr. Čerňić M. (5 ponatisov), prof. Degen F. (2), ravn. Glaser J. (2 knjigi in 2 fotogr.), dr. Glonar J. v Lj. (2), Heric A. (1), dr. Heric M. (1), Horašek A. v Pterovu (1), dr. Hešić F. v Zagrebu (2), učitelj Jakopec K. (1 zbirka plebiscitnih tiskovin), dr. Jančič I. (1), Kordik K. v Pekrah (2), dr. Kotnik J. (2: Slov. bčela), dr. Kovačič F. (258 knjig in 1 rokopis; med knjigami: Grupp G., Kulturgeschichte der röm. Kaiserzeit I.—II.; isti, Kulturgeschichte des Mittelalters I.—IV.; Harnack A., Mission u. Anshreitung des Christentums I.—II.; Hauthaler W.-Martin F., Salzburger Urkundenbuch I.—IV.; Martin F., Die Regesten der Erzhischöfe u. des Domkapitels von Salzburg I.—III.; Steffens F., Lateinische Paläographie), dr. Kovačič M. v Ptuj (2), dr. Lah I. v Lj. (5 pisem), dr. Ložar R. v Lj. (1), Makarović A. v Šmartnem (1), Maleš M. v Lj. (1), dijak Marinič B. (1 dij. list), dekan Meško Fr. Ks. na Selah (12 rokopisov), prof. Milač S. (7; med drugim: Gáfin G., A szombathelyi egyházmegye története I.—II.), mr. ph. Minařik F. (3), dijak Mlakar F. (3 dij. listi), Mravljak J. v Vuzenici (4), arhitekt Mušič M. (1), Pavičević M. M. v Zagrebu (3), dr. Pivec-Stelè M. v Lj. (1), dr. Ploj M. (33; med drugim: zapisnik procesa proti dr. Kramarju; zapisniki sej likvidacijske komisije na Dunaju l. 1919.), Pravičič M. (17: Meyer, Konversations-Lexikon), prof. Rakuša R. (1), šol. upravitelj Skrbintek l. v Morju pri Framu (5), Spindler V. (6), dr. Šanda D. (6 knjig in 2 rokopisa), župnik Šegula F. S. (8 knjig, 16 rokopisov, 2 zbirki pisem, med njimi 68 Stritarjevih, 11 fotografij), mag. uradnik Šnuderl S. (1 rokopis), Tanc A. (1), dr. Travner V. (2), Tredup A. v Hamburgu (1), dr. Trstenjak A. (7), iz ostaline † min. Vesenjaka I. (55), upravitelj Vrabl N. (138; med drugim: Domači prijatelj I.—XI.; Novi rod II.—VI.; Svojemenu L.; Slovenski jug 1908; Živanović Ž., Politička istorija Srbije I.—IV.), prof. Vučetić L. (3), Wallner E. iz Monakovega (1), podpolkovnik v p. Žunković D. v Ptuj (1); nadalje sledeče institucije: Banska uprava v Lj. (1), Celjski kulturni teden v Celju (2 brošuri in 3 fotogr.), Društvo slov. književnikov v Lj. (2), Društvo prijateljev human. gimnazije v Lj. (1), Družba sv. Mohorja v Celju (27), Francoški kroček (18), frančiškanski samostan (42; med drugim 4 letniki Besednika), konzulat Č. S. R. v Lj. (1), Ljudska tiskarna (7), Mariborska tiskarna (14), mestno poglavarstvo (22; med drugim: État Économique des Pays Balkaniques I.—II.; Naš Jadran), Narodna skupščina v Beogradu (4), Narodno gledališče v Lj. (2), Notr. ministertvo (drž. statistika) v Beogradu (6), Okrožni urad za zavarovanje delavcev v Lj. (1), pivovarna Laško (1), Podravska tiskarna (11), predstojništvo meatne policije (34), Prirodoslovno društvo v Lj. (1), Putnik (9), ravnateljstvo 2. drž. dekl. mešč. šole (1), ravn. 2. drž. deške mešč. šole (1), ravn. drž. klas. gimnazije (1), ravn. drž. real. gimnazije (1), ravn. drž. real. nepop. gimnazije (1), ravn. drž. trgovske akademije (1), ravn. nižje gozdarske šole (1), ravn. drž. mešč. šole v Šoštanj (1), »Salesijanski vestnik« v Lj. (24), Senat v Beogradu (2), Slovenska matica v Lj. (4), stolni kapitelj (po posredovanju prelata dr. Kovačiča — 94; med drugim: Caesar A. J., Annales ducatus Styriae I.—II.; Pusch S., Chronologiae sacrae ducatus Styriae pars I.), Tiskarna Sax (1), Tiskarna sv. Cirila (12), Unione Editoriale Goriziana v Gorici (6), Univ. biblioteka v Gradcu (2), Univ. biblioteka v Lj. (17), zun. ministertvo Francoske republike v Parizu (52; med drugim: Blanchet-Dieudonné, Manuel de numismatique française I.—IV., Déchelette J., Manuel d'archéologie I.—IV.), razen tega uprave 63 časopisov, med njimi na novo: Branik, Proboj in Tabor v Lj., Edinost in Roditeljski list v Mariboru.

C. Zamena. ŠK: 13 knjig in 5 revij; ZD: 15 knjig in 91 revij; MD: 3 revije — skupaj: 28 knjig in 99 revij.

Č. Dolžnostni in recenzijski izvodi. ŠK: 1 knjiga; ZD: 21 knjig — skupaj: 22 knjig.

Vezanih je bilo 972 knjig in časopisov.

Izposojevalcev je štela knjižnica 982, med temi 320 na novo vpisanih. Izposodila je 15.614 knjig, 7666 (49%) slovenskih, 727 (4,7%) srbskohrvatskih, 6790 (43,5%) nemških,

328 (2⁹/₁₀) francoskih, 103 druge. Med novo vpisanimi izposojevalci in izposojevalkami (te so celotnemu številu dodane v oklepaju) je bilo dijakov z real gimnazije 76 (25), a klas. gimnazije 49 (12), a trgovske akademije 19 (8), a učiteljska 8 (4), a mošt. šol 10 (1), z drugih šol 6 (2), raznih abiturientov 8 (2), visokošolcev in hogošolcev 20 (6) — vsega dijaštva 196 (60), t. j. 60⁹/₁₀; od ostalih je bilo uradnikov (uradnic, soproj) 33 (14), nčitaljev (učitelje) 15 (9), zasebnikov (zasebnic) 8 (5), obrtniških uslužbencev 7 (1), častnikov 6, posestnikov 6 (2), profesorjev 6 (3), tehničnih uslužbencev 6, trgovcev 5, trgovskih uslužbencev 5 (1), sodniki 4, vojaki 4, časnikarji 3, delavci 3, obrtniki 3, odvetniki (soproga) 3 (1), duhovnika 2, inženirja 2 ter po eden glashonik, književnik in lekarnar — razen dijaštva skupaj 124 (36) oseh. — Čitalnica je bila odprta 219 dni, obiskalo jo je 6051 oseh; povprečno na dan v januarju 34, v februarju 36, v marcu 31, v aprilu 32, v maju 23, v juniju 16, v septembru 18, v oktobru 23, v novembru 26, v decembru 28.

2. Prejemki in izdatki. A. Od mestne občine je prejela knjižnica din 50.000.— dotacije. Od tega se je izdalo za nakup knjig in časopisov din 37.077.25, za vezavo din 11.115.25, za opremo in pisarno din 1.807.50. B. Ostali prejemki so znašali din 16.064.50, in sicer din 15.620.— izposojnina, din 355.— pristojbina za čitalnične izkaznice, din 89.50 za makulturni papir. Izdalo se je od tega za knjige din 11.515.50, za vezavo din 1.800.—, za pisarno, čiščenje in druge potrebnosti din 2.748.50.

3. Kronika. V smislu sklepa mestnega sveta na seji 26. oktobra 1938 je s 1. novembrom velika kazinska dvorana prešla v uporabo štud. knjižnice. Dosedanji inventar dvorane (162 stolov, 17 ohlajenih stolčkov in klopi ter 1 oder) se je izročil Premoženjski upravi mestne občine, v dvorano pa se je začelo postaviti nekaj knjižnih omar in vitrin. Definitivna oprema se ho nabavila ohenem a preureditvi prostora, kar tvori program proračunskega leta 1939/40. — Izvršenih je bilo nekaj manjših popravil na oknih in vratih. — V čitalnici sta bili prirejeni dve razstavi: v januarju Zupančičeva (za pesnikovo šestdesetletnico), v decembru Cankarjeva (oh dvajsetletnici pisateljeve smrti); vsako je razen številnega drugega občinstva obiskalo preko 30 razredov tukajšnjih srednjih šol. Razen tega je knjižnica sodelovala pri razstavi celjskih tiskov, ki jo je v začetku maja priredil Celjski kulturni teden v Celju, pri mariborski jubilejni razstavi v avgustu, na kateri je razstavila slovenske mariborske tiske v zadnjih dveh desetletjih, ter pri razstavi slovenske knjige, ki jo je v oktobru priredilo Društvo slov. književnikov v Ljubljani.

Kot dopolnilo h gori navedenim statističnim podatkom naj sledi še nekaj statističnega gradiva, ki se je ugotovilo aa grafikono na jubilejni razstavi v Mariboru. Število katalogiziranih knjig, hrošur in časopisov je znašalo 30. junija 1938. 37.376; ker pa zaradi dosedanjega pomanjkanja prostorov mnogo knjig (zlasti nahožnih in šolekih) še ni uvrščenih, se celotno število lahko ceni na 40.000 zvezkov. Po jeziku je bilo 12.073 slovenskih, 4.058 srbskohrvatskih, 94 bolgarskih, 1.044 čeških, 117 slovaških, 181 poljskih, 546 ruskih, 16.229 nemških, 1214 francoskih, 425 italijanskih, 299 angleških, 76 madžarskih, 834 latinskih, 102 grški in 84 v raznih drugih jezikih; slovenske knjige so znašale torej 32.3⁹/₁₀%, srbskohrvatske 11⁹/₁₀%, češke 2.8⁹/₁₀%, nemške 43⁹/₁₀%, francoske 3.2⁹/₁₀%. Glede zanimanja za knjige stoje na prvem mestu slovenske; za l. 1937. je količnik zanimanja, izračunan iz razmerja med dejansko razpoložljivimi in med letom izposojenimi knjigami ter preračunan na enotno osnovo, znašal za slovenske knjige 22, za srbskohrvatske 7, za nemške 16, za francoske 10, za vse ostale 1. Kar se tiče načina pridobitve (kolikor se je ta še dal ugotoviti), je bilo 12.664 (42.5⁹/₁₀%) knjig in časopisov kupljenih, 14.510 (48.7⁹/₁₀%) darovanih, 1.790 (6⁹/₁₀%) samenjanih, 850 (2.8⁹/₁₀%) dolžnostnih in recenzijakih izvodov. Kakor je iz tega razvidno, je nagli porast knjižnice v veliki meri zaslug darovalcev. Ko jim za to pomoč izrekamo zahvalo, prosimo ohenem, da nam enako naklonjenost ohranijo tudi v hodoče.

Banovinski arhiv v Mariboru.

Banovinskemu arhivu v Mariboru je tudi letos prijetna dolžnost, da se zahvali vrsti dobrotnikov, kateri so z darili bodisi Banovinskemu arhivu bodisi Muzejskemu društvu ali Zgodovinskemu društvu povečali zbirko arhivalij. Predvsem velja zahvala kr. hanski upravi Dravske banovine, ki z vzdrževanjem Banovinskega arhiva omogoča njegov obstoj in razvoj, nato pa vsem darovalcem: dr. Fr. Kotniku (koroški lepak), dr. Fr. Mišiču (3 slovenjegoriška posestna pisma), geometru I. Vončini (fotografije stare Grajske ulice), Fr. Ks. Mešku (slike duhovnih tovarišev in lastna korespondenca), M. Prealu (negovski listini), O. Ploju (narodne in vojne razglednice, korespondenca, predvojne tiskovine, vojni in narodni albumi, geografske karte, panorame, fotografije naših krajev in podobno), Jos. Mravljaku (radeški testament in celjsko posojilno pismo, vuzeniški triki računi iz l. 1686.—1702. in razne arhivalije iz Otiškega grada), Vek. Spindlerju (varia Narodnega sveta za Štajersko in korespondenca dr. Gr. Zerjava v l. 1916.—1918. zlasti z dr. Vek. Kukovcem), ing. J. Vaneku (152 listov franciscejskih katastralnih map iz bližnje in daljnje mariborske okolice), N. I. Vrablu (prepisi prevratnih dokumentov), J. Glaserju (volilno gradivo in Janischev štajerski leksikon), Fr. Žebotu (volilno gradivo), dr. A. Trstenjaku (volilno gradivo), dr. Fr. Kovačiču (lastna korespondenca), kr. hanski npravi Dravske banovine (statistika volitev v narodno skupščino l. 1935.), šumarskemu oddelku kr. banske uprave Dravske banovine (letno poročilo o stanju gozdarstva in lovsstva) in predsedstvu okrožnega sodišča v Mariboru (varia, Grazer Zeitung in Wiener Zeitung).

Banovinski arhiv v Mariboru je tudi v l. 1938. nadaljeval z zbiranjem posnetkov narodnega življenja v Prekmurju (I. Horvat), Prelekiji (A. Stajanko) ter v Mariboru in v mariborski okolici (Fr. Kramberger in Fr. Pivka), izpopolnil arhivsko priročno knjižnico (stenografski protokoli dunajskega državnega zbora in Deutsches Archiv f. Gesch. d. Mittelalters) in korespondenco naših preporodnih politikov (107 pisem Mih. Lendovskega) ter zbiral gradivo za sodobne dogodke, kjer je n. pr. zbral skoro popolno serijo volilnih letakov, lepakov, okrožnic itd. za volitve v narodno skupščino l. 1938.

Upravno se je nadaljevalo delo na evidenci krajevnih arhivalij v Prekmurju in na Kozjanskem, sicer pa je bilo z dovoljenjem kr. banske uprave Dravske banovine preloženo težilce dela iz Banovinskega arhiva v Pokrajinski muzej za čas, dokler se bo vršilo nrejevanje muzealij v novih prostorih. V javnosti je Banovinski arhiv v Mariboru sodeloval pri veliki kulturni razstavi »Maribor 1918—1938«, za katero je postavil idejno ogrodje ter vodil organizacijo in izvedbo, pri kmetijski anketi kr. banske uprave Dravske banovine v maju 1938., za katero je pripravil resumarno poročilo o standardu našega kmeta, pri razstavi celjskega kulturnega tedna in s kulturnozgodovinskim vodstvom na potovanju tujkoprometnih funkcionarjev Srednje in Severne Evrope po Sloveniji severno od Save. V vsakem oziru smemo reči, da se je Banovinski arhiv v preteklem letu uveljavljal kot faktor, ki je skupaj s Pokrajinskim muzejem in Študijsko knjižnico predstavljal znanstveni Maribor.

Delo Banovinskega arhiva v bodočem letu bo odvisno od dela v Pokrajinskem muzeju. Ker je interes široke javnosti povezan prvenstveno z muzejem, je potrebno nrediti in namestiti v novih prostorih najprej muzej; muzeju pa bo sledila v istem smislu ureditev in namestitvev arhiva. Če je torej letos in v prihodnjih dveh letih arhiv zapostavljen muzeju, ne pomeni to zastanka v arhivskem delu, temveč delitev znanstvenega dela v Mariboru, tako da se uredi najprej muzej in nato arhiv. Radi te delitve dela, pri kateri stopa časovno v ospredje muzej, tudi ne omenjamo in ne načenjamo tekočih arhivskih problemov in problemov varstva arhivalij prej, dokler nam ne bo mogoče stopiti neposredno k njih reševanju. Dvoje nalog pa stoji pred Banovinskim arhivom za l. 1939.: vršitev tekočega dela in nadaljevanje evidence naših krajevnih arhivov; s tem nalogam pa stopa organsko sodelovanje z obehma drugima znanstvenima ustanovama, s Študijsko knjižnico in s Pokrajinskim muzejem. Kajti vse tri predstavljajo temelj, na katerem edino se lahko razvija mariborsko znanstveno delo, zlasti zgodovinsko.

V oceno in zameno doposlane tiskovine.

Od 21. oktobra 1938 do 15. aprila 1939.

- Znanstveno društvo, Ljubljana: Razprave. 16. Isačenko A. V., Naročje vasi Selo na Božu. 1939. — 17. Bezljaj Fr., Oris slovenskega knjižnega izgovora. 1939.
- Družba sv. Mohorja, Celje: Cerkvenih očetov izbrana dela. [2.] Spisi apostolskih očetov. 1939.
- Römisch-Deutsches Kommission, Frankfurt a. M.: 26. Bericht. Berlin 1938. — Germania. XXII, 4; XXIII, 1. Berlin 1938—1939.
- Slovenska matica, Ljubljana: Petro F., Poizkna ilirizma pri Slovencih. 1939. — Ingolič A., Soseka. 1939. — Gruden L., Ob dvanajsti uri. 1939. — Sodnik A., Descartes. 1939.
- Muzeum śląskie, Katowice: Malicki L., Oświecenie u górali śląskich. 1938. — Wydawnictwa... Dział I. Tom VII. Dobrowolski T., Rzeźba i malarstwo gotyckie w Województwie śląskim. 1937.
- Towarzystwo przyjaciół nauk na Śląsku, Katowice: Fontes. V. Popiołek F., Wędrynia, jedna z wsi beskidzkich. 1938.
- Slovanský ústav, Praha: Horák J., Slovanská vzájemnost 1836—1936. 1938. — Prameny k dějinám vzájemných styků slovanských. 5. Borkovec O., T. G. Masaryk a Jihoslovanská. 1938. — Přednášky Slov. ústavu. 8. Paul K., Pavol Josef Šafařík a Bartoloměj Koptar. 1938.
- Vrela i prinosi, Sarajevo: Posebna izdanja. 1. Gizač St., Zemljovid Hrvatske iz god. 1673. 1937. — 2. Štefanič V., Jakov Ledecma i njegov »Nauk karstianske« (1583). 1938. — Vrela i prinosi. 9. 1939.
- Biblioteka »Balkan i Balkanci«. 6. Konstantinov G., Vođi bugarskog narodnog pokreta. Beograd 1939.
- Jugoslovenski biseri. II, 1—8. Maribor 1938—1939.
- Buletyn historii sztuki i kultury. V, 1—4; VI, 1—2. Warszawa 1937—1938.
- Blätter für Heimatkunde. XVI, 5—6. Graz 1938.
- Carinthia I. 128. Klagenfurt 1938.
- Čas. XXXIII, 1—7. Ljubljana 1938—1939.
- Časopis československých knihovníků. XVII, 3—4. Praha 1938.
- Časopis Matice Moravské. LXII, 1, 4. Brno 1938.
- Časopis Vlastenoučného spolku musojného. LII, 1. Olomouc 1939.
- Český časopis historický. XLIV, 3—4. Praha 1938.
- Jugoslovenski istorički časopis. IV, 1—2. Ljubljana—Zagreb—Beograd 1938.
- Dejanje. I, 9—10; II, 1—4. Ljubljana 1938—1939.
- Dom in svet. L, 8—10; LI, 1—4. Ljubljana 1938—1939.
- Naš dom. 1938, 1—4; 1939, 1. Maribor 1938—1939.
- Archaeologiai értesítő. LI. Budapest 1938.
- Gajret. XIX, 13—14; XX, 2—4. Sarajevo 1938—1939.
- Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu. XIII. Beograd 1938.
- Glasnik Istoriskog društva u N. Sadu. XI, 3—4; XII, 1. N. Sad 1938—1939.
- Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo. XIX, 3—4. Ljubljana 1938.
- Glasnik Primorsko banovine. II, 1—4. Split 1939.
- Glasnik Skopskog naučnog društva. XIX. Skoplje 1938.
- Glasnik Zemaljskog muzeja. I, 1—2. Sarajevo 1938.
- Grivec Fr., Slovenski knez Kocelj. Ljubljana 1938.
- Letopis Matice Srpske. 351, 1—3. Novi Sad 1939.
- Ljubljanski škofijski list. LXXV, 10—18; LXXVI, 1—4. Ljubljana 1938—1939.
- Nenot Lausitzisches Magazin. 114. Görlitz 1938.
- Matica rada. 11—15; III, 1—4. Beograd 1938—1939.

Mentor. XXVI, 3—8. Ljubljana 1938—1939.

Misel in delo. IV, 10—12; V, 1—4. Ljubljana 1938—1939.

Napredak. XIII, 8, 10—12; XIV, 1—4. Sarajevo 1938—1939.

Pavičević M. M., Crnogorci u pričama i anegdota. XX. Zagreb 1939.

Orientalia christiana periodica. IV. 3—4. Roma 1938.

Popotnik. LIX, 1—8. Ljubljana 1938—1939.

Naša pot. VII. Turk J., Pota in cilji abolastike. Groblje—Domžale 1939.

Slovenski pravnik. LII, 11—12; LIII, 1—4. Ljubljana 1938—1939.

Južni pregled. XII, 10—12; XIII, 1—4. Skopje 1938—1939.

Umetnički pregled. I, 12—13; II, 1—2. Beograd 1938—1939.

Slovanaký přehled. XXX, 8—10. Praha 1938.

Mlada Prekmurec. II, 3—10; III, 1—5. Murska Sobota 1938—1939.

Prilozi proučavaju narodne poezije. V, 2. Beograd 1938.

Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor. XVIII, 1—2, Beograd 1938.

Razori. VII, 2—7. Ljubljana 1938—1939.

Bépertoir d'art et archéologie. 40—41. Paris 1936—1937.

Nova revija. XVII, 5—6; XVIII, 1. Makarska 1938—1939.

Československojilhoslovenská revue. VIII, 7—10; IX, 1—2. Praha 1938—1939.

Revue des études slaves. XVIII, 3—4. Paris 1938.

Roczniki historyczne. XIV, 2. Poznań 1938.

Ruch słowiański. Ser. II. R. III., 9—11; R. IV., 1—2. Łwów 1938—1939.

Slavia. XVI, 1—3. Praha 1938—1939.

Sodobnost. VI, 11—12; VII, 1—4. Ljubljana 1938—1939.

Stimmen aus dem Südosten. II, 1—6. München 1938—1939.

Sndeta. XIV, 3—4. Reichenberg 1938.

Uppsala fornminnesförenings tidskrift. XLV; XLVI, 1. Uppsala 1935—1937.

Slovenski učitelj. XXXIX, 11—12; XL, 1—3. Ljubljana 1938—1939.

Vasi azemle. VI, 1—2. Szombathely 1939.

Bogoslovni vestnik. XVIII, 3—4. Ljubljane 1938.

Geografski vestnik. XIV. Ljubljana 1938.

Gozdarski vestnik. I, 9—10; II, 1—4. Maribor 1938—1939.

Plazinski vestnik. XXXVIII, 11—12; XXXIX, 1—4. Ljubljana 1938—1939.

Ribiško-lovski vestnik. V, 11—12; VI, 1—2. Ljubljana 1938—1939.

Zdravniški vestnik. X, 10—12; XI, 1—3. Ljubljana 1938—1939.

Franjevački vijesnik. XLV, 10—12; XLVI, 1—3. Beograd 1938—1939.

Numismatičke vijesti. I, 1—2. Zagreb 1939.

Vinaki Z., Die südslavische Großfamilie in ihrer Beziehung zum asiatischen Großraum. Zagreb 1938.

Kočevski abornik. Ljubljana 1939.

Wiener Zeitschrift für Volkskunde. XLIII, 6; XLIV: Wien 1930—1939.

Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark. 31, 32. Graz 1937—1938.

Numismatičké aprávy. V; 5; VI, 1. Praha 1938—1939.

Ljubljanski zvon. LVIII, 9—12; LIX, 1—2. Ljubljana 1938—1939.

Zena in dom. IX, 11—12; X, 1—4. Ljubljana 1938—1939.